

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE
KATEDRA SOCIOLOGIE

Diplomová práce

Martin Slyško

AUTORITÁRSKE HODNOTY A VOLEBNÉ SPRÁVANIE NA SLOVENSKU
(AUTHORITARIAN VALUES AND ELECTORAL BEHAVIOUR IN SLOVAKIA)

Praha 2011

Vedúci práce:
PhDr. Jiří Vinopal, Ph.D.

Ďakujem pánu doktorovi Jiřímu Vinopalovi za cenné rady pri vypracovávaní predkladanej práce.

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracoval samostatne, že som riadne citoval všetky použité pramene a literatúru, a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa 12.8.2011

Abstrakt

Popri pravo-ľavej ekonomickej dimenzii zaradovania politických strán a voličov sa uvažuje o dimenzii delenia okolo kultúrnych a hodnotových tém označovanej ako osa autoritarizmus – libertarianizmus, inokedy tiež konzervatizmus – liberalizmus. V nových demokraciách zohráva delenie medzi jasnou podporou liberálnej demokracii a podporou či toleranciou politicky neliberálneho narábania s mocou na strane druhej často rozhodujúcu rolu.

Rozlišujeme medzi autoritarizmom ako orientáciou majúcou tendenciu k podpore reštriktívnych a hierarchických praktík, v určitých prípadoch vedúcim k neliberálnej variante formálne demokratického zriadenia, a kultúrnym konzervatizmom, vyvierajúcim primárne zo zvýšenej miery religiozity. Autoritárske a konzervatívne tendencie sa do určitej miery spolu asociujú, netvoria však nedeliteľný komplex. Existuje tiež skupina s autoritárskou hodnotovou orientáciou súčasne zastávajúca skôr kultúrne liberálne pozície; v slovenských podmienkach je ňou elektorát strany Smer.

V rámci skúmania názorového štiepenia slovenskej verejnosti na otázkach kultúrno-hodnotových sme identifikovali najväčší konfliktný potenciál autoritárskych tém spojených so spôsobom uplatňovania moci a nacionalizmom. Ďalším významným názorovým sporom u verejnosti, kopírujúcim zároveň rozdielne pozície stranických blokov, je postoj k maďarskej menšine. Témy kultúrneho konzervatizmu oddeľujú voličov KDĽP zastávajúcich silne konzervatívne postoje od zvyšku spoločnosti. Z dôvodu dominancie pravo-ľavého ekonomického delenia a línie autoritarizmu verus politického liberalizmu v slovenskej spoločnosti je spor kultúrneho konzervatizmu a liberalizmu odsunutý na tretiu koľaj a nemožno očakávať jeho určujúci význam pre delenie politických blokov.

Kľúčové slová

autoritarizmus, libertarianizmus, konzervatizmus, liberalizmus, hodnotové orientácie, politické štiepenia, politické delenia, volebné správanie

Abstract

Along with the right-left economical dimension of positioning of political parties and voters, there is also dimension of division along cultural and value items which is described as authoritarianism – libertarianism axis or sometimes conservatism – liberalism. In new democracies the division along clear support for liberal democracy on the one hand and support or toleration of non liberal use of power on the other hand is often very important.

We distinguish between authoritarianism as orientation with tendency towards support for restrictive and hierarchical politics, which in some cases lead to non liberal variant of formally democratic order, and cultural conservatism, which has its roots mainly in higher level of religiosity. Authoritarian and conservative tendencies are to certain level associated with each other, nevertheless they do not create an integral complex. There is evidence of a group with authoritarian value orientation and culturally liberal position at the same time; in Slovak conditions it is the case of the electorate of left wing party Smer (Direction).

Examining the opinion cleavage among Slovak public along cultural and value questions, we identify the biggest conflict potential of the authoritarian items as the mode of political rule and nationalism. Next significant opinion difference among public, which copy political blocs division as well, is the attitude to Hungarian minority. The themes of cultural conservatism divide Christian Democratic Movement (KDH) supporters from the rest of the society. Because of the dominant position of right-left economical division and the axis authoritarianism versus political liberalism in Slovak society, conflict between cultural conservatism and liberalism is not crucial for the division of political blocs.

Key words

authoritarianism, libertarianism, conservatism, liberalism, value orientations, political cleavages, political divisions, electoral behaviour

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. POLITICKÉ ŠTIEPENIA A HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE.....	10
1.1. Lipset-Rokkan model politických štiepení.....	10
1.2. Hodnotové orientácie.....	12
1.2.1. Postmaterialistické hodnoty.....	12
1.2.2. Libertariánske a autoritárske hodnotové orientácie.....	17
1.3. Typy politickej voľby a podiel hodnotovej voľby.....	23
1.3.1. Aktualizovaný pohľad na Lipset-Rokkanov model.....	23
1.3.2. Typy voľby.....	24
1.3.3. Vplyv konfliktných premenných a hodnotových orientácií na politickú voľby.....	26
2. ZÁKLADY POLITICKEJ VOĽBY V STREDNEJ EURÓPE.....	29
2.1. Historické podmienky.....	29
2.2. Teórie vývoja politických systémov v Strednej Európe.....	29
2.2.1. Téza chýbajúceho streda.....	30
2.2.2. Modernizačný prístup.....	30
2.2.3. Komparatívny prístup.....	31
2.3. Politické štiepenia v Strednej Európe.....	31
2.4. Politické štiepenia v Českej republike, Maďarsku a Poľsku.....	36
3. POLITICKÉ ŠTIEPENIA A HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE NA SLOVENSKU.....	41
3.1. Historické podmienky.....	41
3.1.1. Politické prúdy a delenia v období pred rokom 1918.....	41
3.1.2. Politické strany na Slovensku v rokoch 1871–1948°.....	43
3.1.3. Štrukturálne podmienky v čase vzniku prvej Československej republiky.....	44
3.1.4. Volebné správanie na Slovensku počas prvej Československej republiky.....	45
3.1.5. Obdobie komunizmu.....	46

3.2. Stav slovenskej spoločnosti v období prevratu 1989.....	47
3.2.1. Štrukturálne podmienky.....	47
3.2.2. Vnímanie porevolučnej situácie.....	47
3.3. Najdôležitejšie politické strany po roku 1989.....	49
3.3.1. Verejnosť proti násiliu.....	50
3.3.2. Kresťanskodemokratické hnutie.....	51
3.3.3. Hnutie za demokratické Slovensko.....	51
3.3.4. Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana.....	53
3.3.5. SMER – sociálna demokracia.....	54
3.3.6. Slovenská národná strana.....	56
3.3.7. Strana maďarskej koalície.....	57
3.4. Politické delenia.....	59
3.5. Vidiecky a mestský vzorec politického správania.....	61
3.6. Ľavicové orientácie a strany na Slovensku.....	65
4. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE PODPOROVATEĽOV SLOVENSKÝCH POLITICKÝCH STRÁN.....	68
4.1. Sociodemografické charakteristiky podporovateľov politických strán.....	69
4.2. Autoritarizmus a preferencia politickej strany.....	76
4.3. Konzervatizmus a preferencia politickej strany.....	81
4.4. Postoje k minoritným skupinám.....	86
ZÁVER.....	90
PRAMENE A LITERATÚRA.....	94
PRÍLOHY.....	101

ÚVOD

Slovenská republika má za sebou takmer dve desaťročia samostatnej existencie realizovanej v demokratickom systéme. Aj štátna suverenita, aj demokratické politické zriadenie sú pre slovenskú spoločnosť pomerne novými skúsenosťami. Nikdy predtým sa zároveň nestretli v jednom čase. Do roku 1993 bolo Slovensko samostatné len raz, a to v rokoch 1938 – 1945, v období fašistickej totality pod patronátom nacistického Nemecka. V jedinom období pred rokom 1989, kedy Slovensko zažilo demokratické zriadenie, bolo obdobie prvej Československej republiky v rokoch 1918 – 1938, zloženie vlád však vo väčšej miere záviselo na výsledku volieb v Česku.

Na úspešné fungovanie demokracie je potrebný dostatočný stupeň spoločenskej modernizácie a stotožnenie sa väčšiny obyvateľstva so základnými demokratickými princípmi, ako aj vôľa vyjadriť im občiansku podporu (minimálne v slobodných voľbách ako základnom demokratickom práve). Slobodné demokratické voľby samotné nie sú zárukou pretrvania liberálnej demokracie, ktorej vymoženosti ako rozdelenie moci, ochrana práv všetkých bez ohľadu na národnosť či politické zmýšľanie, alebo záruka slobodnej a rovnej politickej súťaže, sa môžu stať neželanou prekážkou vládnej väčšiny, ktorá z volieb vzišla, na ceste za presadzovaním vlastnej pravdy a zväčšovaním svojej moci (Zakaria 2005). Demokratické voľby a všeobecné volebné právo nekompromisne vyjavujú politickú vyspelosť spoločnosti – ak vláda začne prejavovať neliberálne tendencie a nezájde pri tom tak ďaleko, že by obmedzovala volebné právo alebo rovnú politickú súťaž, voliči ju majú možnosť v najbližších voľbách poslať do opozície alebo rovno na smetisko dejín. Ak tak neučinia a danej vláde zveria opätovne moc do rúk, dá sa len konštatovať – rozhodli sa. Demokratické slobody a predovšetkým základné ľudské práva sú západným spoločenstvom vnímané ako univerzálne princípy hodné ochrany kdekoľvek na svete. V štátoch, kde majú vlády svoje neliberálne praktiky posvätené úspechom v slobodnými voľbami je však ťažké vystupovať na ich obranu.

Presadenie sa neliberálnych tendencií v demokraciách vyplýva z vôle politickej elity takéto kroky uskutočňovať, a z pripravenosti dostatočného podielu elektorátu takéto tendencie podporovať, alebo aspoň tolerovať. Sklon vykonávať a podporovať kroky nezlučujúce sa s princípmi liberálnej demokracie nazývame autoritárskou hodnotovou orientáciou. Zvykne sa tiež hovoriť o libertariánsko – autoritárskej hodnotovej dimenzii (na

Slovensku je vhodnejšie hovoriť o dimenzii politický liberalizmus – autoritárstvo (Krivý 2001, s. 147), zameranej na normatívne aspekty demokracie – individuálne slobody či slobodu prejavu na jednej strane a reštriktívne a hierarchické praktiky na strane druhej (Evans, Whitefield 1993, s. 526). Autoritárske hodnoty sú často asociované s militarizmom, s volaním po posilnení autorít a vodcovstva v spoločnosti, i s kultúrnym konzervatizmom (Inglehart, Flanagan 1987, 1313). Nasilnejšie sú však spojené s nacionalizmom – autoritári prejavujú vôľu vytýčiť ostré hranice medzi dominantnou etnickou skupinou a cudzincami a zaistiť platnosť jej noriem v štáte (Kitschelt 1999, s. 265).

Slovenská politická scéna sa predovšetkým v deväťdesiatych rokoch nedelila ani tak na báze pravo–ľavého situovania okolo ekonomických tém alebo tém dimenzie liberalizmus–konzervatizmus, politický zápas sa odohrával primárne na poli sporu o liberálny či neliberálny charakter demokracie (Krivý 2001, s. 147). Aj keď dve po sebe idúce vlády zaviazané princípom liberálnej demokracie, a zároveň uskutočňujúce trhovoliberalne ekonomické reformy posilnili pravo–ľavú ekonomickú dimenziu u politických strán i v spoločnosti, voľby v roku 2006 ukázali, že spor o autoritarizmus a politický liberalizmus ešte nie je celkom zažehnaný. Ľavicová strana Smer, ktorá vtedy vyhrala voľby, si mohla vybrať koaličných partnerov, a ako hodnotovo najbližších, i z dôvodu najlepšej mocenskej situácie pre seba spomedzi všetkých koaličných alternatív, si vybrala dve menšie strany (SNS a HZDS), ktoré boli v deväťdesiatych rokoch hlavnými strojcami neliberálneho smerovania politiky. Toto spojenie vyvolalo u slovenskej verejnosti značné pozdvihnutie, nakoľko bolo neočakávané a nemálo kontroverzné. Predpokladal sa pokles preferencií Smeru, ku ktorému však nedošlo. Aj vzhľadom na realizovanú politiku a rétoriku tejto koalície, Smer nevyvímajúc, prejavujúcej určité nacionalistické a neliberálne tendencie aj keď nie v takom rozsahu ako Mečiarove vlády v deväťdesiatych rokoch, vyvstala otázka, nakoľko sa jedná o novú formu autoritárskeho bloku nielen na úrovni politických elít, ale aj na úrovni ich elektorátov. Vo výskume realizovanom v roku 2007 sympatizanti jednotlivých strán odpovedali na otázku veľmi lapidárne testujúcu mieru politického neliberalizmu ergo autoritárstva: „Mali by byť politické strany a parlament zrušené, a politik, ktorý získa najväčšiu dôveru občanov by mal vládnuť bez obmedzení?“ Podiely kladných odpovedí variovali od 0% u sympatizantov SDKÚ až po 28% u sympatizantov HZDS. U podporovateľov ďalších dvoch vtedy vládnych strán Smeru a SNS bol podiel kladných odpovedí zhodne 23% (Szomolányi 2007, s. 28–29). Zdá sa, že Smer nielen svojou politikou, ale aj svojím elektorátom zapadá do bloku strán s autoritárskymi tendenciami.

Primárnym cieľom tejto práce je na základe dostupných reprezentatívnych empirických výskumov identifikovať mieru autoritarizmu, ale tiež konzervatizmu, nacionalizmu a intolerancie k menšinám v radoch sympatizantov a voličov jednotlivých slovenských politických strán. Zároveň v stručnosti približujeme myslenie o politických štiepeniach, hodnotových orientáciách a typoch politickej voľby. Dotýkame sa tiež Stredoeurópskeho kontextu, typov politických a hodnotových orientácií v krajinách Slovensku najbližších a najpodobnejších. V ďalšom rade predstavujeme históriu politického vývoja na Slovensku a vývoj socioštruktúrnych podmienok. Načrtujeme línie stranického delenia a hodnotových orientácií u verejnosti. V poslednom rade predstavujeme výsledky analýzy výskumov zameranej na odhalenie hodnotových orientácií elektorátov politických strán.

1. POLITICKÉ ŠTIEPENIA A HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE

1.1 Lipset-Rokkan model politických štiepení

Klasickým dielom pojednávajúcim o politických štiepeniach je kniha Lipseta a Rokkana *Party Systems and Voter Alignments* z roku 1967. Základnou tézou knihy je myšlienka, že politické strany, ich program a voličská podpora, vyviera z hlbších sociokultúrnych štiepení. Viditeľné konflikty či štiepenia sú pre zdravé fungovanie demokracie dôležité, podnecujú zápas o vládne pozície, umožňujú striedanie sa strán či politických prúdov pri moci a polemika medzi odlišnými prístupmi a ideami môže napomôcť hľadaniu lepších riešení (Lipset, 1960, s. 21). To však musí byť doplnené konsenzom o platnosti mierumilovných pravidiel mocenského procesu, schopnosťou porazených prijať rozhodnutia víťazov, a vôľou víťazov zachovávať práva porazených.

V každej spoločnosti existujú štiepenia plynúce zo štrukturálnych či hodnotových predispozícií, či už je to konfesia, pozícia v sociálnej štruktúre či etnicita. Štiepne línie sú politické delenia ukotvené v socioštrukturálnych skupinových diferenciách (Knutsen 1995, s. 262). V každej krajine budú dominovať iné štiepenia podľa špecifik historického vývoja, kultúry a miery ekonomického rozvoja. Úspešné budú tie politické strany, ktorým sa podarí reprezentovať pól štiepenia, ktorý zastáva dostatočné množstvo voličov. Možno sa domnievať, že štiepenia, ktorých obsahom bude rozdielny pohľad na morálku a hodnoty vystúpi s väčšou silou, ako konflikty týkajúce sa peňažných záležitostí (Lipset, Rokkan 1967; Elster 1998, s. 250).¹ Vznik súčasných štiepení a spoločenských konfliktov podnietili národné a industriálne revolúcie (Lipset, Rokkan, 1967). Národné revolúcie, ktorých prototypom je pre Lipseta a Rokkana Veľká francúzska revolúcia, stáli pri zrode dvoch štiepení. Konflikt *centrum - periféria* sa vyostruje s prerastaním štátu s jedným etnikom a aplikovaním politiky národnej

1 Slávny úvod knihy *Party Systems and Voter Alignments* čerpáme z internetového zdroja <http://janda.org/c24/Readings/Lipset&Rokkan/Lipset&Rokkan.htm>, kde text nie je rozdelený na strany, takže pri odkazoch neuvádzame čísla strán.

Rokkana Veľká francúzska revolúcia, stáli pri zrode dvoch štiepení. Konflikt *centrum - periféria* sa vyostruje s prerastaním štátu s jedným etnikom a aplikovaním politiky národnej

Vznik súčasných štiepení a spoločenských konfliktov podnietili národné a industriálne revolúcie (Lipset, Rokkan, 1967). Národné revolúcie, ktorých prototypom je pre Lipseta a Rokkana Veľká francúzska revolúcia, stáli pri zrode dvoch štiepení. Konflikt *centrum - periféria* sa vyostruje s prerastaním štátu s jedným etnikom a aplikovaním politiky národnej jednoty a homogenizácie. Napätie narastá medzi štátnym aparátom ovládaným štátotvorným národom, a rôznymi periférnymi etnickými, lingvistickými či náboženskými skupinami.

Ďalšie štiepenie *štát - cirkev* je dôsledkom narastajúcej moci štátu s jeho centralizujúcim a štandardizujúcim pôsobením, v konflikte s ktorým sa cirkev snaží udržať svoje korporátne práva. Predmetom sváru sa stala predovšetkým otázka kontroly komunitných noriem, čo sa prejavovalo pri praktických otázkach ako vykonávanie svadobných obradov či povoľovanie rozvodu. Najväčšie boje sa však zohrali o kontrolu vzdelávania, kedy cirkev, a je jedno či katolícka alebo protestantská, nechcela zanechať pole výchovy a vzdelávania detí sekularizovanému štátu. Náboženská skupina sa často snažila vybudovať sieť organizácií, aby sa jej členovia nestretali s ľuďmi inej konfesie a nepreberali tak ich názory. Najďalej systém separácie pokročil v Holandsku, kde existovali tri skupiny – sekulárni, protestanti a katolíci, a každá z nich mala vybudovanú sústavu organizácií od škôl cez športové kluby až po vlastné médiá (Lipset, Rokkan 1967).

Ostatné štiepenia prinieslo pôsobenie priemyselnej revolúcie – konflikt *pôda – priemysel* alebo na inom mieste pomenovaný *vidiek - mesto* medzi vlastníkmi pôdy a priemyselnou buržoáziou, respektíve medzi sedliakmi a mešťanmi. V súboji medzi pozemkovou aristokraciou a priemyselníkmi išlo samozrejme o ekonomické záujmy, ale až na druhom mieste. Hlavnou starosťou vlastníkov pôdy bolo zachovať status a uznanie svojho stavu, predať ho neporušený svojim potomkom. Súperenie medzi konzervatívami a liberálmi bol konfliktom o status pripisovaný a status získaný (Lipset, Rokkan 1967). Spor medzi vidiekom a mestom sa prejavil najmä v severských krajinách, kde vznikli silné agrárne strany podporujúce striktnú kontrolu trhu, narozdiel od mestských konzervatívcov podporujúcich slobodnejšie hospodárstvo.

Posledným uvádzaným je konflikt medzi *zamestnávateľmi (kapitalistami) a robotníkmi*. Triedy neskôr Lipset identifikuje ako najsilnejší faktor spoločenského a politického štiepenia (Lipset 2001, s. 6-7)

Vyjadrenie spoločenských štiepení v politických stranách je v každej krajine odlišné, v závislosti na sile a charaktere jednotlivých konfliktných línií, ako aj volebnom a straníckom

systeme. Najprirodzenejšie sa môžu prejavíť v mnohostraníckom systéme, obmedzenejšie v systéme dvoch strán ako je tomu v Spojených štátoch, kde jednotlivé strany v sebe združujú rôzne záujmové a hodnotové skupiny.

Lipset pripomína pozoruhodný fakt, že v mnohých európskych krajinách zostáva už storočie stranícky systém stabilný. Strany pretrvávajú, aj keď obsah politického boja sa mení. Súčasné stranícke delenia sú produktom štiepení pôsobiacich ešte pred Prvou svetovou vojnou. Samozrejme dochádza k zmenám, mnoho sa diskutuje napríklad o nástupe postmaterialistických hodnôt, ktoré predstavujú novú líniu politického boja, a podnietili vynorenie sa nového politického prúdu – novej ľavice a zelených strán.

Základnou myšlienkou modelu štyroch štiepení je tvrdenie, že spojivo medzi voličmi a politickými stranami, ako aj charakter strán a obsah politického boja, vyviera z predispozície ekonomickej, kultúrnej a spoločenskej štruktúry existujúcej v konkrétnej krajine. Kritici tomuto prístupu vyčítajú, že je príliš rigidný, keďže politické správanie vysvetľuje štruktúrne. Dalton, Flanagan a Beck na obranu tohto modelu tvrdia, že v sebe zahŕňa dávku flexibility, keďže pripúšťa, že konkrétne udalosti môžu meniť pomer síl štiepných pólov, podnietiť vznik nových strán a meniť vzorce utvárania straníckych koalícií. (Karvonen 2001, s. 5).

1.2. Hodnotové orientácie

1.2.1. Postmaterialistické hodnoty

Podnetná polemika o charaktere posunu hodnotových orientácií v rozvinutých priemyselných krajinách prebehla medzi Ronaldom Inglehartom a Scottom C. Flaganom na konci 80. rokov.

Ronalda Inglehart je známy svojím názorom, že v rozvinutých priemyselných krajinách od 60. rokov dochádza k hodnotovej zmene súvisiacej s rastom počtu ľudí, ktorí zastávajú takzvanú postmaterialistickú hodnotovú orientáciu namiesto dovtedy prevládajúcej materialistickej.

Základom tohto posunu, ktorý pozoroval vo výskumoch, je klesajúci hraničný úžitok ekonomického determinizmu. „Ekonomické faktory majú tendenciu hrať rozhodujúcu úlohu v podmienkach ekonomického nedostatku; ale keď nedostatku ubudne, vo zväčšujúcej sa

miere formujú tvar spoločnosti iné faktory“ (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1289). Túto tendenciu možno demonštrovať na spoločenskej i individuálnej úrovni. Napríklad vplyv rastu hrubého domáceho produktu krajiny na rast očakávanej dĺžky života mužov od momentu určitého nasýtenia stráca silu ďalšieho pôsobenia. Najchudobnejšie krajiny majú pomerne nízky očakávaný vek dožitia. S malým nárastom bohatstva krajiny začína tento vek prudko stúpať. Nakoniec sa krivka vyrovná, od istej miery ekonomického rozvoja ďalšie navýšenie bohatstva má stále menší vplyv na dĺžku života, dôležitejšími sa stávajú faktory životného štýlu. Iným príkladom je miera príjmovej rovnosti. Najchudobnejšie krajiny majú vysokú mieru príjmovej nerovnosti, kde najbohatším 10% populácie ide 40-60% celkového príjmu. S nárastom ekonomického rozvoja má príjmová nerovnosť tendenciu rýchlo klesať, ale od pokročilejšieho stupňa rozvoja sa krivka vyrovnáva, nivelizácia príjmových rozdielov sa spomaľuje. Ostáva tu zároveň pomerne veľký rozptyl medzi krajinami s najnižšou príjmovou nerovnosťou (odhliadnuc od komunistických krajín to bolo Švédsko a Nórsko s 20-25% príjmu pre horných 10%) a krajinami s nerovnosťou vyššou (Fínsko, Francúzsko a Nemecko 30-35% pre horných 10%). Vidieť z toho klesajúcu mieru užitočnosti ďalšieho prehlbovania rovnosti, prílišná miera rovnosti nie je pre krajinu ani efektívna (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1292).

S ekonomickým rozvojom rovnako súvisí miera podpory pre klasickú ľavicovú ekonomickú politiku vychádzajúcu z marxizmu. Otázky v dotazníkoch sa zameriavali na tri hlavné prvky klasickej ľavicovej ekonomickej politiky – redistribúciu príjmu, vládnú kontrolu ekonomiky a znárodňovanie priemyslu. Ukázalo sa, že čím menej rozvinutá krajina, tým väčšia podpora pre tento typ politiky a naopak. Z daného vzorku krajín Západnej Európy boli k daným opatreniam najviac naklonené Grécko a Írsko, naopak najmenej Dánsko, najbohatšia krajina vzorku. Ako je však možné, že Dánsko, krajina s rozvinutým sociálnym štátom, vysokou mierou prerozdelenia príjmu a veľkým sektorom verejných služieb mal v rokoch 1979-1983 najnižšiu mieru podpory politik v danom smere z pomedzi skúmaných krajín? Je to práve tým, že Dánsko dosiahlo vysokú mieru ekonomického rozvoja, príjmovej rovnosti a sociálnej ochrany, že podpora pre ďalší vývoj v danom smere klesá.

Podobný vývoj ako na celospoločenskej úrovni možno vidieť aj na úrovni individuálnej. Zmenu je možné pozorovať hlavne medzigeneračne. Predpokladá sa, že raz nadobudnuté hodnoty sa počas života výraznejšie nemenia. Predvojnové ročníky, ktoré zažili nedostatok a nebezpečenstvo, podľa Ingleharta prirodzene prijali materialistické hodnoty, orientované na ekonomický rast, dobre platené pracovné miesto a bezpečnosť. V povojnových generáciách vyrastajúcich v blahobyte a bezpečí sa objavuje orientácia na iný typ hodnôt, ktoré Inglehart

nazýva postmaterialistickými. V dlhodobých výskumoch sa ukázalo, že tieto hodnoty si ľudia zachovávajú aj vo vyššom veku, nie sú špecificky naviazané na obdobie mladosti. V období inflácie majú tendenciu posilniť sa materialistické hodnotové orientácie, ale len dočasne do odznenia ekonomických problémov (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1294).

Postmaterialistická hodnotová orientácia je charakterizovaná preferenciou sebavyjadrenia, kvality života a pocitu patriť do určitej komunity, pred hodnotou zvyšovania bohatstva na individuálnej i celospoločenskej úrovni, a hodnoty fyzickej bezpečnosti. Vzhľadom na to, že bezpečie, vysoká miera blahobytu a rozvinutý sociálny štát poskytujú tieto základné hodnoty dôstojného prežitia, je možné upriamiť pozornosť na ďalšie priority. Z toho vyplýva Inglehartova hypotéza nedostatku, veľmi podobná ekonomickej teórii klesajúceho hraničného úžitku (Inglehart 1981, s. 881). Čím lepšie je nasýtená ľudská potreba bezpečia a blahobytu, tým ich ďalšie navýšenie prináša čoraz menšie uspokojenie. V tejto súvislosti možno spomenúť tiež Maslowovu hierarchickú teóriu potrieb. Pokým nie je dosiahnutá dostačujúca miera fyzickej a ekonomickej bezpečnosti, najzákladnejších ľudských potrieb, nie je možné rozvíjať a uspokojovať potreby nematerialistického charakteru, ako je potreba lásky, úcty a prijatia, a v ďalšom kroku ciele spojené s intelektovým a estetickým uspokojením (Knutsen 1989, s. 222). Podľa hypotézy nedostatku by teda saturácia bezpečia a blahobytu mala viesť k upriamaniu pozornosti na postmaterialistické hodnoty ešte počas života človeka, ktorý zažil výraznejšie zlepšenie životnej úrovne.

Ďalšia Inglehartova hypotéza zdôrazňuje význam socializácie na hodnotovú orientáciu jedinca. Rané obdobie života sa tu považuje za určujúce pre kryštalizáciu sociálnych a politických orientácií, ktoré zvyknú počas ďalšieho života vykazovať stálosť. Podľa tejto hypotézy by sa mal posun v smere k väčšiemu zastúpeniu postmaterialistických hodnotových orientácií prejavovať s odstupom jednej generácie, keďže túto orientáciu s väčšou pravdepodobnosťou nadobudne generácia, ktorá nezažila vojnu a nedostatok. Aj keď Inglehart tvrdí, že vychádza z oboch hypotéz rovnako, predsa len možno badať dôraz na hypotézu socializácie (Inglehart 1987; Knutsen 1989). Skutočne pri pohľade na vývoj Západného sveta možno vidieť takmer okamžitý výbuch nespokojnosti so starým poriadkom u povojnovej generácie, silných populačných ročníkov vyrastajúcich v období mieru (aj keď na pozadí studenej vojny) a v čase nebývavej hospodárskej konjunktúry. V tejto súvislosti by bolo zaujímavé preskúmať otázku, nakoľko nielen bezpečie a blahobyt, ale aj demokratický politický systém a zaručenie ľudských práv vytvára priaznivý rámec pre posilňovanie postmaterialistických hodnôt. Povoynové zvyšovanie životnej úrovne v krajinách s

komunistickým režimom zadalo štrukturálne podmienky pre nárast postmaterialistických hodnotových orientácií, štátna ideológia a totalitný charakter politického systému však pevno väzil v materialistickom hodnotovom systéme a mal tendenciu potláčať prejavy postmaterialisticky ladených požiadaviek. Samotná ekonomická základňa začala v 70. rokoch za Západom výrazne zaostávať, navyše niektoré na Západe bežne dostupné tovary sa často stávali nedostatkovými. Štátom riadené hospodárstvo zároveň nebolo schopné uspokojiť emocionálnu stránku spotreby. Módne spotrebné tovary vyššej kvalitatívnej a estetickej akosti, medzi konzumentmi veľmi žiadané, boli vyrábané na Západe a na domácom trhu neboli bežne dostupné. Potreba materiálneho naplnenia tak nebola nasýtená, a po demokratických revolúciách roku 1989 spolu s dočasným ekonomickým poklesom prispela k jasnej dominancii materialistických hodnotových tendencií.

S týmto hodnotovým posunom v Západných krajinách súvisí aj prestúpenie politických preferencií medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami. Do 60. rokov bola pomerne silná triedna voľba, čiže nižšie vrstvy vo významne väčšej miere volili tradičné ľavicové strany a stredné a vyššie vrstvy volili strany pravicové. Od 60. rokov s určitými výnimkami takmer kontinuálne podiel triednej voľby klesá (Knutsen 2006). Zároveň dochádza k určitému krížovému preskupeniu, kedy robotnícka vrstva začína podporovať konzervatívne strany a stredné vrstvy naopak strany ľavicové. Inglehart túto zmenu vysvetľuje zbohatnutím robotníkov, ktorí sa cítia byť natoľko materiálne zabezpečení, že si môžu dovoliť podporiť inú stranu ako strany ľavicové, ktoré sa tradične zasadzovali za zlepšovanie materiálnych a pracovných podmienok robotníckej vrstvy. Zmena robotníckej voľby tiež súvisí so zmenenou situáciou na ľavici. Stredné vrstvy sa stali čoraz viac postmaterialistickými, začali uprednostňovať nematerialistické hodnoty kvality života a komunitnej súdržnosti, avšak žili v spoločnostiach, v ktorých sa dôraz kládol na materialistické hodnoty ekonomického rastu, často na úkor nematerialistických kvalít. Postmaterialisti, obvykle práve stredná vrstva, kedysi bašta pravicových strán, sa tak stala náchylnejšia k podpore sociálnej zmeny, a teda aj ľavicových strán, ktoré vždy o sociálnu zmenu usilovali, narozdiel pravicových konzervatívnych strán brániacich status quo. Ľavicové strany tak začali byť zvnútra i zvonku tlačené k prijímaniu postmaterialistických pozícií, tým sa však odcudzovali svojej tradičnej základni – robotníckej triede. Tá napriek zlepšeniu svojej materiálnej pozície ešte nedosiahla taký stupeň ekonomickej bezpečnosti a rovnako ani vzdelanostnej úrovne, aby sa pre ňu stali postmaterialistické témy prioritou. Preto príslušníci tejto vrstvy často radšej podporili pravicové strany zotrvávajúce na tradičných materialistických pozíciách ekonomického rozvoja a dôrazu na bezpečnosť a poriadok (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1297).

V prípade novokonštituovanej orientácie stredných vrstiev na ľavicu sa treba bližšie pozrieť, ktoré konkrétne ľavicové strany z rastúcej sily postmaterialistických hodnôt najviac ťažili. Inglehart prezentuje longitudinálne výskumy z rokov 1970-1985 zo šiestich západoeurópskych krajín (Veľká Británia, Francúzsko, Taliansko, Nemecká spolková republika, Belgicko a Holandsko), z ktorých vyplýva, že v roku 1970 40% postmaterialistov volilo pravicu, zatiaľčo v roku 1985 už len 25%. Z tohto rastúceho podielu postmaterialistov voliacich ľavicu však tradičné ľavicové strany, čiže socialisti a komunisti, ťažili len skromne – v roku 1970 im dalo hlas 48% postmaterialistov, v roku 1985 to bolo 53%. Je to síce stále väčšina postmaterialistického hlasu, Inglehart si však všima trend rastúcej podpory postmaterialistov stranám reprezentujúcim takzvanú Novú politiku, a predovšetkým stranám ekologickým – v roku 1970 ich podporovalo 13% postmaterialistov, v roku 1985 už 22% (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1299). Zelené strany skutočne zaznamenali pozoruhodný nástup, ešte v polovici 70. rokov buď neexistovali, alebo boli marginálne, kdežto o desaťročie neskôr už predstavujú hlavného politického reprezentanta postmaterialistických požiadaviek s dôrazom na kvalitu fyzického a sociálneho prostredia. Naopak príťažlivosť pre postmaterialistického voliča strácajú strany komunistické a strany takzvanej Novej ľavice. Pri obliadnutí sa za búrlivým koncom 60. rokov môžeme vidieť, že požiadavky a celková orientácia študentských hnutí bola esenciálne postmaterialistického rázu, ale manifestné heslá čerpali z marxizmu a neomarxizmu, a toto hnutie prispelo k vzniku marxistickej Novej ľavice. Študenti automaticky prijali marxistickú rétoriku, lebo tá v tej dobe predstavovala ideológiu zmeny, ideológiu stavajúcu sa proti strnulým buržoáznym cnostiam. Už čoskoro sa však ukázalo, nakoľko sa študentské pozície a pozície komunistických strán a odborov rozchádzajú. Ani politická Nová ľavica nedokázala dlhodobejšie udržať priazeň nového postmaterializmu. Na tomto poli sa totiž nehralo primárne o ekonomické otázky, o reformu prerozdelenia verejných prostriedkov či zmenu hospodárskeho systému. Požiadavky vyvstali predovšetkým v oblasti kultúry. Väčšia miera osobnej slobody, sexuálnej voľnosti, dôraz na prežitok spojený miestami s experimentovaním s psychedelickými drogami, presadzovanie idey rovnosti – boj za ženskú emancipáciu a práva menších. Tento nový set orientácií spôsobil úpadok príťažlivosti tradičných ľavicových strán, a predovšetkým strán komunistických, u postmaterialistických voličov. Zatiaľčo v polovici 70. rokov volili postmaterialisti komunistické strany s 2,5 krát väčšou pravdepodobnosťou ako materialisti, v polovici 80. rokov sa rozdiel takmer vyrovnal (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1299). Komunistické strany v Západnej Európe, a hlavne tá najsilnejšia z nich, komunistická strana vo Francúzsku, si zachovávala svoj byrokratický a autoritársky charakter, ako aj orientáciu

na Sovietsky zväz, čo odrádzalo postmaterialisticky orientovaných voličov. Nepochybne neatraktívnosť pre postmaterialistov spolu so zlepšovaním sociálnej situácie robotníckych vrstiev, celkovým úbytkom ľudí pracujúcich v sekundárnom sektore, a rozkladom komunistických režimov v roku 1989 spôsobili konečnú marginalizáciu komunistických strán v Západnej Európe.

1.2.2. Libertariánske a autoritárske hodnotové orientácie

Scott Flanagan polemizuje s Inglehartom polemizuje, vyčíta mu, že hodnotovú zmenu v rozvinutých priemyselných krajinách vníma jednodimenzionálne v opozícii materializmus – postmaterializmus. Sám uvažuje o posune v dvoch dimenziách. Jedna os oddeľuje takzvanú Starú politiku spojenú s materialistickou hodnotovou orientáciou na jednej strane, a Novú politiku na strane druhej. Nová politika sa štiepi na Novú ľavicu¹ stelesňujúcu libertariánske hodnoty a Novú pravicu, zastávajúcu hodnoty autoritárske.²

Podľa Flanagana sa jeho koncept libertarianizmu zhruba kryje s Inglehartovým postmaterializmom, domnieva sa však, že jeho označenie je správnejšie. V oboch prípadoch sa podľa neho jedná o dôraz na osobnú a politickú slobodu, participáciu na politickom rozhodovaní i rozhodovaní v zamestnaní, rovnosť, toleranciu k menšinám a rozdielnym názorom, otvorenosť novým myšlienkam a životným štýlom, ochranu životného prostredia, kvalitu života, pôžitkárstvo a sebarealizáciu (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1304).

1 Tu má Flanagan na mysli pravdepodobne nové ekologické a sociálnoliberalné strany, nie neomarxistický prúd, ktorý sa zvykol týmto pojmom označovať, a ktorý takýmto spôsobom používa aj Inglehart.

2 Inglehart na svoju obranu dodáva, že netvrdí, že dimenzia materializmus – postmaterializmus je jediná, na ktorej môže dochádzať k hodnotovej zmene v rozvinutých priemyselných krajinách, len sa snaží preskúmať a dokázať, že na tejto jednej konkrétnej dimenzii posun skutočne nastáva (Inglehart 1997, s. 109).

3 V skutočnosti Inglehartova batéria na indikovanie miery postmaterializmu a materializmu neobsahuje libertariánske položky. Postmaterializmus je zastúpený položkami – 1) menej neosobná spoločnosť, 2) väčšie slovo v práci, 3) väčší vplyv na vládnutie, 4) idey sa počítajú viac ako peniaze, 5) sloboda prejavu, 6) krajšie mestá. Problém batérie je skôr u materialistického pólu, kde Inglehart zmiešava materializmus a autoritarizmus – 1) silné ozbrojené sily, 2) boj proti zvyšovaniu cien, 3) Boj proti zločinu, 4) udržanie poriadku, 5) ekonomický rast, 6) udržanie stabilnej ekonomiky (Inglehart 1997, s. 112).

Flanagan vyčíta Inglehartovi, že materialistickú hodnotovú orientáciu chápe príliš široko, a okrem starosti o ekonomické otázky pod ňou rozumie aj dôraz na fyzickú bezpečnosť, konkrétne vyžadovanie silných bezpečnostných síl, udržania poriadku a boja proti zločinnosti. V Inglehartovom modeli totiž preferencia stabilného a rastúceho hospodárstva koreluje s podporou poriadku a síl, ktoré ho majú zaistiť. Flanagan vyčíta Inglehartovi predovšetkým túto formuláciu: „Témy, ktoré dnes u Západnej verejnosti definujú ľavicu a pravicu nie sú témy triedneho konfliktu do takej miery, ako polarizácia medzi cieľmi zdôrazňovanými postmaterialistami a *tradičnými sociálnymi a náboženskými hodnotami* zdôrazňovanými materialistami“ (Inglehart, Rabier: Political Realignment in Advanced Industrial Society, In: Inglehart, Flanagan 1987, s. 1308). Podľa Flanagana je zahrnutie tém vychádzajúcich z náboženského presvedčenia či negatívneho postoja k imigrantom pod materializmus mátenie pojmov. Navrhuje pri konceptualizovaní materializmu vychádzať čisto zo starostí o stav hospodárstva a ostatné preferencie pridané Inglehartom označuje ako prejavy *autoritárskej* hodnotovej orientácie. Tá podľa neho okrem otázok bezpečnosti a poriadku zahŕňa tiež rešpekt k autoritám, dôraz na disciplínu a zmysel pre povinnosť, vlastenectvo až nacionalizmus, intoleranciu k menšinám, nasledovanie zvykov, a vyznávanie tradičných náboženských a morálnych hodnôt (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1305). Namiesto dvoch typov, o ktorých uvažuje Inglehart, (autoritárskom) materialistovi podporujúcom Starú politiku a (libertariánskom) postmaterialistovi podporujúcom Novú politiku (prakticky výlučne ľavicového zamerania), Flanagan vydeľuje libertarianizmus a authoritarianizmus ako dve protikladné formy *nematerialistickej* hodnotovej orientácie, čiže orientácie zdôrazňujúcej hodnotové otázky pred materiálnymi. Oproti týmto *nematerialistickým* orientáciám figuruje na druhej strane orientácia materialistická, vedená materiálnym záujmom. Táto orientácia bola do šesťdesiatych rokov väčšinová, jej typickým prejavom bola vysoká miera triednej voľby, kedy robotnícke vrstvy volili ľavicové strany a stredné a vyššie vrstvy strany pravicové, pričom všetky vrstvy boli vedené svojím vlastným, poväčšine ekonomickým záujmom (aj keď určite svoju úlohu zohrávali špecifické hodnoty pre tú ktorú spoločenskú vrstvu, reprezentované politickými stranami). Po druhej svetovej vojne, vďaka pretrvávajúcemu mieru, vysokému ekonomickému rastu a pokroku v budovaní sociálneho štátu narastá podiel hodnotovej voľby (ako sa o tom presvedčíme v ďalšej podkapitole). Táto hodnotová voľba však nie je vedená výlučne libertariánskymi hodnotami, ale rovnako tak hodnotami autoritárskymi. *Nematerialistické* hodnotové orientácie teda nereprezentujú len otázky ako ochrana životného prostredia, odmietanie atómovej energie, práva sexuálnych menšín, emancipácia žien, dôraz na kvalitu života či priame formy

politickej participácie, ale rovnako tak aj témy Novej pravice ako napríklad protipotratová politika, podpora tradičných morálnych a náboženských hodnôt, dôraz na obranu, vlastenectvo, právo a poriadok, boj proti imigrácii a právam menšín, a rešpekt voči autoritám (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1306).¹

Podľa Flanagana tak zburžoáznenie robotníckej triedy nebolo jediným dôvodom pre priklonenie sa tejto vrstvy k pravicovým konzervatívnym stranám. Keď počet libertariánov dosiahol kritickú hladinu na presadzovanie svojej politiky, a svojho spojenca našiel predovšetkým v politickej ľavici otvorenej reformám, aktivizovali sa zároveň rady autoritársky orientovaných voličov, ktoré sa pustili do rovnako hlasnej obrany tradičných hodnôt a poriadkov. Kultúrne a hodnotové témy sa tak pre týchto voličov stali často dôležitejšie ako otázky hospodárskej politiky. Nižšie vrstvy, podľa Flanagana z dôvodu vyznávania autoritárskych hodnotových orientácií, podľa Ingleharta z materialistickej orientácie vyvierajúcej starosti o fyzickú a materiálnu bezpečnosť, začali podporovať konzervatívnu pravicu, ktorá tieto témy zastávala. To vysvetľuje nízku mieru triednej voľby v Spojených štátoch (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1297), kde značné množstvo voličov z nižších príjmových vrstiev volí Republikánsku stranu, hodnotovo konzervatívnu, no v ekonomických otázkach podporujúcu liberalizáciu a voľný trh. Protekcionistickejšia a libertariánskejšia Demokratická strana je zase asociovaná s mestskými strednými vrstvami a menšinami. Celkovo je Nová pravica podľa Flanagana nematerialistickejšia ako Nová ľavica. Témy, ktoré zdôrazňuje napríklad strana Národný front vo Francúzsku nie sú vôbec triedneho charakteru, a aj preto si získal takú veľkú mieru podpory u robotníckej triedy (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1308).

Flanagan teda tvrdí, že hodnotová zmena prebieha na dvoch dimenziách. Prvou je Inglehartova dimenzia materializmu-postmaterializmu. Flanagan pozitívne hodnotí prínos teórie klesajúceho hraničného úžitku, na ktorú sa odvoláva Inglehart, a podľa ktorej ekonomický rozvoj, posilňovanie ekonomickej rovnosti a narastanie počtu osôb s príjmami znateľne prevyšujúcimi výdavky na nevyhnutné položky mali za následok relatívny pokles dôležitosti ekonomických tém, a nárast dôležitosti tém postmaterialistických, alebo vo Flanaganovej terminológii nematerialistických.

¹ Tu sa Flanagan dopúšťa zmiešavania autoritárskych a konzervatívnych hodnôt, ktoré, ako sa neskôr pokúsime dokázať, sú spolu síce v určitom vzťahu, ale netvorí jeden nedeliteľný komplex.

Druhý trend posunu prebieha na autoritársko-libertariánskej dimenzii. V rámci novej politiky je možné badať príklon od Novej pravice k Novej ľavici v závislosti na veku a vzdelaní. Jedná sa do veľkej miery o medzigeneračnú hodnotovú zmenu, súvisiacu so štyrmi veľkými zmenami podmienok, v ktorých prebieha socializácia mladších ročníkov – narastajúca rovnosť príjmov a životných štýlov, zvyšujúca sa rýchlosť zmien, pokrok a difúzia vedeckého poznania, nástup nerizikovej spoločnosti (no-risk society) (Aharoni 1981, In: Inglehart, Flanagan 1987, s. 1311). Tieto zmeny do veľkej miery oslobodili človeka od podriadenosti autoritám, konformity, nevedomosti a neistoty, a umožnili mu zamerať sa na sebarealizáciu. To všetko spolu so zvyšujúcou sa mierou vzdelanosti prispieva k rozširovaniu libertariánskych hodnôt (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1311).

Flanagan Inglehartovi vyčíta, že na jeho rozšírenej škále testujúcej materializmus-postmaterializmus, 75% položiek sa skôr dotýka autoritársko-libertariánskej dimenzie.¹ Z toho podľa neho plynie aj stálosť výsledkov tejto škály v čase, teda stálosť materialistických a postmaterialistických hodnotových orientácií napriek výkyvom v ekonomickej situácii, nárastu inflácie a recesie. Autoritársko-libertariánske hodnotové orientácie sú totiž stabilnejšie ako nematerialistická orientácia, ktorá môže byť citlivejšia na výkyvy ekonomického cyklu.

Ďalší už zmienený problém je, že Inglehart umelo spojuje materializmus s autoritárstvom. Vo svojej stručnejšej škále napríklad ponúka respondentovi štyri položky, pričom respondent si z nich má vybrať dve, ktoré považuje za najdôležitejšie. Pokiaľ respondent vyberie položky sloboda prejavu a politická participácia, je čistý postmaterialista, pokiaľ položky obrana a boj proti zvyšovaniu cien, čistý materialista. Pokiaľ vyberie jednu položku z prvej skupiny a ďalšiu z druhej skupiny, je zmiešaný typ. Podľa Flanaganového videnia sú prvé dve položky libertariánske, položka zvyšovania cien materialistická, ale najproblematickejšia zostáva položka bezpečnosti, ktorá podľa neho nereprezentuje materializmus, ale autoritarianizmus. Problém pri vyberaní najdôležitejších položiek tak bude mať nematerialistický autoritár, ktorý prirodzene odmietne libertariánske položky, nebude

¹ Libertariánske sú podľa jeho názoru položky týkajúce sa slobody prejavu a politickej participácie, autoritárske položky týkajúce sa obrany a podobne. Okrem toho, že je otáznou, či sa dá dôraz na politickú participáciu a slobodu prejavu spojiť s libertarianizmom (posilnenie slobody prejavu často vyžadujú neonacistické skupiny), ani pri najlepšej vôli nevieme identifikovať 75% položiek libertariánskeho a autoritárskeho charakteru v Inglehartovej rozšírenej 12 bodovej batérii.

materializmus, ale autoritarianizmus. Problém pri vyberaní najdôležitejších položiek tak bude mať nematerialistický autoritár, ktorý prirodzene odmietne libertariánske položky, nebude preferovať ani materialistickú položku, ale keďže nebude mať na výber viac tém, a materializmus mu bude predsa len bližší ako libertarianizmus, vyberie práve položku boj proti zvyšovaniu cien. Padne tak do skupiny absolútnych materialistov, napriek tomu, že materialistom nie je.¹

Flanagan testuje faktorovou analýzou svoj set 21 otázok, kde 9 otázok zastupuje libertarianizmus, 4 položky sú materialistické a 8 reprezentuje autoritarianizmus (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1313). Položky testuje v Japonsku na univerzitne vzdelaných ľuďoch v roku 1984. V nerotovanom faktore skórujú na jednom póle položky libertarianizmu, na opačnom položky autoritarianizmu, materialistické položky sa držia okolo nuly. V rotovanom riešení 3 faktory reprezentujú libertarianizmus, autoritarianizmus a materializmus. Zaujímavé je pozorovať rozdiel medzi autoritármi a materialistami, ktorí u Ingleharta splyvajú v jedno. Materialisti sú silne zameraní na dobre platenú prácu a ekonomický rast, zároveň sú výrazne hedonistickejší nielen ako autoritári, ale aj ako libertariáni. Vysoko hodnotia základné všeobecné slobody, ale konkrétne libertariánske ciele typu väčšia miera politickej participácie občanov alebo podpora znevýhodnených u nich skórujú okolo nuly. Autoritári sú zameraní predovšetkým na patriotizmus, lojalitu, tradíciu, obranu a na tvrdú prácu a šetrenie do budúcnosti (tu skórujú ešte viac ako materialisti (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1313).

V ďalšom kroku Flanagan ukazuje, že libertarianizmus a autoritarianizmus sa pozitívne asociuje, hoci len mierne, s materializmom, pričom autoritarianizmus o niečo viac. Libertarianizmus sa vzťahuje k vyššiemu veku nepriamo, autoritarianizmus priamo. Libertariáni zvyknú byť na ľavici, autoritári na pravici. Dôležitým zistením tohoto

1 Dovoľme si zapochybovať, prečo by nematerialistický autoritár mal automaticky odmietnuť priority slobody prejavu a politickej participácie. Narozdiel od Flaganana tieto položky nevnímame ako libertariánske, naopak lepšie reprezentujú postmaterializmus alebo nematerializmus. Neexistuje logický dôvod, prečo by nematerialistickému autoritárovi jeho autoritárska hodnotová orientácia mala automaticky brániť zvoliť tieto položky. Naopak stotožňujeme sa s námietkou, že Inglehartov malý test postmaterializmu je na strane materializmu reprezentovaný materialistickou (boj proti zvyšovaniu cien) a autoritárskou položkou (udržanie poriadku v štáte). V istom zmysle sa dajú obe položky považovať za autoritárske, keďže boj proti cenám vyžaduje direktívne zasahovanie do ekonomiky.

výskumu je, že ekonomické témy stoja osamote, a aj keď majú mierne väčší vzťah k autoritárskym než libertariánskym položkám, predsa len nie sú previazané tak tesne, aby ich bolo možné považovať za jeden celok.

V ďalšom kroku Flanagan ukazuje, že libertarianizmus a autoritarianizmus sa pozitívne asociuje, hoci len mierne, s materializmom, pričom autoritarianizmus o niečo viac. Libertarianizmus sa vzťahuje k vyššiemu veku nepriamo, autoritarianizmus priamo. Libertariánci zvyknú byť na ľavici, autoritárski na pravici. Dôležitým zistením tohoto výskumu je, že ekonomické témy stoja osamote, a aj keď majú mierne väčší vzťah k autoritárskym než libertariánskym položkám, predsa len nie sú previazané tak tesne, aby ich bolo možné považovať za jeden celok.

Samozrejme samotní materialisti môžu mať sekundárnu autoritársku alebo libertariánsku orientáciu, rovnako ako autoritárski a libertariánci môžu byť materialistami vo väčšej alebo menšej miere. Podľa toho, ktorá orientácia preváži môžu byť pri politickej voľbe určujúce ekonomické otázky alebo otázky kultúrno-hodnotové. Napríklad takzvaní yuppies, termín používajúci sa prevažne v osemdesiatych rokoch na označenie dravých mladých mestských profesionálov, napriek pomerne liberálnej hodnotovej orientácii často volili strany konzervatívne, presadzujúce neoliberálnu hospodársku politiku vyhovujúcu vyšším stredným vrstvám (Hamill 1985).

Čo sa týka preukázanej korelácie medzi autoritárstvom a materializmom, je síce mierna, ale nie zanedbateľná, a jasne vyššia ako vzťah medzi libertariánstvom a materializmom. Flanagan tu uvažuje o *psychologickom materializme* - dôraze autoritárskejšie ladených ľudí na disciplínu a tvrdú prácu, narozdiel od pôžitkarskejšie ladených libertariánco, kladúcich proporcionálne väčší dôraz na voľný čas a aktivity s ním spojené. Potreba vonkajšej sily a autority môže plynúť z vedomia vlastnej slabosti a neistoty, a táto neistota rovnako poháňa starosť o materiálne zabezpečenie a celkovú ekonomickú stabilitu. Psychologické štúdie ukázali, že potreba autority plynie z výchovy, ktorou človek prešiel, a pri ktorej bol kladený veľký dôraz na disciplínu. Takýto typ výchovy sa v najväčšej miere vyskytoval vo vrstvách nižších a menej vzdelaných (Adorno 1969). A ako ukázal Flanaganov výskum realizovaný na vzorke vysokoškolsky vzdelaných ľudí, aj tu je badateľné častejšie spojenie autoritarizmu s materializmom, než libertarianizmu a materializmu.

1.3. Typy politickej voľby a podiel hodnotovej voľby

1.3.1. Aktualizovaný pohľad na Lipset-Rokkanov model

Odbjørn Knutsen a Elinor Scarbroughová sa snažia určiť, nakoľko je v súčasnosti politická voľba určená štruktúralne, a nakoľko do tejto voľby zasahuje vplyv hodnotových orientácií.

Spomínajú výskumy, podľa ktorých klasický model Lipsetových a Rokkanových štyroch štiepení by dnes bolo možné vyjadriť nasledovne: triedny konflikt zastupujúci predovšetkým dualizmus kapitalisti-robníci dnes lepšie reprezentuje štiepenie stredná vrstva-robotnícka vrstva, štát-cikvev sa pretransformoval na delenie religiozita-sekularizmus, konflikt ekonomických sektorov (pôda-priemysel) dnes zastupuje štiepenie mesto-vidiek (ktoré spomínajú už Lipset a Rokkan, aj keď toto tretie štiepenie vyjadrujú primárne ako konflikt pôda-priemysel, na inom mieste zmieňujú štiepenie mesto-vidiek), a konflikt centrum-periféria ostáva zachovaný tak, ako ho formulovali Lipset a Rokkan, čiže pnutie medzi centralizovaným štátom a regionálnymi zoskupeniami, často etnicky a jazykovo definovanými (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 492).

Štiepenia nie sú transformované do politických strán automaticky, nemusia ich presne kopírovať. Sú to zároveň práve strany, vďaka ktorým pri všeobecnom volebnom práve, dostávajú spoločenské konflikty politické vyjadrenie. A ako poznamenávajú Knutsen s Scarbroughovou, hoci Lipset a Rokkan hovoria o štiepeniach ako o konfliktoch záujmov, v ich modeli je obsiahnutý nielen boj o ekonomické a spoločenské výhody, ale aj dôležitosť hodnotových pozícií a normatívnych súdov. „Skupinové konflikty sprevádzajúce ideologické konfrontácie typické pre masovú politiku v Západnej Európe sú pre nich menej o „špecifických ziskoch a stratách“ určitých skupín, než o konceptoch etických práv a interpretácií histórie a ľudského osudu“ (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 494).

Namiesto chápania štiepení ako hlbokých socioštruktúrnych konfliktov prichádza Knutsen a Scarbroughová s diferencovanejším pohľadom. Rozlišujú tri oblasti stojace za politickými deleniami. Prvou je existencia špecifických skupín – definovaných triedou, náboženstvom, ekonomickými či kultúrnymi záujmami. Je to socioštruktúrna dimenzia. Druhou je sústava hodnôt spoločná pre určitú skupinu, ide teda o dimenziu hodnotových orientácií. Treťou oblasťou vplyvajúcou na štiepenia je ich inštitucionalizácia v organizáciách ako sú politické strany, cirkvy či odbory, ktorú nazývajú dimenziou stránickej

podpory. Práve politické strany a zápas, ktorý medzi nimi prebieha, dáva konkrétnu formu často nejasným, chabó uvedomovaným a nevykryštalizovaným hodnotám a vieram vyskytujúcim sa v spoločnosti. Koncept štiepení presahuje oblasť spoločenského konfliktu, a zároveň je užší ako oblasť politického delenia, keďže z neho vysvetľuje len určitú časť.

Na základe porovnávacích výskumov sa následne snažia zistiť, nakoľko politickú voľbu v krajinách Západnej Európy ovplyvňuje socioštruktúrna dimenzia a nakoľko dimenzia hodnotová. Hypotéza, ktorú formulujú na základe zistení Ingleharta o raste významu postmaterialistických hodnôt je, že vplyv sociokultúrnych delení bude klesať a význam hodnôt narastať.

1.3.2. Typy voľby

Inglehart spoločne s teóriou zvyšovania významu postmaterialistických hodnôt prichádza s názorom, že hodnotová orientácia nadobudla väčší vplyv na voľbu politickej strany ako pozícia v sociálnej štruktúre (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 496). Ide o nový prístup k uvažovaniu o spoločenských štiepeniach, keďže sa pri nich tradične dáva väčší dôraz na štrukturálne hľadisko než hodnotové, alebo minimálne sa hodnotové orientácie odvodzujú z pozície v sociálnej štruktúre zastávanej. Pri postmaterialistických hodnotách je spojitosť so špecifickou spoločenskou vrstvou badateľná – naberajú silu v povojnových generáciách a najmä v „novej strednej vrstve“, prednostne medzi kultúrnymi, sociálnymi, alebo všeobecne symbolickými špecialistami (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 496). Inglehart však podotýka, že viac než vplyv povolania a sociálnej pozície na hodnotovú orientáciu, tu pôsobí obrátená kauzalita, totiž že vyznávanie postmaterialistických hodnôt smeruje človeka práve k tomuto typu zamestnania.

Knutsen a Scarbroughová sa teda snažia preskúmať, nakoľko je politická voľba určená hodnotovo a nakoľko štrukturálne. Definujú tri typy voľby, ktorých zastúpenie skúmajú (viď Schéma 1):

1) *štrukturálna voľba* – je postavená na priamom vzťahu určitej spoločenskej triedy alebo náboženskej denominácie a politickej strany. Tento vzťah je pevný aj pokiaľ sa hodnoty celkom nezhodujú. Príkladom môžu byť katolíci, ktorí volia kresťanskodemokratickú stranu. To môže byť štrukturálna voľba, ale rovnako by to mohla byť aj štiepna voľba, ktorú si predstavíme v ďalšom kroku. Nemusíme však opúšťať príklad katolíkov, aby sme predstavili typ štrukturálnej voľby, kde môže dôjsť k tenzii medzi hodnotami verného elektorátu a

volenej politickej strany. Na Slovensku strana Kresťanskodemokratické hnutie (KDH), štandardná konzervatívna strana kontinentálneho typu, prozápadná, prodemokratická, nenacionalistická, ekonomicky pomerne liberálna, dostáva podporu prevažne od ľudí silne nábožensky založených, ale v niektorých prípadoch tiež nacionalisticky ladených a v hospodárskej oblasti menej liberálnych (Gyárfášová 2010; Krivý 2001, s. 326; Bútorová 2007, s. 49). Títo ľudia by rovnako dobre mohli voliť Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) či Slovenskú národnú stranu (SNS), a to už len preto, že KDH opakovane vytvára koalície s liberálmi, ktorí sú tomuto elektorátu čo sa kultúrno-hodnotových tém týka najvzdialenejší (viď poslednú kapitolu tejto práce). Manifestné ukotvenie v katolicizme a zastávanie konzervatívnych pozícií v kultúrno-etických otázkach je však pre nich dostatočným dôvodom na podporu strany.

2) *štiepna voľba* (cleavage voting) – pozícia v sociálnej štruktúre ovplyvňuje vyznávané hodnoty, typické pre danú skupinu, tie podnecujú výber takej strany, ktorá je k týmto hodnotám najbližšie. Príkladom (viac z minulosti než súčasnosti, pokiaľ ide o Západnú Európu) môže byť robotnícka trieda voliaci sociálnodemokratickej strany.

3) *hodnotová voľba* – hodnotová orientácia určuje výber strany, štrukturálne premenné majú v tomto prípade slabú vysvetľovaciu schopnosť. Hodnotová voľba je predpokladaná u postmaterialistov voliacich zelené strany či stredných vrstiev podporujúcich ľavicové strany. Knutsen a Scarbroughová vo svojom modeli skúmajú vplyv troch hodnotových opozícií – religiózny-sekulárny, ľavicový-pravicový materializmus a materializmus-postmaterializmus (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 500).

Treba dodať, že vplyv štrukturálnych premenných na voľbu je rovný súčtu podielu štrukturálnej a „štiepnej“ voľby, pričom v prvom prípade tieto premenné pôsobia priamo a v druhom nepriamo cez hodnoty. Dopad štrukturálnych charakteristík teda nemožno stotožňovať so štrukturálnou voľbou samotnou. V prípade hodnotovej voľby ide o čistý vplyv troch hodnotových orientácií (Knutsen 1998, s. 500).

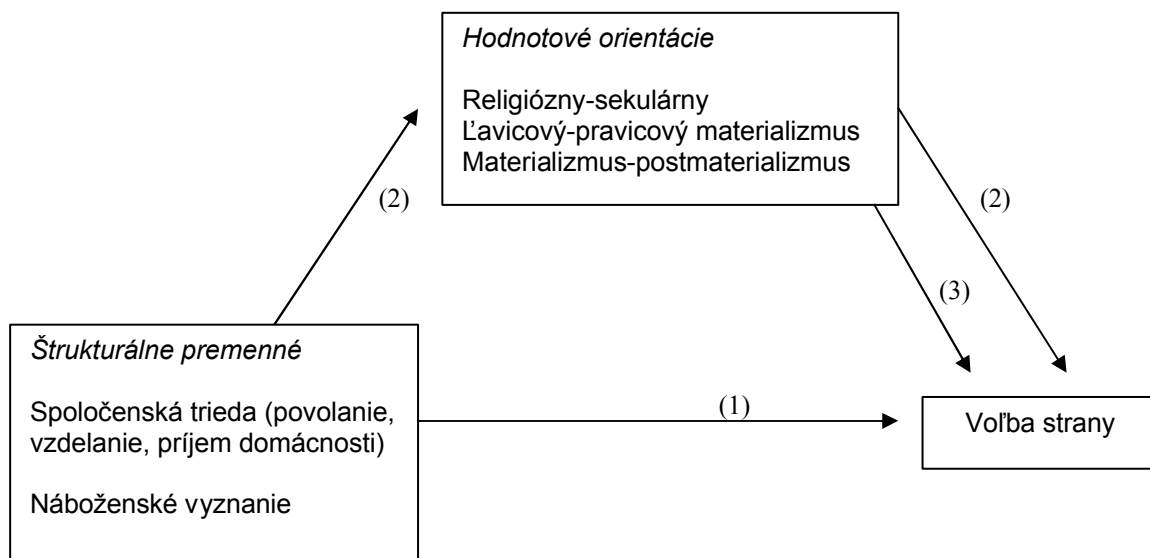

Schéma 1. Model typov politickej voľby

Hypotéza je, že v najrozvinutejších krajinách, kde je postmaterialistická hodnotová orientácia najrozšírenejšia a životná úroveň najvyššia, bude vplyv sociálnej štruktúry na voľbu menší a hodnotová voľba naopak častejšia.

1.3.3. Vplyv konfliktných premenných a hodnotových orientácií na politickú voľbu

Pri analýze výskumov realizovaných v rokoch 1973, 1981 a 1990 pozorujeme, že najväčší vplyv náboženského vyznania na politickú voľbu je v Holandsku, v krajine, v ktorej, ako sme už spomenuli vyššie, bolo konfesné rozdelenie veľmi hlboké a do určitej miery pretváva dodnes, ako možno vidieť z jeho silného významu pre výber strany (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 504–509). Určitá miera vplyvu náboženského vyznania pôsobí aj v katolíckych a zmiešaných krajinách, najslabšie naopak v Škandinávskych krajinách, prevažne protestantských, aj keď vo vysokej miere sekularizovaných.

Vplyv sociálnej triedy na politickú voľbu je všeobecne väčší ako vplyv náboženského vyznania, s výnimkou Holandska. Najväčší je v Škandinávii, najmenší naopak v Nemecku,

Británii, Írsku, Španielsku a Portugalsku. Z predkladaných výskumov vidno, že vplyv týchto štrukturálnych faktorov neklesá, Knutsen a Scarbroughová však pripomínajú, že národné longitudinálne výskumy ukázali mierny pokles ich významu (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 507).

Čo sa hodnôt týka, oblasti, najväčší vplyv na politickú voľbu majú v Holandsku a v Škandinávskych krajinách, najmenší zasa v Portugalsku a Írsku. Vidíme, že vplyv hodnotových orientácií najviac narástov v najrozvinutejších krajinách.

Keď porovnáme relatívne podiely troch typov volieb ako ich definovali Knutsen so Scarbroughovou, čiže štrukturálnej, hodnotovej a štiepnej voľby (*cleavage voting*), v roku 1973 je ich podiel v skúmaných krajinách vyrovnaný, hodnotová voľba ešte nikde výraznejšie nedominuje. V roku 1981 hodnotová voľba nabrala na význame, a rovnako aj *cleavage voting*, čiže voľba štruktúrne-hodnotová. Čisto štrukturálna voľba zostáva na hodnote z roku 1973. V roku 1990 už hodnotová voľba jasne dominuje, pričom štruktúrna voľba a *cleavage voting* mierne klesajú. Z pozorovaných krajín hodnotová voľba v roku 1990 jasne prevažuje v deviatich z trinástich pozorovaných krajín, na nízkej úrovni zostáva len v prípade Írska a Portugalska (pripomeňme, že zo skúmaných krajín bola väčšina severozápadoeurópskych. Z juhoeurópskych krajín bolo zastúpené Portugalsko, Španielsko a Taliansko). Celkový priemerný vplyv jednotlivých modelových typov volieb je 21-26% u štrukturálnej voľby, u „štiepnej“ voľby 30-35%, a hodnotová voľba vysvetľuje priemerne 40-50% celkovej voľby v skúmaných krajinách (Knutsen, Scarbrough 1998, s. 514). Nárast vplyvu hodnotovej voľby pritom ide na vrub nárastu dôležitosti hodnotovej ryhy materializmus-postmaterializmus. To dokladá aj fakt, že význam hodnotovej voľby najviac narástol v najrozvinutejších krajinách. Naopak štrukturálna voľba ostáva dôležitá v menej rozvinutých zo skúmaných krajín, v Írsku a Portugalsku.

Štiepna voľba prevažuje v Holandsku, pričom štrukturálnou premennou ovplyvňujúcou hodnotové orientácie je tu predovšetkým náboženská denominácia, ktorá má v tejto krajine o poznanie väčší vplyv na stranícku voľbu než spoločenská trieda (Brooks 2006). Holandsko je síce jedna z najsekulárnejších krajín, ale kresťanskí voliči tu s väčšou pravdepodobnosťou než inde volia kresťanskodemokratickú stranu CDA, v ktorej sa združili voľakedajšia katolícka a dve protestantské strany. Je to teda hodnotová opozícia religiozita-sekularizmus, ktorá tu pôsobí, a na ktorú má prirodzene určujúci vplyv hlásenie sa k určitému vierovyznaniu alebo jeho absencia. Štiepna voľba je pomerne silná tiež v ďalšej „plurálnej“ krajine Belgicku a „semiplurálnom“ Francúzsku a Taliansku (Knutsen, Scarbroughová 1998, s. 514).

Celkovo zhrnuté, vplyv triednej pozície a vierovyznania sa celkovo v pozorovanom období nezmenšuje, naopak vplyv hodnotových orientácií narastá predovšetkým v rozvinutejších krajinách, k čomu rozhodujúcou mierou prispieva vklad postmaterialistických a materialistických hodnôt.

V prípade Slovenska neočakávame podobné rozšírenie postmaterialistických hodnôt a z toho vyplývajúce navýšenie vplyvu hodnotových orientácií na voľbu. Keďže Slovensko sa zaraďuje v európskom kontexte k menej rozvinutým krajinám, predpokladáme prevažujúcu štrukturálnu a štiepnu voľbu. Pozrime sa však na celkový Stredoeurópsky rámec, aby sme odkryli špecifickú situáciu tohto regiónu vplývajúcu na politickú kultúru a štiepenia v jednotlivých krajinách, a špeciálne na Slovensku.

2. ZÁKLADY POLITICKEJ VOĽBY V STREDNEJ EURÓPE

2.1. Historické podmienky

Z postkomunistických štátov päť spadá do kategórie Stredná či, ako sa občas zvykne uvádzať v zahraničnej literatúre, Stredovýchodná Európa. Sú nimi Poľsko, Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Slovinsko. Toto zaradenie vychádza z pozície týchto štátov pred rokom 1914 a po roku 1945. Sú to teda štáty, ktoré po roku 1945 spadli pod Sovietsky vplyv a v ktorých bol zavedený komunistický režim, a zároveň do roku 1914 boli úplnou alebo čiastočnou súčasťou Pruskej či Habsburskej ríše. Nábožensky v týchto krajinách prevláda či prevládalo západné kresťanstvo, katolicizmus alebo protestantské vyznania. Mali historicky aspoň čiastočnú skúsenosť s vládou práva, rozdelením moci v štáte, ústavnou vládou a občianskou spoločnosťou (Garton Ash 1989, s. 225, In: Berglund 1998, s. 4). Tento región sa vyvíjal iným spôsobom ako jeho sused Juhovýchodná Európa, so svojou tradíciou východného kresťanstva či islamu, klientelizmu a Otomanskej vlády. Balkánske krajiny sa líšili svojou reakciou na transformačné výzvy, ktoré so sebou priniesli revolúcie roku 1989 a to predovšetkým v oblasti občianskej spoločnosti. Z Balkánskych krajín ku koncu deväťdesiatych rokov len Rumunsko a Bulharsko dosiahli vyšší stupeň slobôd, práv a stability. Naopak Slovensko, formálne patriace do Stredoeurópskeho regiónu, do roku 1998 vykazovalo znaky typické skôr pre Balkánske krajiny (Berglund 1998, s. 4). Mierou občianskych slobôd zaostávalo za Rumunskom i Bulharskom, aj keď čo sa politických práv týka, bolo na ich úrovni a pred všetkými ďalšími krajinami Juhovýchodnej Európy a bývalého Sovietskeho zväzu (Kaplan 1997, In: Berglund 1998, s. 3).

2.2. Teórie vývoja politických systémov v Strednej Európe

Pri spätnom obzretí uvidíme, že v deväťdesiatych rokoch prevažovali tri prístupy v odhadovaní vývoja postkomunistických politických systémov.

2.2.1 Téza chýbajúceho streda

Téza *chýbajúceho streda* vychádza z názoru, že komunizmus vykorenil identity majúce svoj základ v diferencovanej sociálnej štruktúre, preto bude ťažké nájsť a formulovať skupinové záujmy, ktoré by sa neopierali o národ či masovú spoločnosť.

Spoločnosť bola cielene atomizovaná represívnym a vysoko centralizovaným štátnym aparátom, stredné štruktúry medzi občanom a štátom boli zničené. Po páde komunizmu tak chýba pocit zodpovednosti občana voči organizáciám stredného dosahu, prevláda nechť participovať na politických aktivitách a pocit odcudzenia od politiky. To vedie k veľkej volatilita a tendencii podporovať strany populistického a nacionalistického typu, stavajúce na masovom kolektívizme.

Svoju úlohu zohráva aj dedičstvo autoritárskych postojov z komunistického a predkomunistického obdobia – kultúra demokracie, občianskych práv a zodpovednosti nie je pevnou súčasťou vier a postojov (Evans, Whitefield 1993, s. 530).

2.2.2 Modernizačný prístup

Tento prístup predpokladá, že svojská direktívne riadená modernizácia uskutočňovaná komunistickými režimami viedla k diferencovanej sociálnej štruktúre založenej na rôznych profesných pozíciách, podobajúcej sa tej na Západe. Diferencujúcu úlohu zohrala aj miera vzdelania, urbanizácia, nárast profesionálnej expertízy v prijímaní rozhodnutí. Spoločnosti tak boli dostatočne sociálne rozrôznené a existovali v nich politické štiepenia. Niektoré dobre vybavené skupiny obyvateľstva očakávali zlepšenie svojej situácie v trhových podmienkach a boli tak pripravené zmeny v tomto smere podporovať. Predpokladá sa teda, že komunistické režimy industrializáciou a modernizáciou pôvodne väčšinou predindustriálnych krajín pripravili podmienky pre úspešný prechod k liberálnej demokracii. Očakávala sa konvergencia straníckych systémov a foriem politického rozdelenia na Západe a Východe, v zmysle prevládnutia socioekonomických a kultúrnych štiepení a dominancie ľavo-pravej osy. V spoločnosti existujú sektory s rozdielnymi sociálnymi a ideologickými charakteristikami, ktoré budú vznikajúce strany schopné podchytiť (Evans, Whitefield 1993, s. 531).

2.2.3. Komparatívny prístup

Tento prístup zohľadňuje špecifiká každej krajiny – každá postkomunistická krajina je iná čo do svojho historického vývoja, sociálnej štruktúry, politických postojov a správania. Podľa toho sa očakávajú rozdielne výsledky transformácie.

Rozdiely sú badateľné v miere existencie stredných štruktúr, napríklad v Poľsku katolícka cirkev a odborové hnutie Solidarita boli silnými masovými organizáciami nezávislými na štáte, a boli úspešné v presadzovaní protikomunistického stanoviska. V Maďarsku naproti tomu vyšiel impulz k ekonomickej reforme zo samotných vládnuccich kruhov, dajúc väčší priestor trhovým silám. Československu bolo vďaka predkomunistickej priemyselnej histórii jeho českej časti a skúsenosti s medzivojnovou demokraciou pomerne pluralitnou spoločnosťou, režim však striktné neumožňoval vytvorenie stredných štruktúr. Masový záujem bol nakoniec formulovaný v sociálnom hnutí žiadajúcom pád režimu. Samotná forma režimu, liberálna ako v Maďarsku či tvrdá ako v Československu ovplyvnila formuláciu porevolučných požiadaviek. V Maďarsku napríklad postoj k ekonomickým témam nediferencoval maďarskú spoločnosť, naprieč celým politickým spektrom panovala zhoda o pokračovaní ešte za komunizmu započatých trhových reforiem, ale rovnako všetky strany chceli zachovať sociálne ochranárstvo predošlého režimu (Kitschelt 1999, s. 206). V Československu naopak vznikli dva pomerne vyhranené bloky – silne protrhová pravica žiadajúca rozchod so všetkým, čo komunizmus zanechal, a ľavica, ktorá síce uznávala nutnosť reforiem, ale vystupovala proti narúšaniu sociálnych istôt. Sociálna demokracia v Česku, ktorá vznikla na nekomunistických základoch, bola napríklad menej protrhová ako maďarskí socialisti, priami dediči strany MSZMP vládnucej za komunizmu.

2.3. Politické štiepenia v Strednej Európe

V postkomunistickej Európe sa po roku 1989 jednak obnovili už skôr jestvujúce sociálno-politické deliace línie, objavili sa však aj línie nové, vyvierajúce z desaťročia trvajúcej skúsenosti s komunizmom a porevolučnou politickou, spoločenskou a ekonomickou transformáciou. Tieto transformačné deliace línie sa nedajú vnímať v tradičnom Rokkanovskom zmysle ako sociálno-politické, keďže spoločenská štruktúra nebola usadená a dynamicky sa menila (Kopeček 2006, s. 212). Jedná sa teda o deliace línie prevažne

politické, pričom boli vyvolávané samotnými politikmi, ku ktorým ideám sa voliči následne pridávali.

Vo všetkých krajinách strednej a východnej Európy, ktoré sa ocitli na ceste transformácie z komunistického režimu, sa na začiatku objavila základná deliaca línia súvisiaca s charakterom režimu – na jednej strane stáli tí, ktorí chceli zachovať čo najviac z predchádzajúceho režimu a na druhej tí, ktorí presadzovali radikálnu politickú a ekonomickú premenu. Podľa niektorých autorov konflikt medzi demokratickými a autoritárskymi ideológiami je prvotným a základným štiepením v každej novej demokracii. Jedni presadzujú demokratickú konsolidáciu, druhí sa usilujú o prinavrátenie autoritárskeho poriadku. Tento stav je však väčšinou prechodný a s konsolidáciou demokratického režimu sa zvýrazní úloha ekonomických tém a rola spoločenských tried a ekonomických záujmov v politickom delení (Moreno 1999). V podmienkach postkomunizmu by sme túto líniu konfliktu mohli nazvať komunizmus verzus antikomunizmus, pričom mohla pretrvať pomerne dlhú dobu tam, kde si komunistické strany udržali aj po prevrate svoj rigidný charakter a zároveň voličskú podporu, naopak bola oslabená tam, kde sa komunistické strany transformovali do úspešných sociálnodemokratických strán podporujúcich liberálnodemokratický poriadok.

Konflikt o charakter režimu sa mohol prejaviť aj iným spôsobom, totiž keď nejaká významná (nekomunistická) politická sila začala spochybňovať nastolený prechod k demokratickému poriadku a porušovať pravidlá hry, ktoré tento poriadok predpokladá. Na Slovensku sa táto línia prejavila sporom medzi tzv. mečiarizmom a antimečiarizmom, pričom konfliktná línia to bola tak silná, že sa hlavne v antimečiarovskom bloku spojili veľmi rozdielne politické a ideologické prúdy, mimo iného aj exkomunisti so zarytými antikomunistami.

Po demokratickej konsolidácii s väčšou silou vystupuje socioekonomická konfliktná línia. V postkomunistických podmienkach sa nedá ukotviť v Rokkanovských socioštruktúrnych kategóriách vlastníci verzus pracujúci, nakoľko ekonomická a statusová pozícia človeka je v transformačných podmienkach rozostrená, a ľudia majú tendenciu vnímať svoju situáciu viac na základe toho, či sa cítia byť (potenciálnymi) víťazmi transformácie alebo porazenými. Základ tejto línie je v rozdielnych pohľadoch na privatizáciu štátneho majetku, mieru ekonomickej liberalizácie a sociálnej ochrany poskytovanej štátom. S tým, ako sa stabilizuje spoločenská štruktúra, socioekonomická deliaca línia sa svojím charakterom začína podobať na jej západoeurópsku variantu, ktorá sa však v dôsledku vyššej sociálnej mobility v posledných desaťročiach už tiež nedá zredukovať na dualizmus vlastníci – pracujúci (Kopeček 2006, s. 215). Socioekonomické štiepenie je pre

inštitucionálne ustálenie liberálnej demokracie a kapitalizmu priaznivejšie než iné politické a predovšetkým kultúrne štiepenia – vytvárajú väčší priestor na kompromis, keďže spory sú často kvantitatívneho charakteru. Konflikt záujmov dáva väčší priestor na zblížovanie stanovísk než spor o pravdu či konflikt vášní (Elster 1998, s. 250).

Ďalšou silnou konfliktnou líniou, ktorá sa objavila takmer vo všetkých postkomunistických krajinách, je os nacionalizmu verzus regionalizmus/etnické menšiny, doprevádzaná sporom nacionalizmu s liberalizmom/kozmpolitizmom. Táto línia nemá korene v socioekonomickej štruktúre a len málo súvisí s ďalšími politickými ideológiami, aj keď sa nacionalizmus tradične spája s kultúrnym konzervatizmom.¹ Tento konflikt má základ v odlišných identitách, etnických, jazykových či náboženských rozdieloch. Najväčšiu silu tieto konfliktné línie naberajú tam, kde sa jeden národ v minulosti dopustil na susednom národe podrobenia, útlaku či poníženia, a zároveň v postihnutom štáte existuje významnejšia menšina bývalého utláčateľského národa (Elster 1998, s. 251). Tretím faktorom zväzňujúcim silu tohto typu konfliktu je existencia zásadného sporu o žiaducu podobu štátu medzi nacionalistami a priaznivcami občianskej podoby štátu (Kopeček 2006, s. 215). Tento spor sa vyskytol v Srbsku, Chorvátsku, pobaltských krajinách i na Slovensku. Z krajín strednej Európy (respektíve Višegrádskej štvorky) majú Poľsko a Česká republika historicky bolestivé skúsenosti so susednými štátmi (Rusko a Nemecko v prvom prípade a Nemecko v druhom). Maďarsko má historickú traumu zo straty svojej niekdajšej veľkosti a navyše z „uviaznutia“ veľkej časti maďarského národa mimo hraníc novodobého Maďarska. To viedlo k napätým vzťahom Maďarska s Rumunskom a Československom, neskoršie Slovenskom.

Z hľadiska predpokladov pre rozpútanie nacionalistických vášní malo Slovensko tie „najlepšie“ predispozície – jednak je to existencia susedného národa pamätaného ako utláčateľa, ktorý sa snažil o vymazanie slovenského národa núteným odnárodnením.²

1 V poslednej dobe sa v baštách liberalizmu ako je napríklad Holandsko objavuje spojenie nacionalizmu s obranou určitých liberálnych princípov (viď Strana slobody Geerta Wildersa). Liberálne hodnoty sú v tomto prípade vnímané ako súčasť národnej tradície, ktorá je ohrozovaná predovšetkým moslimskými imigrantmi).

2 Maďarizácia ako súbor opatrení na pomaďarčenie nemaďarského obyvateľstva žijúceho v Uhorsku začal na konci 19. storočia (v roku 1874 bolo zatvorené prvé slovenské gymnázium) a trval až do zániku Uhorska.

Dodnes v slovenskom povedomí rezonuje hlavne zatváranie slovenských škôl a národných inštitúcií a povinné vyučovanie maďarčiny na školách. Keďže maďarizácia prebiehala až v samom závere existencie Uhorska, je to to posledné, čo zostalo v historickej pamäti zo súžitia s Maďarmi v spoločnom štáte. Objavuje sa častá tendencia rozširovať zatrpknutosť na celé obdobie existencie Uhorska, a demonizovať činnosť Maďarov ako „tisícročné utláčanie Slovákov“.

Zároveň prítomnosť významnej menšiny príslušníkov tohto národa na svojom území (v roku 2001 9,7% slovenskej populácie tvorili Maďari (Gyurgyik 2008, s. 158). Niektoré maďarské politické kruhy sa navyše netaja tým, že by chceli uskutočniť revíziu Trianonskej zmluvy, ktorá ustanovila Maďarsko v súčasných hraniciach. Nacionalistické myšlienky sa stali súčasťou strany Fidesz, od roku 2010 ústavnou väčšinou ovládajúcou maďarský parlament. Navyše v maďarskom parlamente zasadá aj radikálne pravicová strana Jobbik. Našťastie Fidesz začal vládnuť práve vtedy, keď sa na Slovensku zmenila vláda, pričom nová vláda nepoužíva národný populizmus a proti provokatívnym výrokom niektorých maďarských politikov či proti maďarským zákonom zasahujúcim Slovenskú republiku sa bráni výlučne diplomatickými metódami. V prípade, že by na Slovensku vládla formácia operujúca s národným populizmom, boli by sme s najväčšou pravdepodobnosťou svedkami vyostrejšieho a otvorejšieho napätia. Z ostatných stredoeurópskych štátov žiadny nemá významnejšiu menšinu národnostne prináležiacu k štátu, voči ktorému sa pociťuje historický resentiment (a súčasné obavy). Najbližšie k nášmu regiónu je Chorvátsko, ktoré malo veľkú srbskú menšinu (ktorá sa po vojne so Srbskom zmenšila), a rovnako má so Srbskom historicky napäté vzťahy.

Ďalším faktorom prispievajúcim k zosilneniu nacionalistickej deliacej línie boli odlišné predstavy nacionalistického tábora na politické zriadenie oproti táboru podporujúcim demokratický režim občianskeho rázu. Hlavné slovenské telesá operujúce s nacionalistickou agendou v deväťdesiatych rokoch, HZDS a SNS, sa správali ako antisystémové strany, často porušujúce pravidlá ústavnej demokracie a usilujúce sa zväčšiť svoju moc na úkor deľby moci a nezávislosti jednotlivých ústavných inštitúcií, ako aj manipulovaním s volebným zákonom zameraným proti svojim politickým konkurentom (Szomolányi 2007, s. 26; Krivý, Mesežnikov 2001, s. 55–58).

Historický status štátu tiež vplýval svojím dielom na posilnenie či stíšenie nacionalistickej dimenzie politiky. Štáty existujúce mnoho desaťročí či dlhšie sa jednak nemuseli zaoberať politickou témou budovania štátu, čo so sebou často prináša otázku vyrovnania so susedmi, predovšetkým tými, s ktorým novovzniknutý štát bol v minulosti v spoločnom štátnom zväzku (na Slovensku boli na „vyrovnávanie sa“ hneď dvaja adepti – bezprostredne a krátkodobo Česká republika, následne a dlhodobo Maďarsko). Štát s dlhšou tradíciou tiež nemusí budovať štátne štruktúry a inštitúcie a naplňať nový štátny útvar kultúrnou a historickou tradíciou (ktorá keď chýba, bude ju treba vytvoriť (viď Hobsbawm

1992), čo rovnako podnecuje k zdvíhaniu nacionalistických vášní a osočovaniu triezvých hlasov zo strany nacionalistov zo zapredania zahraničiu a protinárodných úmyslov.¹

Problémy s hospodárskou transformáciou a z toho plynúca ekonomická deprivácia mali rovnako mať retardačný účinok na upevnenie socioekonomickej deliacej línie a posilnenie konfliktu okolo mocenských tém (Evans, Whitefield 1993, s. 543). S rozvojom trhovej ekonomiky sa podľa Kitschelta mali prehĺbovať dimenzie trh verzus redistribúcia a libertarianizmus/kozmpolitizmus verzus autoritarizmus/partikularizmus (Evans, Whitefield 1993, s. 537). V porovnaní so Západom je tento dvojdimenzionálny model posunutý o 90 stupňov – na Západe sa kultúrny libertarianizmus viac spája s redistribúciou, zatiaľčo na Východe viac s protrhovou politikou.²

1 Na Slovensku je pekným príkladom vôľa tretej Mečiarovej vlády scháliť novelu Trestného zákona (tzv. zákon na ochranu republiky), proklamatívne zameraný na ochranu územnej celistvosti a stability štátnych orgánov, v skutočnosti však išlo o zámer trestať občanov zaoberajúcich sa opozičnými aktivitami a vyjadrujúcich kritiku stávajúcej moci (Mesežnikov 2009, s. 48). Dokladajú to aj prehlásenia vrcholových presadzovateľov HZDS, ktorí si hádam ani neuvedomovali, nakoľko ich výroky spochybňujú princíp plurality názorov, základ liberálnej demokracie. Vtedajší predseda parlamentu a neskorší prezident SR Ivan Gašparovič vyhlásil: Slovensko je „ozaj malý a mladý štát a potrebuje mať na začiatku určité obranné systémy, ktoré by zabránili aj tým nie vždy rozumným názorom niektorých, ktorí v rámci mladého Slovenska chcú uplatniť určité opatrenia, ktoré sú proti štátnosti Slovenskej republiky“ (Mesežnikov 2009, s. 48). Predseda vlády Vladimír Mečiar sa netajil: „V záujme zachovania suverenity Slovenskej republiky a integrity demokraticky zvolenej vlády sa musím chrániť pred vonkajšou a aj vnútornou opozíciou“ (<http://www.sme.sk/c/2106878/podla-v-meciara-postihne-zakon-na-ochranu-republiky-aj-privatizacnu-lobby-osobitna-sprava.html>). Je možné sa domnievať, že deklarovaný úzkostlivý prístup k obrane mladého štátu bol často len prostriedkom na prijatie zákonov kriminalizujúcich opozičné sily.

2 vyplýva to z historického vývoja, kedy sa počas obdobia komunizmu ľavicové idey prerozdelenia a kolektívneho vlastníctva spojili s totalitnou formou vlády a v mnohých sférach konzervatívnymi kultúrnymi myšlienkami. Previazanie podpory väčšej redistribúcie s konzervatívnym pohľadom v oblasti kultúry je okrem komunistických strán charakteristický aj pre ľavicových voličov (Szomolányi 2007, s. 31). Rozdielna situácia však bude v krajinách, kde sa transformovaná komunistická strana stala jednou z hlavných síl liberalizácie, alebo tak pôsobila už pred prevratom (ako napríklad v Maďarsku), a iná v krajinách, kde komunisti ostali zástancami tvrdého režimu až do samotného konca, a do veľkej miery tak pôsobili i po prevrate (príklad Československa).

Z uvedeného vyplýva, že Slovensko malo vďaka ideálne podmienky pre rozvinutie nacionalizmu a posilnenie deliacej línie nacionalizmu verzus etnické minority a občiansky liberalizmus. Boli prítomné všetky faktory podnecujúce národné vášne - historické resentimenty voči susednej krajine, súčasne významná menšina s národnosťou tejto krajiny na vlastnom území, vôľa vládnych nacionalistických síl oslabiť demokratické inštitúty a pravidlá na posilnenie vlastnej mocenskej pozície a budovanie nového štátu (Slovensko bolo pred rokom 1993 samostatné len raz, a to vo vojnových rokoch 1939 - 1945 pod patronátom Hitlerovho Nemecka). Navyše sa v deväťdesiatych rokoch očakával ekonomický neúspech Slovenska, čo malo ďalej prispieť k neštandardnému vývoju politického boja a politických štiepení (Evans, Whitefield 1998, s. 539-548; Elster, Offe, Preuss 1998, s. 264-290). Vývoj do roku 1998 dával pesimistom zapravdu. Slovensko malo skutočne takmer „balkánske“ podmienky na eskaláciu napätia, a šťastím bolo, že sa trhalo (respektíve delilo sa) od Českej republiky, s ktorou nemalo v histórii väčšie nedorozumenia a rovnako nemalo väčšiu českú menšinu na svojom území (respektíve táto menšina bola asimilovaná), ani spor o hranice, takže rozpad spoločného štátu mohol prebehnúť pokojne.

2.4. Politické štiepenia v Českej republike, Maďarsku a Poľsku

Najlepšie vyhladky na trhovú úspech mali bezprostredne po prevrate Česká republika (vtedy ešte ako časť Československa), Maďarsko a Poľsko. Z hľadiska štrukturálnych podmienok to boli štáty s dobrou prognózou zdaru pri prechode na trhovú hospodárstvo, etnicky homogénne a s dlhšou tradíciou vlastnej štátnosti (Evans, Whitefield 1993, s. 540). Vzhľadom na dominanciu Česka v Československu sa Česká republika vníma viac ako nástupce, než štát, ktorý by vznikol štiepením. Vo všetkých troch zmienených krajinách sa očakávalo rozvinutie socioekonomického štiepenia voličských základní jednotlivých politických blokov, a odohrávanie politického boja okolo tém redistributívnosti, autoritárstva a protizápadnosti na jednej strane, verzus protrhovosti, liberalizmu a kozmopolitizmu na strane druhej (Evans, Whitefield 1993, s. 542).

Najrýchlejšie štandardizácia politického boja prebehla v Českej republike, kde témy autoritarizmu a protizápadnosti rýchlo prestali hrať dôležitejšiu úlohu, a spor sa zvädzal primárne okolo ekonomických tém. Ako neskôr uvidíme, česká spoločnosť mala dobré predispozície na skorú normalizáciu politickej scény, keďže sa v nej nevyskytujú iné

dôležitejšie hodnotové delenia okrem pravo-ľavého, čiže protrhovosti verzus redistributívnosti. V Poľsku a Maďarsku však situácia bola a je komplikovanejšia.

Z hľadiska vyprofilovanosti politických strán okolo jednotlivých politických tém a dôležitosti, ktorú predstavitelia strán týmto témam prikladajú, bola na konci deväťdesiatych rokov v Českej republike zreteľná jasná programová vykryštalizovanosť strán okolo ekonomických tém, politicko-kultúrne otázky nehrali veľkú rolu (Kitschelt 1999, s. 165). Príčina prevládnutia boja okolo ekonomických tém sa vidí v skorej modernizácii českej spoločnosti – industrializácii (prebiehala už v 19. storočí), urbanizácii, sekularizácii a triednom rozvrstvení. Významné tiež bolo to, že v Československu vládol až do samotného konca veľmi rigidný komunistický režim, narozdiel od Maďarska a Poľska, kde predovšetkým v Maďarsku samotné komunistické elity iniciovali liberalizáciu ekonomického a spoločenského života. V Českej republike po prevrate nastalo na úrovni politických elít ostré odmietnutie riadeného hospodárstva a vedomie nutnosti dôslednej ekonomickej transformácia a protrhových opatrení. Napriek založeniu Komunistickej strany Čiech a Moravy (KSČM) ako ideového a právneho nasledovníka Komunistickej strany Československa (KSČ), dominantné postavenie na ľavici získala nekomunistická Česká strana sociálne demokratická (ČSSD), nadväzujúca na svoju tradíciu z čias prvej republiky i skoršieho obdobia. V Českej republike sa tak protrhový postoj stal chvályhodným znakom, strany samé seba hodnotili oveľa trhovo liberálnejšie ako v Poľsku a Maďarsku. Silné preklopenie diskurzu v prospech protrhovosti je možné vidieť aj z toho, že kým ČSSD i KSČM sa snažili pôsobiť umiernené protrhovo, ostatné strany im prisudzovali protitrhové tendencie (Kitschelt 1999, s. 213).

V Maďarsku sa transformovaná komunistická strana zaradila medzi hlavných (a dôveryhodných) obhajcov ekonomickej transformácie a liberalizácie. Všetky maďarské strany toho obdobia súhlasili s liberalizáciou, zároveň však každá chcela nejakým spôsobom zachovať sociálne ochranárstvo „gulášového socializmu“. Delenie politických strán okolo ekonomických tém bolo tým pádom skôr mierne (Kitschelt 1999, s. 173). Široko zdieľaná predstava, že popri ekonomickej transformácii je zároveň potrebné zachovať čo najviac prvkov sociálneho zabezpečenia z predchádzajúceho režimu viedlo k tomu, že sa na maďarskej politickej scéne nevyprofiloval politický blok presadzujúci jednoznačný ekonomický rozchod s komunizmom (tak ako v tomto smere v Českej republike pôsobila ODS a na Slovenku SDKÚ). Najsilnejšie maďarské politické strany posledných dvoch dekád, Maďarská socialistická strana (MSZP) a konzervatívny Fidesz (Zväz mladých demokratov), sa predhánali v sľubovaní vyššieho sociálneho zabezpečenia obyvateľom Maďarska. Práve v

tomto vývoji vidíme príčiny dlhovej a hospodárskej krízy Maďarska posledných rokov, ktorá viedla k politickému zemetraseniu (prepad MSZP, ústavná väčšina v parlamente pre radikalizujúci sa Fidesz a posilňujúci sa Jobbik (Hnutie za lepšie Maďarsko). Fidesz navyše voľby nevyhral s programom ozdravovania verejných financií, a jeho voliči nie sú pripravení znášať ozdravné opatrenia.

V Maďarsku tak ekonomické témy rozdeľovali politické strany omnoho menej ako v Českej republike, naopak, omnoho významnejšie postavenie tu mali politicko-kultúrne témy. V Poľsku sa politická scéna lámala na ekonomických i politicko-kultúrnych témach (Kitschelt 1999, s. 172). V Poľsku, s výrazne vyššou mierou religiozity ako má Česká republika a Maďarsko pritom dominujú témy nábožensko-politické ako sú napríklad potraty, v Maďarsku hrajú prím národné otázky. Hlavnú osu delenia v maďarskej politickej elite Kitschelt opisuje ako na jednej strane blok kresťanský, nacionálny, kultúrne populistický až autoritársky oproti bloku sekulárnemu, libertariánskemu a kozmopolitnému (Kitschelt 1999, s. 235). Slovenskému uchu toto delenie znie povedomo, keďže v deväťdesiatych rokoch práve táto línia dominovala slovenskej politickej scéne (s tým rozdielom, že najreligióznější prvok politickej scény strana KDĽ sa pridala na stranu „libertariánskeho“ bloku, lepšie však definovaného ako bloku zaviazaného demokratickým princípom a európskemu a transatlantickému smerovaniu krajiny).

Zaujímavý je prerod strany Fidesz, ktorá sa na začiatku deväťdesiatych rokov profilovala okolo tém libertariánskych, trhovo liberálnych a ekologických. Už v roku 1997 však dominuje v kresťansko-nacionálnom priestore (Kitschelt 1999, s. 238). Viktor Orbán veľmi šikovne obsadil uvoľnený priestor, keďže socialistická strana sa nechystala prebrať nacionálnu a konzervatívnu agendu, ktorá ležala na zemi. Orbán ako typ populistického politika logicky tiež posunul stranu od pôvodného ekonomického liberalizmu k väčšej miere protekcionizmu. Róbert Fico a jeho strana Smer – sociálna demokracia (ďalej len Smer) sa javia byť pozornými žiakmi Orbána a Fideszu. Smer sa v svojich začiatkoch definoval ako stredová pragmatická strana s určitými autoritárskymi tendenciami (dôraz na právo a poriadok či navrhované tvrdé opatrenia v takzvanom „rómskom probléme“ (viď predvolebný spot z roku 2002 <http://www.youtube.com/watch?v=FsOLL3FPGT0&feature=related>) i libertariánskymi ideami smerovanými na mladých ľuďoch (napr. liberalizácia legislatívy v oblasti marihuany (<http://www.sme.sk/c/3661203/fico-dnes-uz-o-marihuane-nehovori.html>)). Voličskú základňu mal u mladších vekových skupín (Gyárfášová 2003, s. 116). Po voľbách 2002, kedy sa do parlamentu nedostala ľavicová strana okrem Komunistickej strany Slovenska (KSS), a zároveň pravicová koalícia začala uskutočňovať liberalizačné reformy,

Smer sa chytil ľavicovej agendy, pohltil menšie mimoparlamentné ľavicové strany, zmenil si názov na Smer – sociálna demokracia, zároveň upustil od kultúrnej liberálnych tém a kontinuálne posilňoval nacionálny element svojej rétoriky a politiky. Spojenie ľavicového populizmu s nacionalizmom a určitým autoritárskym aspektom politiky sa javí byť úspešnou kombináciou fungujúcou v krajinách bývalého Uhorska. Problém tohto prúdu (aspoň na Slovensku) je, že pokiaľ sa dostane k moci, po čase začne silne mobilizovať svojich odporcov. Zároveň si svojou kontroverznou politikou, ktorá poukazuje na nedostatočný záväzok voči elementárnym liberálnodemokratickým princípom, ako aj svojím nevyberaným napádaním opozičných strán (občianskych združení, médií a pod.) zvykne znižovať svoj koaličný potenciál natoľko, že často napriek výhre vo voľbách nie je schopný zostaviť vládnú koalíciu (to sa stalo v roku 1998 a 2002 HZDS, v roku 2010 Smeru).

Na nedostatočný význam delenia politických strán na ekonomických témach v Maďarsku a Poľsku poukazuje aj fakt, že zatiaľčo v Českej republike k sebazaradeniu strán na pravo-ľavej ose, i vnímaniu pozície jednotlivých strán predstaviteľmi konkurenčných strán najviac prispieva ekonomický program strán, v Maďarsku a Poľsku ekonomická línia v zaradení strán nedominovala, alebo je vyrovnaná s líniou kultúrnou. V Českej republike sa trhovoliberalné strany zaradili napravo (a tiež boli ostatnými vnímané ako pravícové strany), ľavicové strany ČSSD a KSČM boli zaradované naľavo. V Maďarsku a Poľsku boli naopak trhovoliberalné strany umiestňované skôr do stredu pravo-ľavej škály. Pravo-ľavé kontinuum bolo v najväčšej miere definované postojom k libertariánsko-autoritárskym témam, pričom v Maďarsku mali dominantný vplyv, v Poľsku zhruba vyrovnaný s ekonomickými témami. Najmä v Maďarsku tak pravo-ľavá osa delila kresťanských, nacionálnych a kolektivistických autoritárov na jednej strane, a sekulárnych, kozmopolitných a libertariánskych individualistov na strane druhej (Kitschelt 1999, s. 252). Na príklade Maďarska a Poľska je tiež možné vidieť, že téza, že v postkomunistickej Európe sa autoritarizmus naviaže na redistributívny a protekcionistický typ politiky neplatí všade. V krajinách, kde komunistické strany stáli pri liberalizácii totalitných režimov, sa tieto po prevrate transformovali na strany sociálnodemokratického typu a neotvárali autoritárske a nacionalistické témy. Zároveň keďže po týchto témach existoval spoločenský dopyt, chytila sa ich pravica, ktorá následne aj svoj hospodársky program prispôbila svojim voličom, čiže posunula sa viac do stredu až doľava (viď už spomínaný Fidesz alebo poľská strana Právo a spravodlivosť (PiS)). V Poľsku sa po prepade ľavicového Zväzu demokratickej ľavice (SLD) stali najvýznamnejšími politickými silami na európske pomery pomerne netradične dve pravícové strany – liberálna Občianska platforma (PO) a nacionálne-konzervatívne PiS).

Pri skúmaní hodnotových orientácií v Českej republike, Maďarsku a Poľsku nás bude najviac zaujímať rozdeľujúca sila sociokultúrnych tém, čiže otázok týkajúcich sa náboženstva, morálky, národnej identity, občianskeho liberalizmu a práva a poriadku. Vo všetkých troch krajinách rozdelila verejnosť sociokultúrne témy do troch faktorov – náboženstvo, občiansky liberalizmus a nacionalizmus, pričom tieto faktory hrajú v maďarskej a poľskej populácii podstatne významnejšiu rolu ako v českej, aj keď menšiu ako u politických elít (Kitschelt 1999, s. 267). Miera religiozity pritom nie je najvýznamnejšou premennou vstupujúcou do zvýraznenia štiepenia na sociokultúrnych témach. Vo výrazne religióznejšom Poľsku hrali u verejnosti sociokultúrne témy menšiu rozdeľujúcu úlohu ako v Maďarsku. V Poľsku je najdôležitejším sociokultúrnym faktorom náboženstvo alebo klerikalizmus, V Maďarsku je to klerikalizmus v spojení s nacionalizmom, a celkovo majú oproti Poľsku silnejšie postavenie. Dominanciu nacionálno-klerikálnej osy štiepenia v Maďarsku Kitschelt vysvetľuje špecifikami komunistického režimu v krajine a spôsobom prechodu k demokracii, nazdávame sa však, že korene musia byť hlbšie. Úrodná pôda u maďarskej verejnosti pre nacionalizmus bude plynúť okrem iného z národnej traumy, kedy sa v 19. storočí Maďari snažili vytvoriť veľký národný štát maďarizáciou nemaďarského obyvateľstva Uhorska, aby nakoniec po prvej svetovej vojne zostali v okyptenom štáte s takmer tretinou populácie maďarskej národnosti ocitnuvšou sa mimo jeho hraníc.

3. POLITICKÉ ŠTIEPENIA A HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE NA SLOVENSKU

3.1. Historické podmienky

3.1.1. Politické prúdy a delenia v období pred rokom 1918

Existuje názor, že na Slovensku ekonomický a politický subsystém v minulosti nemal a dodnes celkom nemá dostatočnú stabilitu a mieru autonómie, najstabilnejší sa javí byť kultúrny subsystém, ktorý ovplyvňuje subsystémy ďalšie. „Na Slovensku je tradičný antiliberalizmus, sociálny konzervativizmus, kolektivismus, emocionálnosť neraz prekrývajúca racionálny prístup, silné štátno-paternalistické očakávania, pozornosť skôr voči cieľom než prostriedkom, egalitarizmus“ (Krivý 1996, s. 9). Na charakter hodnôt a vzorcov správania v spoločnosti má vplyv dlho trvajúci agrárny a pomerne silno náboženský charakter Slovenska s následnou komunistickou modernizáciou - oneskorenou a rýchlou industrializáciou, urbanizáciou, ktorá nebola sprevádzaná kultúrnou modernizáciou, prekopávanie sociálnej štruktúry, lámanie charakterov, násilná sekularizácia, a ešte predtým etnické čistky.

Historicky prvé významné ideové a politické delenie vyvrelo medzi katolíckymi a evanjelikmi (či protestantmi všeobecne). Pre katolíkov bolo typické vyzdvihovanie viery nad rozum, tendencia k poslušnosti voči kolektívu a hierarchickému cirkevnému poriadku. Čo sa štátoprávnych názorov týka, za čias existencie Uhorska boli katolíci orientovaní na tento štátny útvar, od 17. storočia rekatolizovaný. Slovanskosť sa mala prejavovať v presadzovaní slovenského vplyvu v Uhorsku. Po vzniku Československa naopak mali sklon zasadzovať sa za vznik samostatného štátu, mimo iné aj preto, že spojenie s protestantskými Čechmi v jednom štáte im nebolo po vôli. Slovenskí protestanti naproti tomu dávali dôraz na racionalizmus, subjektivismus, individualizmus, demokratický a laický charakter štátu. Suverenita sa im nezdala byť nevyhnutným národným cieľom, skôr kládli dôraz na obsah národného spoločenstva než na politickú formu. Orientovali sa na Čechy a nemecké intelektuálne kruhy, blízka im bola všeslovanskosť, Rusko zahŕňajúc.

Druhé delenie vedie po línii tradicionalizmu a nacionalizmu na jednej strane a európskej orientácie a občianskosti na strane druhej. Štiepenie nastáva na postoji k liberálno-demokratickému spoločenstvu a hodnotám európskej civilizácie, najmä odkazu osvietenstva. Problém Slovenska je, že európske myšlienkové a kultúrne vplyvy nachádzali odozvu len v úzkych kruhoch vzdelancov, no nedokázali sa rozšíriť medzi širšie masy. Intelektuálne elity často obsiahli moderný európsky myšlienkový odkaz, nemohli sa však oprieť o spoločenstvo, ktoré zostáva do veľkej miery tradičné. Od polovice 19. storočia sa k hodnotám proeurópskeho prúdu ráta individualizmus, liberálna demokracia, ekonomický rozvoj, aktivizmus. Predstaviteľmi boli politický prúd Novej školy, neskôr na začiatku 20. storočia časopisy Hlas a Prúdy, po prvej svetovej vojne takzvaní čechoslovakisti, čiastočne sem môžeme zaradiť aj agrárne hnutie. Tradicionalisti, ktorí boli tradične v prevahe, dávali dôraz na zachovanie rurálneho charakteru Slovenska a kolektivistickú solidaritu. Združovali sa vo Vajanského krídle Slovenskej národnej strany (prevažne evanjelici) a v Slovenskej ľudovej strane (prevažne katolíci).

Rozdielne pohľady vládli tiež v otázke hospodárskeho poriadku. Na jednej strane bolo veľa protrhových zástancov, na druhej hľadači rôznych alternatív akými boli napríklad kresťanský socializmus, agrárny socializmus, alebo rýdži socializmus zastávaný socialistickými stranami.

Ďalším je delenie na demokratov a antidemokratov, čiže zástancov a odporcov pluralitnej demokracie. Medzi antidemokratmi, čiže autoritárkami, boli dva prúdy – totalitný alebo tiež klasický, s pohľadom obráteným do budúcnosti, sľubujúci lepší nový svet, ktorého reprezentantmi sú komunizmus, fašizmus a nacizmus. Naopak autoritarizmus tradicionalistický sa opiera o minulosť, zakotvenie v tradícii. Obdobie Slovenského štátu počas druhej svetovej vojny bolo pokusom zaviesť tradicionalistický autoritarizmus, ktorý nakoniec sklúzol k totalitarizmu. Autoritarizmu sa vôbec darí všade tam, kde sa kladie dôraz na národnú a kultúrnu jednotu (Krivý 1996, s. 13).

Z uvedeného vyplýva, že do roku 1918 bola politicky dostatočne štruktúrovaná, rozvinuli sa všetky hlavné politické smery – konzervatizmus, liberalizmus, socializmus, tretia cesta (zastupovaná agrárnikmi a čiastočne Ľudovou stranou (Lipták 2002, s. 137).

3.1.2. Politické strany na Slovensku v rokoch 1871–1948

Najstaršou politickou stranou na Slovensku bola Slovenská národná strana (SNS), pričom v roku 1990 novovzniknutá SNS sa hlási k jej tradícii. SNS tvorili hlavne evanjelici, silné slovo v nej mal konzervatívny spisovateľ a politik Svetozár Hurban–Vajanský, ktorý jej vtlačil ráz kultúrneho konzervativizmu, orientáciu na cárské Rusko a snahu o zachovanie pevného stavovského poriadku.

Nová škola slovenská, neskôr premenovaná na Stranu vyrovnaní, zastávala umiernený liberalizmus, združovala sa v nej inteligencia a podnikatelia oboch vierovyznaní, zasadzovala sa za spoluprácu s Maďarmi, federalizáciu, podporu trhu a podnikania. Svoju činnosť ukončila už v roku 1875 z dôvodu započatia maďarizačnej politiky (Lipták 2002, s. 132), čím bola jej snaha o spoluprácu s Maďarmi zosmiešnená.

Slovenská sociálna demokracia bola až do roku 1918 súčasťou uhorskej sociálnej demokracie, s výnimkou rokov 1905-1906, kedy pôsobila samostatne. Následne tvorila časť Československej sociálnej demokracie (ČSSD). Strana bola štandardnou sociálnou demokraciou – demokratická, antikofesná, podporujúca kolektívne formy výroby a riadenú ekonomiku.

Slovenská ľudová strana, neskôr Hlinkova slovenská ľudová strana (SLS respektíve HSLS) bola tretia najstaršia strana na Slovensku. Tvorili ju katolíci, tradicionalisti až izolacionisti, vymedzovali sa voči protestantskému Česku. Vyznačovali sa antidemokraciou, hľadáním alternatívy k trhovému hospodárstvu, autoritárskym konzervativizmom, za Slovenského štátu sa ich pôsobenie rozvinulo až do totalitných rozmerov (Krivý 1996, s. 16).

Agrárna strana, ktorá bola súčasťou celočeskoslovenskej Republikánskej strany zemedelského a moloľníckeho ľudu, bola v 20. a 30. rokoch druhou najsilnejšou stranou na Slovensku po HSLS. Predstavovala stavovský konzervativizmus s prvkami paternalizmu a umierneného liberalizmu. Dôraz kládla na roľníctvo a vzťah k pôde. Netreba zabúdať, že Slovensko bolo v tom čase agrárnou krajinou so silnou vidieckou kultúrou. Popredný predstaviteľ agrárikov Milan Hodža sa domnieval, že zmeny musia vyvierat' zo zdrojov prijateľných pre ľud. Snažili sa pozemkovými reformami a podporami vytvorit' silný stredný sedliacky stav. Stavali sa proti individualizmu a za dobrovoľnú solidaritu. U staršej generácie agrárikov bolo možné badať vieru v agrárny socializmus, mladšia bola otvorenejšia trhu a proeurópskejšia (Krivý 1996, s. 17).

Z uvedeného vyplýva, že do roku 1918 bola politicky dostatočne štruktúrovaná, rozvinuli sa všetky hlavné politické smery – konzervatizmus, liberalizmus, socializmus, tretia cesta (zastupovaná agrárniky a čiastočne Ľudovou stranou)

3.1.3. Štrukturálne podmienky v čase vzniku prvej Československej republiky

Slováci a Česi vstupovali do spoločného štátu v značne rozdielnej kondícii. Česká spoločnosť mala za sebou zavŕšenú priemyselnú revolúciu a postupujúcu urbanizáciu, sociálna stratifikácia bola rozvinutá so zastúpením všetkých vrstiev (s výnimkou malého zastúpenia šľachty), vzdelávací systém bol rozvinutý na všetkých úrovniach, kultúrny a vedecký život čulý a dostatočne inštitucionalizovaný, existovala mnohosť spolkov, otvorenosť voči svetu. Moderný nacionalizmus bol dostatočne vyvinutý, panovala základná zhoda o českých národných záujmoch, zdieľaná všetkými českými korunnými krajinami.

Slovensko naproti tomu v posledných rokoch existencie Uhorska čoraz viac zaostávalo za centrom krajiny, hospodárske podniky navyše zväčša nepatrili etnickým Slovákom. Urbanizácia nezaostávala len v porovnaní s Českom, ale aj oproti uhorským územiám obývaným maďarským obyvateľstvom. Urbanizácia bola zároveň silným nástrojom maďarizácie. Mestá na území neskoršieho Slovenska tak okrem svojho tradične silného zastúpenia nemeckého, maďarského a židovského elementu prispievali tiež k odnárodneniu etnických Slovákov v mestách žijúcich (Zemko 2005, s. 32). Najdynamickejšie mestské sociálne prostredia tak nevelmi prispievali k rozvoju slovenskej kultúry. Slováci nemali väčšie mestské národné centrum, dominantné zostávalo stagnujúce, zmenám neprajné vidiecke prostredie. Rolu kultúrneho centra do roku 1918 zohrával Turčiansky svätý Martin (neskôr premenovaný na Martin), svojím nízkym počtom obyvateľov a silným malomestským charakterom však nebol schopný uspokojivo naplniť potrebu mestského národného centra (Lipták 2002, s. 98).

V slovenskom prostredí sa nerozvinula sociálna stratifikácia porovnateľná s českým a maďarským prostredím. Zastúpené tu boli predovšetkým nižšie sociálne vrstvy a stredné sedliacke vrstvy, často zemianskeho pôvodu. Slovenské mestské stredné vrstvy boli v porovnaní s nemeckými a maďarskými žijúcimi v tých istých mestách menej početné (Lipták 2002, s. 11–50). Inteligencia bola úzka, a často vychádzala z roľníckeho či zemianskeho prostredia. „Slovensko má značné zastúpenie inteligencie hodnotovo sýtenej rurálnym prostredím“ (Krivý 1996, s. 41). Vidiecke obyvateľstvo pritom žilo v pretrvávajúcich

zemepánskych tradíciách lokálnych panstiev z dôb poddanstva, na ktoré nadviazal svojimi vrchnostenskými spôsobmi uhorský štátny aparát (Zemko 2005, s. 33).

V oblasti školstva Slováci postupne strácali i základné školstvo, maďarské školstvo pritom pôsobilo maďarizačne, čo malo neblahý vplyv na celú oblasť kultúry. Až do vzniku Československa Slovákom chýbala inštitucionálna sieť kultúrnych a vedeckých inštitúcií. Modernizačné tendencie ako urbanizácia a vzdelávanie pôsobili odnárodňujúco, a aj to posilňovalo sklon k uzavretosti a nedôvere v zmenu. Chýbalo vedomie národnej spolupatričnosti, pretrvávali regionálne až lokálne identity, identifikácia prebiehala na miestnej úrovni alebo s celým uhorským štátom (Zemko 2005, s. 33).

3.1.4. Volebné správanie na Slovensku počas prvej Československej republiky

Až polovica voličov v tomto období podporovala strany kritické k režimu alebo vyslovene nedemokratické (KSČ, maďarská Krajinská kresťansko-socialistická strana, Maďarská národná strana, HSLS), aj keď treba dodať, že HSLS šlo pôvodne hlavne o autonómiu a nestavala sa proti demokracii. Radikálny nacionalizmus a autoritárstvo sa v nej presadili až od druhej polovice 30. rokov. Radikálne maďarské strany vystupovali proti Československu a miestami aj proti demokratickému zriadeniu. To prvé je pochopiteľné, keďže mnohí Maďari sa nezmierili s odtrhnutím Slovenska od Uhorska, a už vôbec nie s pričlenením niektorých území väčšinou obývaných Maďarmi k Československu.

Prejavila sa väčšinou konzervatívna orientácia slovenského voliča. Ešte v prvých voľbách vysoko bodovala sociálna demokracia, ihneď však od nej nastal presun ku kresťanským konzervatívnym stranám, ktoré rovnako ponúkali sociálny program, ale zároveň boli hodnotovo konzervatívne narozdiel od európsky a československy orientovanej sociálnej demokracie. Od roku 1925 sú preferencie pomerne stabilné – prvenstvo patrí paternalistickej až autoritárskej katolíckej strane (HSLS), o druhé miesto sa delí strana konzervatívno-liberálna (Agrárna strana) s ľavičiarimi (ČSSD a KSČ) (Krivý 1996, s. 22).

Vnímajúc toto rozloženie síl, mohol by sa javiť prekvapujúci výsledok Demokratickej strany (DS) na Slovensku vo voľbách v roku 1946. Demokratická strana vtedy suverénne zvíťazila so 62%, KSČ získala 30%. Slovenské rurálne prostredie však tradične viac prišlo paternalistickým, tradicionalistickým až autoritárskym politikom než liberálnemu individualizmu a ekonomickej slobode, do istej miery stelesňovanej práve Demokratickou stranou. Kľúčom k záhade je, že vo voľbách v roku 1946 nemohla byť priamo zastúpená

katolícka strana, zdiskreditovaná počas obdobia Slovenského štátu. Tento prúd sa tak pridal k DS, podpora pre ňu bola tak do istej miery výrazom skôr protikomunistickej než prodemokratickej voľby (Krivý 1996, s. 23).

Počas prvej Československej republiky bola väčšina slovenských politických strán po celé obdobie v opozícii, s výnimkou agrárnikov a sociálnych demokratov, ktorí boli súčasťou celorepublikových strán. HSĽS bola výnimočne súčasťou vlády v rokoch 1927 až 1929. Politiku na Slovensku tak určovali voľby v Česku. Vlády prvej Československej republiky boli takmer vždy veľkými koalíciami všetkých občianskych strán, strany kritické k systému ostávali v opozícii. Krehkosť vlád možno vidieť aj z priemernej dĺžky ich trvania, ktorá bola 15 mesiacov (Krivý 1996, s. 24).

3.1.5. Obdobie komunizmu

Štyridsaťročné obdobie komunizmu formovalo niekoľko generácií. Poskytlo ľuďom pre demokratický systém znovunastolený v roku 1989 len pramálo pozitívnych vzorov. Pamätníci medzivojnovnej demokracie boli v období prevratu už príliš starí na to, aby mohli nové pomery ovplyvniť. Skúsenosť s demokraciou v Československu tak bola len sprostredkovaná, pretrvávala v kolektívnej pamäti.

Komunisti zlikvidovali prakticky celú mestskú strednú vrstvu starého typu, následne začali budovať nové lojálne elity (Novosád 2010, s. 128). Veľké škody boli učené v oblasti kultúry. „Nivelizácia kultúrnych a intelektuálnych cností, a teda aj samotných spoločenských vzťahov spôsobili, že pasivita, jednoduchosť až primitívnosť boli povýšené na žiadúce a správne prejavy spoločenského konania“ (Krivý 1996, s. 41). Spoločnosť si odvykla od argumentácie, o tom čo je správne a nie už totiž bolo na vyšších miestach rozhodnuté.

Komunizmus posilnil regresívne prvky myslenia a správania politickej elity, ktoré boli prítomné už v predchádzajúcich obdobiach. Patria k nim partajníctvo silné už za prvej republiky, ďalej posilnené vládou jednej strany, kedy i odborné posty boli obsadzované po straníckej línii. Ďalej tendencia preceňovať úlohu štátu, ako aj využívať pozície v štátnom aparáte na osobný a skupinový prospech, neschopnosť hľadať politický konsenzus, sklon k nerešpektovaniu pravidiel a ideovému dogmatizmu (Zemko 2005, s. 42).

3.2. Stav slovenskej spoločnosti v období prevratu 1989

3.2.1. Štrukturálne podmienky

V roku 1930 pracovalo na Slovensku v poľnohospodárstve 62% obyvateľstva, v Česku len 29%. Ešte v roku 1960 tu bolo len 30% mestského obyvateľstva. Väčšina dedín na Slovensku bola geneticky izolovanými jednotkami, čo pretrvalo až do polovice 20. storočia, kedy nastala oneskorená, rýchla a direktívna modernizácia (Krivý 1996, s. 39). Časté je kovorolníctvo, kedy sa človek zamestnaný v nepoľnohospodárskej sfére po práci venuje domácej hospodárskej činnosti. Slovensko aj počas druhej polovice 20. storočia zostalo a dodnes je mentálne a kultúrne rurálnou krajinou (Krivý 1996, s. 40). Navyše neskorá industrializácia sovietskeho typu spôsobila nemálo problémov. Modernizácia sprevádzaná likvidáciou súkromného vlastníctva, prekopením sociálnej štruktúry, rýchlou urbanizáciou sídliskového typu a likvidáciou občianskej spoločnosti spôsobili, že pozitívne znaky v zmysle racionalizácie a individualizácie sa ešte dostatočne neprejavili. Tento typ modernizácie bol zároveň vďaka rastu životnej úrovne v 70. a 80. rokoch väčšinovo verejnosťou považovaný za úspešný. Vzťah Slovákov ku komunizmu bol ambivalentný – v jeho začiatku prevládalo odmietanie, neskôr prijatie. „Slovensko ako tradičnejšia spoločnosť pôvodne (po 2. svetovej vojne) netúžila po socializme; neskôr sa jej však nemálo prihovril svojim štátnym paternalizmom, kolektivismom, uzavretosťou, rovnostárstvom, redistributívnosťou, autoritarizmom a antiintelektuálstvom“ (Krivý 1996, s. 41).

3.2.2. Vnímanie porevolučnej situácie

Pri existencii slobodných volieb vystúpi dôležitosť hodnotových orientácií populácie obzvlášť silno. Po zmene režimu v roku 1989 na Slovensku prevažovali *security seekers* nad *freedom fighters*, mali väčšie zastúpenie než v Česku, Poľsku a Maďarsku (Velšic 2001, s.22–29). Pred rokom 1989 panovala na Slovensku všeobecne väčšia spokojnosť s vývojom životnej úrovne ako v Česku. Slovensko bolo krajinou, ktorá spoločne s Bulharskom dosiahla počas obdobia komunizmu najväčší rozmach. Rozdiel medzi príjmom na hlavu v roku 1948 na Slovensku a v Česku bol 60 ku 100, v roku 1988 už len 87 ku 100 (Elster 1998, s. 42). Po

roku 1989 bolo naopak vnímanie vývoja životnej úrovne na Slovensku negatívnejšie ako v Česku.

Na vysvetlenie rozdielnej reakcie na novembrový vývoj na Slovensku a v Česku existujú dva pohľady. Jeden tvrdí, že v Česku sa rýchlo prejavili pozitívne zmeny, zatiaľčo na Slovensku dochádzalo k strate istôt, ale zlepšenie ekonomickej situácie neprichádzalo (Šanderová 1993). Druhý pohľad akcentuje rozdielne sociokultúrne nastavenie spoločností, rozličné sociálne definovanie situácie ešte predtým, ako sa mohli skutočné zmeny prejavit'. V tranzitnom období je najdôležitejší dosiahnutý stupeň modernizácie (štrukturálnej i kultúrnej). (Krivý 1996, s. 32 a 46).

Na začiatku 90. rokov si ani nie polovica obyvateľstva myslela, že ekonomika potrebuje hlboké zmeny, napriek tomu, že mocenská elita tieto zmeny presadzovala (Krivý 1996, s. 32). Všeobecne vládla menšia podpora ekonomických reformám než v Česku, čo plynulo z ťažších sociálnych nákladov, väčšej obľuby komunizmu, ako aj slabšej politickej a občianskej kultúry. Po roku 1989 verejnosť očakávala zachovanie sociálnych istôt a zároveň rýchle dobiehanie západnej životnej úrovne. Na istý čas nastal pravý opak; vysoké očakávania a následný negatívny vývoj znamenali výbušnú kombináciu. Narozdiel od Česka, kde až dve tretiny populácie mali transformačne nádejné orientácie, na Slovensku to bola len tretina populácie (Krivý 1996, s. 34–35). Spokojnosť s poprevratovým vývojom bola v prvom polroku po novembri 89 vysoká, no ku koncu roka 1990 prudko klesla a držala sa pod 30% (Velšic 2001, s. 16). Rýchlo sa prejavila spätosť spokojnosti s vývojom s určitým sociodemografickým prostredím. Spokojnejší boli muži, mladšie vekové skupiny, ľudia s vyšším vzdelaním, obyvatelia najväčších slovenských miest Bratislavy a Košíc, podnikatelia, študenti, a priaznivci strany Verejnosť proti násiliu (VPN) (Velšic 2001, s. 15). Najhoršie hodnotenie si vyslúžila ekonomická transformácia a s ňou pociťovaná strata istôt. V Česku obyvatelia lepšie chápali spätosť rastu životnej úrovne s nutnosťou úspešne zvládnuť ekonomickú transformáciu. České hospodárstvo je navyše odolnejšie voči otrasom ako slovenské, čo sa pravdepodobne prejavilo už krátko po prevrate. Neochota prijímať ekonomické reformy viedla na Slovensku k ponuke strán prichádzajúcich s ekonomickými alternatívami, liberálne orientované VPN bolo vytláčané na okraj. Popri sporu o štátoprávnom usporiadaní bol rozdielny pohľad na ekonomickú transformáciu medzi dvomi časťami Československej federácie ďalšou z príčin, ktoré viedli k rozpadu Československa.

Existujú názory, že slovenská spoločnosť bola na demokraciu lepšie pripravená v roku 1918 ako v roku 1989. Po prvej svetovej vojne bola spoločnosťou síce agrárnou, konzervatívnou, kolektivistickou miestami tiahnuťou až k autoritarizmu. Minimálne však v

zásade akceptovala spoločenskú hierarchizáciu a ctíla si súkromné vlastníctvo. Desaťročia komunistickej vlády nielenže posilnili etatistické a paternalistické zmýšľanie, naštrbili navyše vôľu ľudí prijať rozdelenie ľudí do vrstiev na základe ich intelektovej a povahovej dispozície (Krivý 1996, s. 41). Tento pohľad kontrastuje s modernizačnou teóriou prechodu k demokracii, ktorá, ako sme už uviedli vyššie, tvrdí, že riadená industrializácia vytvorila štruktúru pracovných pozícií podobnú tej na Západe. Zvyšujúca sa miera vzdelania, urbanizácia, nárast počtu ľudí pracujúcich v duševných povolaniach mali vytvoriť vrstvu ľudí, ktorá mohla byť nositeľom demokratických a protrhových ideí (Evans, Whitefield 1993, s. 531). Diferenciácia na základe príjmu bola komunizmom pozastavená, diferenciácia na základe povolania a miery kultúrneho kapitálu nie.

3.3. Najdôležitejšie politické strany po roku 1989

Politické strany sú v demokratických režimoch hlavnými aktérmi presadzovania skupinových záujmov. Programy strán, ich činnosť a charakter sa do určitej miery zhodujú s vôľou a založením ich elektorátov, nie však absolútne. Programy a aj praktickú činnosť strán sa dá zjednodušene rozdeliť na dve hlavné časti – časť ekonomickú a kultúrnu. Schematicky môže byť strana ekonomicky napravo alebo naľavo, a kultúrne konzervatívna alebo liberálna (alebo tiež autoritárska verzus libertariánska, rozdiel bližšie vysvetlíme nižšie). Póly ekonomického a kultúrneho konzervatizmu a liberalizmu môžu u voličov a politických strán naberať najrôznejšie kombinácie. Pokiaľ prijmeme tézu, že v populácii sa budú vyskytovať aspoň tieto štyri typy politických orientácie plus orientácie kladúce dôraz na niektorú špecifickú oblasť ako je napríklad environmentalizmus alebo nacionalizmus, museli by byť na politickej scéne prítomné všetky kombinácie, aby bola naplnená možnosť všetkých voličov stotožniť sa so svojou stranou v ekonomickej i kultúrnej oblasti. S ponukou politických strán reprezentujúcich rôzne ideologické smery väčšinou problém nebýva, obmedzenia sú však kladené volebnými systémami, ktoré takmer vždy určujú kvórum hlasov, ktoré musí strana dosiahnuť, aby získala svoj podiel na zákonodarnej, prípadne vládnej moci. Niekedy sa tak stáva, že určitá politická orientácia a jej stranícky reprezentant sa do zákonodarného zboru nedostane. Voliči často už predom kalkulujú s možnosťou prepadu svojho hlasu, a preto sa racionálne prikláňajú k strane, ktorá síce možno vyjadruje ich presvedčenie v menšej miere, než určitá malá strana, ale zato má väčšiu šancu uspieť vo

voľbách a mať reálny vplyv na chod vecí. Voliči pri takýchto rozhodnutiach potlačia svoje preferencie buď ekonomické alebo kultúrne a dajú dôraz na tú oblasť, ktorá je pre nich v danom momente dôležitejšia.

Na Slovensku, kde sa politický boj odohráva nielen v ekonomickej a kultúrnej oblasti, ale často aj v oblasti záväzku voči demokracii, v obrane alebo naopak napádaní demokratických inštitúcií a ich autonómie, či v zneužívaní štátneho aparátu na osobné a skupinové záujmy, vystupujú tieto otázky na politickej scéne a u elektorátu často do popredia. Dobrým príkladom je rok 1998, kedy sa proti vláde „demokratického deficitu“ koalície HZDS, SNS a ZRS spojili všetky ostatné politické prúdy, ktorých spájal odpor proti autokratickým metódam Mečiarovej vlády a vôľa udržať Slovensko na demokratickej ceste. Do jednej koalíciej strany Slovenská demokratická koalícia (SDK) tak vstúpili liberáli, konzervatívci, kresťanskí demokrati, sociálni demokrati a zelení. SDK následne po voľbách 1998 utvorila vládnu koalíciu s transformovanou postkomunistickou Stranou demokratickej ľavice (SDL) a maďarskou SMK. Keď si odmyslíme SMK, v jednej koalícii tak boli prítomné všetky politické prúdy, ktoré sú v súčasnosti zastúpené v nemeckom Bundestagu.

Celkovo je paleta strán, ktoré od roku 1990 zasadli v Slovenskej národnej rade pestrá, a časom sa značne obmieňala. Predstavme si aspoň tie najvýznamnejšie strany, ktoré v kratšom či dlhšom období určovali smer krajiny.

3.3.1. Verejnosť proti násiliu

Verejnosť proti násiliu (VPN) bola prvou porevolučnou politickou stranou, ktorá počas dvoch porevolučných rokov mala hlavné slovo pri určovaní transformácie. V počiatkoch bol jej hlavným tmelivom odpor proti komunistickej totalite, čo bolo príliš vágne a tak čoskoro došlo k odštiepeniu časti členov, ktorí založili stranu HZDS. VPN bola jednoznačne zameraná na zavedenie demokracie štandardného európskeho typu a trhového hospodárstva. Mala prozápadnú kultúrnu, hodnotovú i zahraničnopolitickú orientáciu, zdôrazňovala osobnú zodpovednosť a individualizmus. VPN založila na slovenskej politickej scéne novú tradíciu občianskeho liberálno-konzervatívneho prúdu, ktorý spolu s ňou v prvých porevolučných rokoch reprezentovala už len Demokratická strana. Už v druhých demokratických voľbách v roku 1992 sa však ani VPN, ani DS nedostali do parlamentu (Krivý 1996, s. 42).

3.3.2. Kresťanskodemokratické hnutie

Kresťanskodemokratické hnutie (KDH), založené poprednými predstaviteľmi kresťanského disentu, sa od začiatku prejavovalo protransformačne, vychádzajúc z klasických európskych kresťanskodemokratických zdrojov, ako aj z tradície slovenského konzervatizmu – kresťanských, najmä katolíckych, a národných strán (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 59). Tieto do istej miery odlišné orientácie sa ukázali napríklad na postoji k integrácii Slovenska do Európskej únie, ku ktorému sa síce prihlásilo, ale s výhradami k európskym hodnotám (kultúrneho) liberalizmu. V prvých porevolučných rokoch, kedy bol predsedom KDH Ján Čarnogurský, známy svojimi proruskými postojmi, bola v KDH tendencia presadiť vnímanie Slovenska ako kultúrne špecifického regiónu na pomedzí západného liberalizmu a východného mesianizmu (Krivý 1996, s. 42).

Vo voľbách v roku 1990 skončila strana druhá s 19%, v predvolebných prieskumoch figurovala dokonca na prvom mieste. Od volieb v roku 1992 sa drží okolo 8%, s výnimkou volieb v roku 1998, kedy bola súčasťou Strany demokratickej koalície (zdroj: Štatistický úrad SR). V roku 2008 z KDH vystúpila radikálnejšia konzervatívna skupina okolo Vladimíra Palka, odvtedy je strana konzervatívne umiernená.

3.3.3. Hnutie za demokratické Slovensko

Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) vzniklo v roku 1991 po odštiepení od VPN. Jej vznik inicioval Vladimír Mečiar, ktorý bol predtým menovaný VPN do funkcie predsedu vlády Slovenskej republiky, ale následne sa dostal do konfliktu so straníckym vedením.

Strana samú seba definovala ako predstaviteľku „širokého streda“. Stála na vodcovskom princípe, neotrasiteľnej pozícii predsedu Mečiara, nacionálnom populizme a autoritarizme (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 55). Počas pôsobenia vo vláde sa strana snažila o koncentráciu politickej a ekonomickej moci a získanie dominantného postavenia v orgánoch štátnej správy. Napriek svojej proklamovanej orientácii na široké vrstvy obyvateľstva strana pracovala na vytvorení „slovenskej kapitálotvornej vrstvy“ predávaním štátnych podnikov spriazneným osobám.

Okamžite po svojom vzniku hnutie problematizovalo nastúpený model ekonomickej reformy a formu štátneho usporiadania ČSFR. Nakoniec spolu s ODS bolo hlavným strojcom rozdelenia federácie. Únik nahrávok a prepisov neverejných výstupení čelných

predstavitel'ov HZDS podporoval podozrenie, že primárnym cieľom strany je koncentrácia štátnej moci používajúc pri jeho dosahovaní aj autoritárske politické praktiky. „V období 1994 – 1998 vyústila politika vládnej koalície, hlavnou zložkou ktorej bolo HZDS, do oslabenia režimu parlamentnej demokracie, mocensko–inštitucionálnej konfrontácie (napríklad s prezidentom SR alebo ústavným súdom, pozn. M.S.), nestability ústavných inštitúcií a častého porušovania zásad právneho štátu“ (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 56). Hnutie sa snažilo legislatívnymi úpravami posilniť svoju mocenskú pozíciu (napríklad volebný zákon znemožňujúci kandidatúru koalícií, priamo namierený proti konkurenčnej SDK). Po voľbách v roku 1994 sa HZDS ako vládna strana pokúsila vylúčiť stranu Demokratická únia (ktorá vznikla odštiepením od HZDS) z parlamentu, argumentujúc údajnou falošnosťou volebných hárkou strany. V roku 1996 hnutie nelegálnym spôsobom vylúčilo z parlamentu svojho člena Františka Gauliedera, keď odmietol podporovať jeho politiku. V roku 1997 bola ministrom vnútra zmarená platnosť referenda o priamej voľbe prezidenta a vstupe Slovenska do NATO. Existuje vážne podozrenie, že za kriminálnymi činmi ako únos syna prezidenta Michala Kováča do zahraničia a následná vražda svedka Róberta Remiáša stoja predstavitelia HZDS a Slovenská informačná služba v tom čase vedená nominantmi HZDS (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 56). Po vypršaní volebného obdobia prezidenta Kováča predseda vlády Mečiar dočasne získal právomoci prezidenta, čo využil na udelenie amnestií neznámym únosom prezidentovho syna a ministrom vnútra Krajčimu, ktorý zmaril referendum (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 57). V rokoch 1996 a 1997 sa vládna koalícia opakovane pokúšala schváliť novelu Trestného zákona prijatím tzv. zákona na ochranu republiky, namiereného proti údajným rozvracačom republiky. Jeho potrebnosť vysvetľoval Mečiar na mítingu so svojimi priaznivcami takto: „Tí istí, čo boli proti vzniku štátu, tí istí, čo chceli a privádzali pád vlády v marci 94, znovu robia prognózy, aby zasa zvrátili vývoj inde, ako by vnútili inú predstavu poriadku a vývoja. Nemôžeme viesť donekonečna politický zápas... Už toho bolo dosť, republiku si rozvracať nedáme, preto dneska vo večerných hodinách vláda prijme novelu Trestného zákona, ktorým sa novelizuje Trestný zákon, ktorý bude tieto činnosti stavať mimo zákona a bude trestať... Nechceme vládnuť pomocou bodákov ani pomocou policajtov, ale štát si rozvrátiť nedáme tými, čo to už dvakrát skúšali.“ (<http://dennik.sme.sk/c/2094458/uz-toho-bolo-dost-republiku-si-rozvracat-nedame-vyhlasil-vladimir-meciar-na-mitingu-7-marca-a-este-v.html>). Zákon sa však nakoniec nepodarilo schváliť.

V rokoch 1994 – 1998 sa zhoršila situácia v oblasti práv národnostných menšín, pričom viacerí politici HZDS mali vyhlásenia napádajúce maďarskú alebo rómsku menšinu. Po

voľbách 1998, kedy sa HZDS dostalo do opozície, iniciovalo referendum proti používaniu jazykov národnostných menšín v úradnom styku. Neústretnosť k menšinám a časté porušovanie pravidiel liberálnej demokracie viedlo k vylúčeniu Slovenska z prístupových rokovaní s Európskou úniou, ako aj k spomaleniu rokovaní o vstupe do NATO. Rokovania sa obnovili až po zmene vlády v roku 1998. Napriek oficiálnej snahe HZDS vstúpiť do Európskej únie zaznievali často stanoviská orientujúce Slovensko viac na východ, okrem iného sa pripravovala dohoda o voľnom obchode s Ruskom. V roku 1999 počas vojny v Juhoslávii označilo HZDS NATO za agresora, a poprední predstavitelia hnutia sa v Belehrade stretli so Slobodanom Miloševićom (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 58).

Najlepší volebný výsledok dosiahlo HZDS hneď v prvých voľbách, v ktorých kandidovalo; získalo 37%. Odvtedy jej volebný výsledok už len klesal, až nakoniec po voľbách 2010 zostala pred bránami parlamentu. Celkovo sa hnutie umiestnilo vo voľbách na prvom mieste štyrikrát, vládu však zostavovalo len dvakrát.

V prihliadnutí na hodnotové orientácie reprezentuje respektíve reprezentovalo HZDS hodnoty paternalizmu, etatizmu, kolektivismu a potreby autority. Je to populistická strana s prvkami antiliberálneho a antidemokratického tradicionalizmu (Krivý 1996, s. 43).

3.3.4. Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana

Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana (SDKÚ–DS, ďalej len SDKÚ) vznikla v roku 2000. Založili ju ľudia okolo Mikuláša Dzurindu, v tom čase predsedu vlády a dovtedy predsedu Slovenskej demokratickej koalície (SDK). Išlo o ľudí v rámci SDK patriacich ku kresťanskodemokratickému a liberálnemu prúdu. K vzniku tejto strany viedlo viacero príčin. V rámci SDK prebiehal konflikt medzi kresťanskými demokratmi, líšili sa názory na usporiadanie vzťahov medzi SDK a jej materskými stranami (SDK sa v dôsledku Mečiarovho reštriktívneho zákona, ktorý znemožňoval straníckym koalíciám kandidovať vo voľbách, pretransformovala v roku 1998 na politickú stranu. Po voľbách sa mali materské strany vrátiť do pôvodného stavu, Mikuláš Dzurinda a ostatní zakladatelia SDKÚ sa však snažili SDK zachovať ako jednotnú stranu). Pri vzniku nového subjektu stáli silné postavy SDK, ktoré chceli využiť dobrý volebný výsledok SDK, potenciál značky, a nadviazať na jej volebný program. Nie je náhodné, že prvé tri písmená sú v skratkách oboch strán zhodné, je to vôbec častá stratégia odštiepenčov.

SDKÚ mala na SDK nadviazať aj svojou širokospektrálnosťou. Proklamovaný cieľ bol združiť všetky pravicové prúdy – kresťanských demokratov katolíckych i evanjelických, liberálov, moderných konzervatívcov a vôbec demokraticky zmýšľajúcich ľudí (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 73). Vyplývalo to aj z presvedčenia Dzurindu, že koalíčná spolupráca menších strán nie je optimálny modus vivendi, malé strany v jeho očiach predstavovali destabilizačný prvok. Strana sa postupne ustálila na stredovej pozícii medzi liberalizmom a konzervatizmom, v ekonomickej oblasti zastala protrhovú pozíciu. Posilnenie pozície Ivety Radičovej v SDKÚ ako aj príchod nových významných členov pred voľbami 2010 (napríklad Miroslav Beblavý), posilnilo v strane aj prúd sociálnoliberalný.

Strana sa od svojho vzniku vždy umiestnila v parlamentných voľbách na druhom mieste, pričom vládu zostavovala v dvoch z doterajších troch prípadov. Vo voľbách v roku 2002 a 2010 získala 15%, vo voľbách 2006 18%. Paradoxne práve v roku 2006 vládu nezostavovala. Strana sa v minulosti vyznačovala tým, že jej preferencie v predvolebných prieskumoch zvykli byť výrazne nižšie, než volebný výsledok. Pred voľbami v roku 2006, kedy strana dosiahla svoj najlepší volebný výsledok 18%, sa preferencie dlhodobo pohybovali okolo 11% a nižšie (zdroj: prieskumy agentúry FOCUS). Tento efekt sa zvykol vysvetľovať ako „voľba menšieho zla“, kedy boli voliči k strane vysoko kritickí najmä kvôli korupčným kauzám, v prieskumoch sa k nej nehlásili, ale nakoniec sa pre ňu rozhodli ako pre overenú silu, u ktorej si boli istí, že sa dostane do parlamentu, narozdiel od menších strán nepoškvrených korupčnými aférami.

3.3.5. SMER – sociálna demokracia

Strana SMER – sociálna demokracia (SMER–SD, ďalej len Smer) vznikla v roku 1999, vtedy sa volala prosto Smer, s dovetkom tretia cesta. Založil ju Robert Fico, ktorý bol predtým členom reformovanej postkomunistickej Strany demokratickej ľavice (SDL), ktorá bola v tom čase súčasťou prvej Dzurindovej vlády. Fico ešte ako člen SDL a poslanec patriaci k vládnej koalícii, vystupoval ako interný vládny kritik i kritik politiky vlastnej strany. Vznik strany Smer značne pozmenil konšteláciu stranického systému na Slovensku. Strana na začiatku svojej existencie neniesla jasný ideologický profil, zvolený dovetok tretia cesta skôr než k sociálnej demokracii blairovského typu odkazoval k vôle strany nebyť spájaná ani s mečiarovským, ani dzurindovským politickým blokom. Jej predstavitelia

odmietali zaradiť stranu na pravo-ľavej osy tvrdiac, že toto delenie je prežité, a spoločnosť potrebuje pragmatické, racionálne riešenia.

Už od začiatku predseda strany Fico používal na oslovenie voličov populistické tézy, snažil sa osloviť voličov s nacionalistickými a izolacionistickými názormi. Pri predstavovaní priorit pre Slovensko sa vyslovil, že krajina potrebuje „rôzne tvrdé riešenia, ktoré budú orientované na zabezpečenie fungovania normálnych vzťahov, poriadku a stability.“ (Krivý, Mesežnikov 2001, s. 76). Vo svojich verejných vystúpeniach sa v tom čase často venoval postaveniu rómskej menšiny, pričom zastával značne silové postoje. V predvolebnom spote z roku 2002 napríklad hovorí: „Urobíme všetko pre to, aby časovaná bomba rastu rómskej populácie nevybuchla“ (www.youtube.com/watch?v=FsOLL3FPGT0). Veľmi často tiež obhajoval záujmy jadrovej energetiky a zbrojárskeho priemyslu, čo vyvolalo podozrenia, že je strana previazaná s jadrovou a zbrojárskou lobby.

Už v prvých voľbách, v ktorých Smer kandidoval, nebolo možné prehliadnúť odhodlanie Fica stať sa predsedom vlády. Vysoké preferencie mu dávali určitú nádej. O budúcich možných koalíčných partneroch sa nechcel vyjadrovať, pričom nevyklúčil ani možnosť vládnuť s HZDS bez Mečiara. Konečný volebný zisk vo voľbách 2002 13,5% bol pre stranu sklamaním; ostala v opozícii. Do parlamentu sa zároveň nedostala SDL, ktorá pre voličmi neustála účasť vo viac menej pravicovej vláde a svoje vnútorné rozpory. Do parlamentu sa v tom roku dostala len jedna ľavicová strana – slabá Komunistická strana Slovenska (KSS), a tak Smer začal uvoľnený priestor obsadzovať. Zameral sa na tvrdú kritiku neoliberálnych ekonomických reforiem druhej Dzurindovej vlády, a zároveň sa mu podarilo pohltiť menšie ľavicové strany stojace mimo parlamentu – SDL, SDA, ĽB a SDSS, pričom vďaka pričleneniu SDSS (Sociálnodemokratická strana Slovenska) sa mu podarilo získať značku sociálna demokracia, na základe čoho sa aj zmenil názov strany na Smer – sociálna demokracia. Vďaka členstvu SDL v Strane európskych socialistov a v Socialistickej internacionále sa Smeru otvorila možnosť na rýchly vstup do týchto zoskupení.

Po vyhratých voľbách 2006 vytvoril Smer koalíciu s nacionalistickou SNS a Mečiarovým HZDS. Spojením s nacionalistami a stranou bývalého autoritárskeho premiéra porušila všetky dobré mravy európskej sociálnej demokracie. Strana európskych socialistov kvôli tomu pozastavila Smeru členstvo vo svojej skupine, ale už o dva roky jej členstvo obnovila, čo zdôvodnila tým, že v oblasti práv národnostných menšín sa v krajine zachováva status quo. Možno sa tiež domnievať, že európski socialisti nechcú vyhnať Smer zo svojich radov, napriek tomu, že často siaha po nacionalistickej rétorike, a to z toho dôvodu, že ako jedna z mála európskych sociálnych demokracií má vysoké preferencie dvojnásobne až trojnásobne

prevyšujúce svojho najsilnejšieho pravicového rivala SDKÚ, a jej preferencie neklesali ani počas najhoršieho pôsobenia ekonomickej krízy. Pre porovnanie – Smer získal vo voľbách 2010 34,79%, druhá SDKÚ 15,42% (Štatistický úrad SR). Vládu však paradoxne zostavovala SDKÚ, nakoľko blok štyroch pravicových strán bol v silnej opozícii voči strane Smer, ktorej vyčítal korupčné a klientelistické správanie, ovládnutie justície a zneužívanie, zhoršenie situácie v oblasti ľudských práv, najmä práv národnostných menšín, ako aj zhoršenie parametrov demokratickosti. Podľa prieskumu agentúry Median v júni 2011 by Smer volilo 45% voličov, zatiaľčo druhú SDKÚ 14%, čo je rozdiel vyše trojnásobný (<http://www.median.sk/pdf/PAT2011/PAT0611P.pdf>).

3.3.6 Slovenská národná strana

Slovenská národná strana (SNS) vznikla v roku 1990, aj keď svojim názvom odkazuje na prvý slovenský politický subjekt existujúci už v 19. storočí. Strana sa hlási k národnej, konzervatívnej a kresťanskej orientácii, dá sa povedať, že je to strana nacionalistická, insitne radikálne pravicová. V rokoch 1990 – 1992 bola najväčšou zastánkyňou vytvorenia samostatného Slovenska. V roku 1994 došlo v strane k rozkolu, kedy bol odvolaný predseda Ľudovít Černák, ktorý následne s ďalšími odídencami založil stranu Národodemokratická strana – Nová alternatíva, ktorá sa neskôr zlúčila s liberálnou Demokratickou úniou (ktorá stála pri vzniku SDKÚ). Za predsedu bol následne zvolený Ján Slota, známy svojim štvavým nacionalistickým slovníkom, častým necivilizovaným správaním, a obrovským, legálne nenadobudnutelným majetkom.

Strana udržiavala alebo udržia styky s pravicovo radikálnymi politikmi v zahraničí, napríklad s Jean-Maria Le Penom z Francúzska, Vojislavom Šešeljom zo Srbska či Vladimirom Žirinovskijm z Ruska (Gyarfášová, Krivý, Velšic et al. 2001, s. 68). V Európskom parlamente je súčasťou skupiny euroskeptickým strán Európa slobody a demokracie, ktorej členmi sú napríklad Britská strana nezávislosti, talianska Liga severu, alebo strana Práví fíni. Najradikálnejšie európske zoskupenia ako napríklad maďarský Jobbik alebo francúzsky Národný front stoja mimo tohto zoskupenia a nevytvárajú v Európskom parlamente žiadnu spoločnú skupinu.

Strana opakovane používa protirómsky a protimaďarský slovník, jej postoj k spojencom v západnej Európe a Severnej Amerike je vlašný, viditeľný je príklon k autoritárskym formám politického usporiadania (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 43), obhajovanie

vojnového Slovenského štátu, a akcentácia národnej jednoty a obrany národa proti vonkajším nepriateľom (ako aj vnútorným údajným „protislovenským“ silám). V posledných rokoch sa SNS zviditeľnila obrovskými korupčnými kauzami (kauza Interblue, nástenkový tender), a návrhmi zákonov posilňujúcich úlohu slovenského jazyka (a regulujúcich používanie menšinových jazykov) alebo takzvaného vlasteneckého zákona, ktorého súčasťou bola aj povinnosť púšťania štátnej hymny každý pondelok ráno na základných a stredných školách.

Najlepší volebný výsledok dosiahla SNS vo svojich prvých voľbách 1990, získala takmer 14%. V ďalších voľbách jej výsledky klesali. Mierne zvýšenie nastalo opäť vo voľbách 1998 s 9%. Po voľbách však strana po šiestich rokoch ostala v opozícii, za predsedníčku strany bola zvolená Anna Malíková (dnes Belousovová), nastali spory vo vedení strany, čo vyústilo až k rozkolu a k založeniu nového subjektu Pravá SNS odídencami okolo Slotu. Vo voľbách 2002 ani SNS ani PSNS neprekročili hranicu potrebnú na zastúpenie v parlamente. V tomto období sa strana opäť začala spájať, staronovým predsedom sa stal Slota. V nasledujúcich voľbách už strana vstúpila do parlamentu v plnej sile s takmer 12%, a stala sa súčasťou vládnej koalície so Smerom a HZDS. V posledných voľbách 2010 pravdepodobne kvôli množstvu korupčných káuz strana len tesne prekročila hranicu vstupu do parlamentu, získala 5,07% a ocitla sa v opozícii (Štatistický úrad SR).

3.3.7. Strana maďarskej koalície

Strana maďarskej koalície (SMK) vznikla v roku 1998 zlúčením troch subjektov reprezentujúcich maďarskú menšinu na Slovensku – Maďarského kresťanskodemokratického hnutia (MKDH), strany Spolužitie (pravoľavá strana s nacionalistickým nádychom (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 44), a liberálnej Maďarskej občianskej strany (MOS). MOS bola v rokoch 1990 – 1992 súčasťou koalície s VPN a ďalšími stranami, následne sa však nedostala do parlamentu. Dvojkoalícia MKDH a Spolužitie bola v parlamente nepretržite, do roku 1998 ale nebola súčasťou vládnej koalície. V roku 1994 kandidovali všetky tri strany spolu pod značkou Maďarská koalícia (MK), v roku 1998 sa koalícia pretransformovala na politickú stranu s názvom Strana maďarskej koalície (SMK), v dôsledku reštriktívneho zákona Mečiarovej vlády znemožňujúcej koalíciám kandidovať vo voľbách. Zvolenie Bélu Bugára za predsedu SMK posilnilo dominantné postavenie MKDH v SMK (Gyarfášová, Krivý, Velšic et al. 2001, s. 66).

Strana sa prirodzene orientovala predovšetkým na obranu a posilnenie práv maďarskej národnostnej menšiny na Slovensku. V období Mečiarových vlád vystupovala proti autoritárskej forme vlády, praktikám nezlučiteľným s liberálnodemokratickým poriadkom, a okliešťovaním práv národnostných menšín. V roku 1998 kedy bola súčasťou dvoch za sebou nasledujúcich vlád, okrem iného sa zasadzovala za úpravu zákona o jazykoch národnostných menšín, presadzovala prijatie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, zriadenie fakulty pre výchovu maďarských pedagógov, či vytvorenie územného celku s nadpolovičnou väčšinou obyvateľstva maďarskej národnosti (poslednému bodu nebolo vyhovené).

Už od pôsobenia SMK v prvej Dzurindovej vláde v rokoch 1998 – 2002 sa spomínala existencia dvoch prúdov vrámci strany, umierneného na čele s Bélom Bugárom a radikálneho vedeného Pálom Csáky, líšiacich sa v miere prudkosti v presadzovaní svojho programu a vyostrovania konfliktov s koalíčnými partnermi, keď títo stáli v opozícii voči ich požiadavkám (Gyarfášová, Krivý, Velšic et al. 2001, s. 67). Konflikt sa vyostřil po voľbách 2006, kedy strana zostala v opozícii a v kresle predsedu strany vystriedal Bugára práve Csáky. Tenzia vyplynula až v odchod Bugára a ďalších členov SMK zo strany, a k založeniu nového subjektu Most – Híd, ktorý sa definoval ako oproti SMK umiernenejší, zasadzujúci sa za spoluprácu národnostných menšín bez rozdielu so slovenskou majoritou.

Od vytvorenia Maďarskej koalície a neskôr Strany maďarskej koalície mal subjekt v každých voľbách stabilnú podporu okolo 10%, zhruba sa kryjúcu so zastúpením občanov maďarskej národnosti na Slovensku (Krivý 2004, s. 9). Po rozkole a vzniku Mostu – Híd sa tejto strane podarilo prilákať veľké množstvo pôvodných voličov SMK, ako aj nemalú časť voličov inej národnosti ako maďarskej (približne 30% voličov Mostu nebolo maďarskej národnosti (Gyarfášová, Krivý, Bútorová 2010, s. 4). Most vo voľbách 2010 získal 8,12% a stal sa súčasťou vládnej koalície, zatiaľčo SMK so 4,33% zostala pred bránami parlamentu.

V tejto kapitole sme predstavili politické strany na Slovensku po roku 1989, ktoré najväčšmi ovplyvnili vývoj krajiny v tomto období a majú stabilnú voličskú podporu (čo neplatí u VPN, HZDS a SMK). V profiloch jednotlivých strán boli zmienené aj strany, ktoré dnes už samostatne nepôsobia, v minulosti však mali pomerne silné postavenie (SDĽ na ľavici, DS a DÚ na pravici). Hlbšie nepredstavujeme strany sociálnoliberalne a pravicovoliberalne ako Strana občianskeho porozumenia (SOP), Aliancia nového občana (ANO) a Sloboda a solidarita (SaS), ktoré vo svojich prvých voľbách zaznamenali slušný výsledok, stali sa súčasťou vládnej koalície a v nasledujúcich voľbách z parlamentu vypadli a

už sa doň nevrátili (v prípade SaS, ktorá je momentálne súčasťou vládnej koalície, o jej ďalšom osude rozhodne až budúcnosť). Nezmieňujeme sa ani o ľavicových stranách starého typu, ktoré mali len krátke parlamentné či vládne pôsobenie - Komunistická strana Slovenska (KSS), ktorá bola súčasťou parlamentu dvakrát v rokoch 1990 – 1992, a 2002 – 2006, a Združenie robotníkov Slovenska (ZRS), ktoré bolo v parlamente v rokoch 1994 – 1998, a zároveň bolo súčasťou Mečiarovej vlády. V kapitole sa rovnako venujeme vládam, ktoré zaznamenali zhoršenie parametrov demokratickosti a mali tendencie k autoritárskej rétorike a vládnutiu, jedná sa predovšetkým o Mečiarovu vládu 1994 – 1998 a v miernejšej variante Ficovu vládu 2006 – 2010.

3.4. Politické delenia

Na Slovensku sa bezprostredne po roku 1989 a ani predtým v období demokratického Československa nerozvinul klasický pravo-ľavý systém delenia politických strán. Tento systém je pôvodne dielom Veľkej francúzskej revolúcie, kedy ľavičiarimi boli republikáni a pravičiarimi monarchisti, modernú náplň tomuto rozdeleniu však dodala priemyselná revolúcia a s ňou vznik početnej robotníckej vrstvy na jednej strane, a posilnenie buržoázie na strane druhej. Toto rozdelenie stále pretrváva aj v štátoch, ktoré vstúpili do postindustriálnej fázy vývoja, aj keď je doľňané novými stranami reagujúcimi na posilnenie hodnotovej voľby vo vysoko rozvinutých krajinách (ako sú napríklad zelené strany či strany radikálnej populistckej pravice).

Na druhej strane kontinuálne rastie podiel voličov podporujúcich pravicové strany a predovšetkým od volieb 2002 rovnako rastie podiel ľudí podporujúcich strany (respektíve stranu) ľavicové. Zároveň klesá podpora nacionalisticko-populistického a autoritársko-ľavicového bloku, ktorý reprezentujú hlavne HZDS, SNS, KSS a ZRS. Podpora pre HZDS a SNS klesla z 45,2% v roku 1992 na 20,5% v 2006 a v 2010 dokonca len na 9,39% (po započítaní extrémne pravicovej Ľudovej strany naše Slovensko, KSS a ZRS číslo mierne stúpne na 11,79%), pričom HZDS sa do parlamentu nedostala, takže tento blok je v parlamente reprezentovaný len SNS s volebným výsledkom 5,07% (Szomolányi 2007, s. 25; Štatistický úrad SR). Na otázku, kde sa stratili všetky tie hlasy, ktoré zabezpečili vládnú väčšinu HZDS a SNS v roku 1992 a HZDS, SNS a ZRS v roku 1994 a aj v ďalších voľbách zachovávali podporu strane HZDS (ešte vo voľbách 2002 strana skočila vo voľbách ako

najsilnejší subjekt), odpoveď je jednoznačná – preliali sa do ľavicového tábora, ktorý reprezentuje výhradne strana Smer. Tej zároveň nikdy nechýbal nacionálny rozmer, aj keď jeho intenzita nedosiahla rozmerov SNS a HZDS v časoch ich vlády. Tento prvok je u strany „demonštrovaný zaujatím „proslovenských“ („pronárodných“) postojov v otázkach medzietnických a medzištátnych vzťahov, v interpretácií viacerých historických osobností a udalostí, v celkovom nazeraní na vývoj spoločnosti po páde komunizmu, v uplatňovaných koalíčných stratégiách“ (Mesežnikov 2009, s. 45). Podpora ľavicovým stranám narástla z 14,7% v roku 1992 na 29,1% v roku 2006 a 34,8 v roku 2010. Rovnako rastie podpora pravicovým stranám – v roku 1992 ich podporilo 16,3% voličov, zatiaľčo v roku 2006 38,3% (so započítaním maďarskej SMK) a v roku 2010 až 44,2% (so započítaním väčšiny maďarského Mostu – Híd a bez započítania SMK, ktorá sa nedostala do parlamentu) (Szomolányi 2007, s. 25; Štatistický úrad SR).

Vypočítavať zastúpenie jednotlivých politických orientácií z volebných výsledkov je problematické; treba rozhodnúť, či sa do súčtu zahrnú prepadnuté hlasy, ktorých nemusí byť málo, a treba zvážiť, ako narábať s hlasmi národnostných menšín (v našom prípade s hlasmi maďarskej menšiny), ktorých voľba môže byť vedená identitou, etnickou spriaznenosťou, a nie nasledovaním určitého politického smeru. V samotnej SMK ešte pred rozštiepením a založením Mostu existovali popri sebe krídla liberálne, konzervatívne, ľavicovejšie ladené i nacionalistické, a je rozumné predpokladať, že medzi Maďarmi žijúcimi na Slovensku boli rovnako zastúpené všetky tieto prúdy. Na túto zvláštnosť spojenia ideologicky rozdielnych maďarských strán do jednej poukazujú aj Elster, Offe a Preuss, pričom ju pričítajú fakt, že v deväťdesiatych rokoch politický konflikt nebol pevne organizovaný podľa socioekonomických štiepení (Elster, Offe, Preuss 1998, s. 290). Potreba obrany vlastnej národnostnej menšiny prevážila nad inými ideologickými rozpormi.

SMK sa počas svojho opozičného i koalíčného pôsobenia prezentovala ako stredopravý subjekt s jasne prodemokratickým a prozápadným vyznením, zároveň podporovala liberálne ekonomické reformy druhej Dzurindovej vlády. Dáta za roky 1992 a 2006, ktoré čerpáme z práce Soni Szomolányi, ukazujú podporu pravicovým stranám bez hlasov stranám, ktoré sa nedostali do parlamentu a so započítaním maďarskej strany. Ak by sme vylúčili hlasy maďarskej strane ako špecifický, etnickou identitou motivovaný typ voľby, a zároveň zarátali prepadnuté hlasy pravicovým stranám, dostali by sme nasledujúci výsledok: v roku 1992 tri slovenské pravicové strany KDĽ, ODÚ a DS – ODS získali 16,2%, čo je rovnaké číslo ako uvádza Szomolányi, ibaže v tomto prípade sme nezapočítali zisk maďarskej MKM – EGY, naopak zarátali sme percentá ODÚ a DS – ODS, ktoré sa ale do parlamentu nedostali. V

parlamente tak v období 1992 – 1994 sedela jediná slovenská pravicová sila – KDH so ziskom 8,9%. V roku 2006 31,6% voličov hlasovalo za pravicové strany (opäť s výnimkou maďarskej SMK), do parlamentu sa však nedostala liberálna ANO ani sociálnoliberálne SF, a tak do parlamente prešli len SDKÚ a KDH spolu s 26,7%. Zatiaľ posledné parlamentné voľby 2010 sú charakteristické dosiaľ bezprecedentne vysokým podielom hlasov pravicovým stranám, ako aj tým, že prepadlo len minimálne množstvo pravicových hlasov – len 0,7% pre stranu Únia. Určité hlasy, tradične spojované s pravicovým blokom však prepadli – boli to práve hlasy maďarskej SMK, v ktorej sa po zvolení Pála Csákyho za predsedu strany posilnil nacionalistický tón symbolizovaný úzkou spoluprácou s maďarskou stranou Fidesz. SMK prehrala boj s kooperatívnejšie a liberálnejšie ladeným Mostom, ktorý oslovil aj časť nemaďarských voličov – zo získaných 8,1% ich bolo zhruba 30% (Gyarfášová, Krivý, Bútorová 2010, s. 4). Pripočítajme teda túto časť k zisku ostatných pravicových strán, a vyjde nám číslo 38,5%, čo je jednoznačne najlepší výsledok pre pravicové strany medzi populáciou na Slovensku bez prirátania maďarských hlasov maďarským stranám (Štatistický úrad SR).

3.5. Vidiecky a mestský vzorec politického správania

Ako sme už videli, prevažne vidiecky a väčšinovo katolícky charakter Slovenska v období prvej Československej republiky viedol k podpore strany ľudovej, presadzujúcej zachovanie tradičného rázu Slovenska a požadujúcej väčšiu autonómiu. Agrármici, aj keď svojím charakterom progresívnejšia, štandardne stredopravá strana, ktorá môže slúžiť ako predobraz dnešných pravicových strán na Slovensku, sa z dôvodu stávajúcej sociálnej štruktúry na Slovensku obracali na vidiecke a malomestské prostredie. Napriek volebnému zisku sociálnych demokratov takmer 40% v prvých sobodných voľbách 1920, sa títo hneď v nasledujúcich voľbách prepadli na 4,3% a pozíciu najsilnejšej ľavicovej strany na Slovensku prevzala Komunistická strana Československa (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 20). Sociálni demokrati ťažili svoju podporu z mestských proletárskych vrstiev (najvyššiu podporu zaznamenávali v mestách od 5000 do 50000 obyvateľov a v Bratislave a Košiciach (Gyarfášová, Krivý, Bútorová 2010, http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/1237_attach_prezentacia_07_10.pdf), ktoré však v porovnaní s vidieckym obyvateľstvom boli úzke (ešte v roku 1940 malo Slovensko len 24,5% podiel mestského obyvateľstva (Pašiak 1993, s. 346).

Komunistami riadená industrializácia Slovenska po roku 1948 viedla jednak k likvidácii spoločenskej existencie buržoázných vrstiev, na druhej strane však významne narástol podiel mestského obyvateľstva, robotníckych vrstiev i stredných vrstiev pracujúcich v duševných povolaniach. Urbanizácia bola najrýchlejšia spomedzi všetkých krajín strednej Európy, čo bolo dané hlavne suverénne najnižšou mierou urbanizácie. Od roku 1950 do roku 2000 narástol podiel mestského obyvateľstva z 30% na 56,7%, pre porovnanie v Českej republike bol nárast za rovnaké obdobie z 40,9% na 74,1% a v Rakúsku z 63,8% na 65,8% (Vokoun 2006, s. 17). Hlavne z porovnania s Rakúskom vyplýva, že mestské obyvateľstva na Slovensku síce presiahlo polovičný podiel z celej populácie, takmer polovica z tohto obyvateľstva však bola urbanizovaná len v druhej polovici 20. storočia. Ešte v roku 2004 až 58% slovenskej populácie uvádza, že detstvo strávili vo vidieckom prostredí (Krivý 2004, s. 8). Rast slovenských miest je teda pomerne nedávny, navyše prebiehal centrálnou riadenou v špecifických podmienkach komunistického režimu. Ten potlačil mestotvorné buržoázne (teda meštianske) vrstvy, respektíve nedal možnosť rastu a posilňovaniu týchto vrstiev. Keďže najväčšiu mieru urbanizácie zažilo Slovensko od 60. rokov, prejavilo sa to bujnením panelákových sídlisiek, ktoré často susedia s väčšinou malými historickými centrami, „náravníková zóna“ vzniknúcia počas prvej Československej republiky alebo v 50. rokoch počas uplatňovania urbanisticky hodnotného socialistického realizmu je úzka. S komunistickým potieraním buržoázie súvisí aj vymiznutie maloobchodu a drobných služieb z miest, respektíve ich prevzatie štátom. Popri vyvlastnení maloburžoázie to malo rovnako vplyv na kvalitu služieb, ktoré môžeme nazvať mestotvorné, ako napríklad reštaurácie, kaviarne, obchody s módou a podobne. Celé sídliskové štvrte boli budované bez jasných uličných línií, na ktorých by sa mohol realizovať mestský život, a rovnako bez priestorov pre malé obchody. Služby sa vrámci sídliska realizovali v centrálnych obchodných domoch.

Mesto sa od vidieka líši predovšetkým svojou sociálnou štruktúrou, profesiami, ktorými sa mestské vrstvy oproti vidieckym venujú, a špecifickou kultúrou, ktorá z toho vyplýva. Pri prichádzaní veľkého počtu nového obyvateľstva do mesta je pritom dôležité, aby toto malo možnosť nasať mestského ducha a mravy od pôvodného obyvateľstva. Najväčšie mestá na území neskoršieho Slovenska, Bratislava a Košice, pritom mali pôvodne z väčšej časti neslovenský charakter, boli slovenskému obyvateľstvu jazykovo a národnostne cudzie, nemohli ich brať za svoje. Skutočným národným mestským bol Turčiansky svätý Martin (neskôr len Martin), ktorý mal výrazne malomestský ráz. V Bratislave v roku 1880 žilo podľa materinského jazyka 16% Slovákov, v roku 1910 15%, majoritu tvorilo nemecké obyvateľstvo, ku ktorému sa na prelome storočí hlásilo 60% obyvateľstva mesta (Krivý,

Feglová, Balko 1996, s. 174). V Košiciach v roku 1880 sa k slovenskému etniku hlásilo 41% obyvateľov, k maďarskému 40%. Po troch desaťročiach maďarizácie sa podiel výrazne zmenil; podľa materinskej reči bolo v meste 15% Slovákov a 75% Maďarov (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 308). Všetky tri najväčšie mestá, ktoré po prvej svetovej vojne pripadli k slovenskej časti novovzniknutého Československa – Bratislava, Košice a Komárno mali väčšinovo maďarský či nemecký charakter. Z miest s prevahou slovenského obyvateľstva ani jedno nepresahovalo počtom 22 tisíc obyvateľov, a nebolo tak svojím zázemím schopné splniť funkciu hlavného mesta. Pred prvou svetovou vojnou Slovákov svojím rýchlym rozvojom a pozíciou hlavného mesta lákala Budapešť. Okrem robotníckych a remeselníckych komúnit tu existovala aj slovenská meštianska a intelektuálna vrstva. Slováci v Budapešti museli pre úspech v zamestnaní perfektne ovládať maďarčinu, a v dobových podmienkach sa rýchlo pomadžarčovali; generácie narodené už v Budapešti často uvádzali ako rodný jazyk maďarčinu (Kováčová 2006). To isté sa však dialo aj nemeckému a židovskému obyvateľstvu.

Dve najväčšie slovenské mestá dostali dva údery do svojho tela od dvoch totalitných režimoch. V období vojnového Slovenského štátu museli mestá opustiť Česi, ktorí sa tu usadili po vzniku Československa a pomáhali budovať národné inštitúcie. Väčšina slovenských židov bola v tomto období poslaná na smrť. Po konci druhej svetovej vojny nasledoval odsun nemeckého obyvateľstva a výmena časti maďarského obyvateľstva za slovenské žijúce v Maďarsku. Mestá tak boli etnicky homogenizované, prišli o svoj pestrý mnohonárodnostný a mnohojazyčný ráz, o svojho ducha tolerancie. Často sa spomína, že hlavná bratislavská katedrála – dóm svätého Martina stála na jednom námestí spolu so židovskou synagógou. Mestá prišli o nemalú časť svojich mestotvorných vrstiev, o obyvateľstvo s najdlhšou pamäťou spätou s miestom.

Slovenské mestské vrstvy a zvyšky neslovenských obyvateľov, ktorým sa podarilo zotrvať, boli druhýkrát decimované nástupom komunizmu s jeho antiburžoáznou rétorikou a praxou. Celé mestské stredné a vyššie vrstvy starého typu boli zlikvidované (Novosád 2010, s. 128). Ak teda aj ostali ľudia s pamäťou spätou s mestom, boli vyvlastnení, marginalizovaní, ponížení. Nový režim chcel mestám vdýchnuť robotnícky duch, budovali sa nové elity z radov lojálnych a triedne spôsobilých, v mestách sa mal potlačiť meštiansky nános. Historické centrá sa nechali chátrať, vytrácal sa z nich život, často bolo do nich necitlivo zasahované, čo najviac pocítila práve Bratislava. Pri stavbe mosta Slovenského národného povstania (dnes Nový most) bola zbúraná značná časť historickej zástavby,

pričom boli absurdne zbúrané aj budovy, ktoré priamo nestáli v trase mosta, ako napríklad už spomínaná synagóga.

Mestská dynamika sa však na predsa len prejavila na volebnom správaní. Koncentrácia vzdelanejších, lepšie situovaných ľudí, a mladších ročníkov vedie k preferovaniu iného typu strán ako na vidieku a v menších mestách. Už vo voľbách 1992 mali v Bratislave a Košiciach významne vyššie výsledky pravicové občianske strany ODÚ a DS-ODS, nižšie výsledky oproti slovenskému priemeru malo naopak HZDS (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 49). Zaujímavá je výrazne vyššia podpora SNS v Bratislave oproti slovenskému priemeru – 17,4% oproti 7,9% (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 49). Predsedom strany bol v tom čase Ľudovít Černák, ktorý predstavoval umiernené krídlo, strana pôsobila kultivovanejším dojmom ako po zvolení Jána Slotu za predsedu. Hlavnou ideou strany na začiatku deväťdesiatych rokov bol vznik samostatného Slovenska. Pravdepodobne práve táto agenda prilákala obyvateľov Bratislavy, ktorí si priali vytvoriť zo svojho mesta hlavné mesto suverénneho Slovenska. Prieskumy realizované v roku 1992 ukazujú, že v Bratislave bolo vyššie zastúpenie obyvateľov naklonených myšlienke suverenity. Zatiaľčo v slovenskej populácii ako celku bolo 13% obyvateľstva vyhranene za samostatnosť, 27% vyhranene za zachovanie Československa, a 60% obyvateľov malo zmiešané názory, v Bratislave bol podiel vyhranených pólov prevrátený – 27% bolo za samostatnosť a 15% za zachovanie federácie (Krivý, Feglová, Balko 1996, s. 175). Po vzniku Slovenskej republiky, rozkole v SNS, odídení umierneného krídla a zvolení Slotu za predsedu strany, ale najmä po angažmá SNS v mečiarovej vláde v rokoch 1994-1998 preferencie SNS v Bratislave výrazne klesli, a v súčasnosti sú pod slovenským priemerom (Štatistický úrad SR). V Košiciach mala SNS podpriemerné volebné výsledky už na začiatku deväťdesiatych rokov, nacionalizmus na východnom Slovensku má všeobecne menšiu podporu ako na strednom a západnom Slovensku – porovnajme napríklad volebné výsledky SNS v roku 1994, kedy existovali štyri volebné kraje – v Bratislave hlavnom meste získala 9,11%, v Západoslovensko kraji 5,53%, v Stredoslovenskom kraji 6,57% a vo Východoslovenskom kraji len 2,79% (Štatistický úrad SR).

Čo sa vzťahu k autoritarizmu v mestách a na vidieku týka, zaujímavý je výskum Vladimíra Krivého z roku 2000 (Krivý 2001b, s. 297-350). Sedem hodnotových stupníc predstavuje – autoritárstvo, etnická intolerancia, protizápadnosť, paternalizmus, egalitárstvo a klerikalizmus. Hodnotové stupnice, ktoré nás najviac zaujímajú – autoritárstvo a etnická intolerancia – sú vymedzené nasledovne: autoritárstvo podľa vzťahu k minulému režimu, podpory kontrole masmédií vládou, preferovania „pevnej ruky“ oproti trpezlivému

vyjednávaniu, a podpory jednoty národa proti pluralite názorov. Etnická intolerancia sa skúma na základe vzťahu k maďarskej a rómskej menšine, a na postoji k právam etnických menšín (Krivý 2001b, s. 298).

Na vývine v rokoch 1997 až 2000 je možné vidieť, že spomenuté hodnotové stupnice si v uvedenom období zachovali stálosť, okrem etnickej intolerancie, ktorá potešiteľne klesla z 53,8% v roku 1997 na 36% v roku 2000 (Krivý 2001b, s. 300). Prejavil sa tak vývoj, kedy otvorene protimaďarská a miestami aj protirómska rétorika a prax tretej mečiarovej vlády v roku 1998 zasadla do opozičných lavíc, do vládnej koalície sa naopak dostala maďarská SMK. Na tomto príklade je možné vidieť, ako môže zmena rétoriky a politiky, ako aj prizvanie menšín k vládnej zodpovednosti, za pomerne krátky čas zmeniť spoločenskú atmosféru a posunúť hodnotové postoje obyvateľstva.

Ostatné hodnotové stupnice ostali stabilné – autoritárstvo v danom období zastáva zhruba 40% obyvateľstva, protizápadnosť narástla v roku 2000 z 35% na 41% (pravdepodobnou príčinou bude útok NATO na Miloševičovu Juhosláviu, ktorý bol v slovenskej populácii vnímaný značne negatívne), paternalizmus si udržiava okolo 65%, egalitárstvo 55%. Klerikalizmus sa skúmal len v roku 2000 a dosiahol 45,6% (Krivý 2001b, s. 300).

Vo veľkomestskom prostredí Bratislavy a Košíc je výrazne nižšia miera zastúpenia všetkých zmieňovaných orientácií. Naopak v obciach do 1000 obyvateľov je výrazne vyššie zastúpený autoritárstva, paternalizmus, protizápadnosti a klerikalizmu (Krivý 2001b, s. 306).

3.6. Ľavicové orientácie a strany na Slovensku

Z uvedeného vyplýva, že najdominantnejšie stupnice sú paternalizmus a egalitárstvo, slovenská spoločnosť tak aj po páde komunizmu zostala silne ľavicovo nastavená. Zaujímavé však je, že Komunistická strana Slovenska si nevybudovala silnejšie postavenie. V roku 1990 slovenskí komunisti ešte kandidovali do parlamentu pod značkou Komunistickej strany Československa, následne si pod vedením reformného predsedu Vladimíra Weissa zmenili meno na Stranu demokratickej ľavica a snažili sa pretransformovať na stranu sociálnodemokratického typu. Po uvoľnení komunistického priestoru vznikli dve strany tohto zamerania – Komunistická strana Slovenska – 91, a Zväz komunistov Slovenska. Obe strany boli vo voľbách v roku 1992 neúspešné, následne sa zlúčili do strany s názvom Komunistická

strana Slovenska, ale ani v nasledujúcich voľbách sa do parlamentu nedostali. Ľavicové stanoviská tak reprezentovala SDL, a v sociálnoekonomickej oblasti mali výrazne ľavicové zafarbenie aj HZDS a SNS. Zaujímavý je pohľad na voličov jednotlivých strán. Voliči SDL sa zaraďovali na ľavicu, na konkrétne problémy socioekonomickej sféry však zastávali stredové pozície, rovnako ako pravicová KDĽH či nacionalistická SNS. Voliči HZDS sa označovali za stredových, ale zastávali ľavicové postoje, nachádzali sa niekde medzi voličmi SDL a KSS (Gyarfášová, Krivý, Velšic et al. 2001, s. 166). Voliči SDL sa však oproti voličom HZDS a SNS odlišovali odmietaním autoritárskeho štýlu vládnutia tretej mečiarovej vlády, aj keď strana samotná v rokoch 1994-1998 miestami lavírovala medzi blokom koalíčným a opozičným, po roku 1998 sa však pevne rozhodla nevstúpiť do koalície s HZDS a vytvoriť vládu s prevažne pravicovými stranami a stranou zastupujúcou maďarskú menšinu (voči účasti tejto strany vo vláde mala SDL výhrady). SDL sa ako súčasť koalíčnej vlády naďalej správala neurčito, ako istým spôsobom koalíčná opozícia; často kritizovala kroky hospodárskej konsolidácie, čo ale muselo na voliča pôsobiť rozpačito, keďže ministerka financií bola nominantka SDL Brigita Schmögnerová, ktorá sa sama na úsporných a konsolidačných opatreniach podieľala. Niekoľko poslancov za SDL hlasovalo za vyslovenie nedôvery Dzurindovej vláde, ktorej boli súčasťou. Návrh podporil aj samotný predseda parlamentu menovaný SDL Jozef Migaš. V strane súperilo radikálne krídlo podporujúce vymedzovanie sa voči Dzurindovej vláde s modernistami, ktorí podporovali kooperatívny prístup. Radikálne krídlo v strane získalo prevahu, pričom z nej odišli poprední politici z modernistického krídla – Peter Weiss, Brigita Schögnerová a Milan Ftáčnik, pričom založili novú stranu Sociálnodemokratická alternatíva. Vo voľbách 2002 sa do parlamentu nedostala ani oslabená a radikálnejšie ladená SDL, ani modernejšia SDA. Naopak do parlamentu sa práve v tomto roku prvý a zatiaľ poslednýkrát prebojovala KSS, a na začiatku volebného obdobia predstavovala jedinú ľavicovú silu. Nie však nadhlo. Strana Smer, ktorá sa pred voľbami deklarovala ako stredová a pragmatická, zaujala však ostrou kritikou Dzurindovej i Mečiarovej vlády a agendou pracujúcou s autoritárskymi témami, rýchlo začala obsadzovať uvoľnený priestor naľavo od stredu. Pomáhala jej v tom aj neoliberálna politika druhej Dzurindovej vlády, ktorú z ľava veľmi ostro kritizovala. Zároveň sa jej podarilo pohltiť všetkých menších konkurentov – SDL, SDA, SDSS, ĽB a SOP. Strana Smer zlučuje ľavicovú sociálnoekonomickú pozíciu s autoritárnejším nazeraním na problematiku menšín na Slovensku a celkovo štýlom vládnutia. Oproti mečiarovskému tvrdému autoritarizmu sa jedná o mäkkšiu variantu národného populizmu (Petőcz 2009, s. 43). Vďaka mäkkšej variante národného populizmu strana neodradila ľavičiarov, pre ktorých bol autoritársky štýl politiky

tretej mečiarovej vlády neprijateľný, a zároveň, ako sme už zmienili vyššie, jednoznačne ľavicová sociálnoekonomická rétorika je v súlade s autoritárskejšie orientovanými bývalými voličmi HZDS a SNS, z radov strana čerpá nových priaznivcov (Gyarfášová, Bútorová 2010, s. 2). Preferencie strany neklesli ani po utvorení vládnej koalície Smeru s HZDS a SNS v roku 2006, a následnom volebnom období, poznačenom opätovným vyostrením tenzií s maďarskou menšinou a Maďarskou republikou či korupčnými škandálmi veľkých rozsahov, spojenými predovšetkým s kandidátmi strany SNS, ale v menšej, no stále dosť veľkej miere aj s predstaviteľmi HZDS a Smeru. Smer vo voľbách 2010 oproti voľbám 2006 zvýšil svoj volebný výsledok o 5,6% na 34,79%. Konfrontačným spôsobom vládnutia si však zúžila koaličný potenciál práve len na svojich starých koaličných partnerov HZDS a SNS, ktoré si aj jej zásluhov vo voľbách 2010 pohoršili, keďže strana nepokryto bojovala o ich voličov, a to aj za cenu prepukávania konfliktov vrámci vládnej koalície, v ktorých mala ako jednoznačne najsilnejšia strana navrch. HZDS sa dokonca po osemnástich rokoch nedostala do parlamentu, a pravdepodobne sa tým už navždy odobrala na politický dôchodok. Štyri menšie a stredne veľké pravicové strany (SDKÚ, SaS, KDH a Most – Híd) pred voľbami verejne deklarovali vôľu po voľbách jednotne spolupracovať a každá strana sa zaviazala nevstúpiť do koalície so Smerom, čo bolo v súlade s objednávkou voličov pravicových strán. Strana Smer tak napriek svojmu jednoznačne dominantnému postaveniu na politickej scéne ostala v opozícii. Svoj vysoký voličský potenciál si udržiava spojením ľavicovej a národnepopulistickej rétoriky a poularitou Roberta Fica u určitých typov voličstva, zároveň však svojím konfrontačným vedením politiky znižuje svoj koaličný potenciál a mobilizuje proti sebe tábor svojich odporcov.

4. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE PODPOROVATEĽOV SLOVENSKÝCH POLITICKÝCH STRÁN

V nasledujúcej kapitole pristupujeme k analýze najnovších dostupných výskumov realizovaných na Slovensku. Jedná sa o výskum ISSP Slovensko 2009 realizovaný Sociologickým ústavom Slovenskej akadémie vied, a Ústavom pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade; Európsku sociálnu sondu 2008, na Slovensku realizovanú Spoločenskovedným ústavom Slovenskej akadémie vied; výskum Rovnosť a menšiny na Slovensku 2008, ktorého autormi sú organizácie COPART, Inštitút pre verejné otázky, Progress, Museion, zber dát zaist'ovala agentúra FOCUS; a výskum Občianstvo a participácia na Slovensku 2008, realizovaný Kabinetom výskumu sociálnej a biologickej komunikácie Slovenskej akadémie vied.

Predstavíme politické strany, ktoré sa v období rokov 2008 – 2010 tešili významnejšej voľičskej podpore (a niektoré z nich pôsobia na politickej scéne dlhodobo), z hľadiska sociodemografických charakteristík ich sympatizantov, a z hľadiska názoru na témy, ktoré sa zvyknú asociovať s osou libertarianizmus – autoritarizmus, pričom sme obmedzení premennými, ktoré v daných výskumoch boli k dispozícii, nakoľko nebolo možné realizovať vlastný výskum. Prednostne vychádzam z Flanaganových premenných skúmajúcich osu libertarianizmus – autoritarizmus (Inglehart, Flanagan 1987, s. 1313), a premenných použitých Vladimírom Krivým na skúmanie autoritarizmu (Krivý 2001b, s. 298). Spektrum premenných však v niektorých oblastiach rozširujeme (predovšetkým v oblasti etnickej tolerancie/intolerancie).

Medzi skúmanými rokmi 2008 a 2009 sa politická scéna sčasti obmenila. V roku 2009 vznikli dva nové politické subjekty Sloboda a Solidarita (SaS) a Most-Híd, ktoré sa vo voľbách 2010 dostali do parlamentu a nakoniec sa aj stali súčasťou vládnej koalície. SaS je pravicovoliberalný subjekt, na jeho kandidátke sa do parlamentu navyše dostali štyria poslanci zo zoskupenia Obyčajní ľudia, ktorého predseda Igor Matovič si získava sympatie časti verejnosti svojím populistickou kritikou politických elít, kedy neustále poukazuje na korupciu a klientelizmus prakticky všetkých parlamentných strán. Kritika korupcie, klientelizmu a rozkrádania verejných zdrojov je častá a úspešná stratégia nových, dosiaľ

nepošpínených strán často populistického razenia (Kraus 2007, s. 141–160). Z celkového počtu voličov, ktorí dali svoj hlas strane SaS, prideliťo prednostný hlas Matovičovi 12,5%. Stranu Most sme predstavili už vyššie v časti venovanej SMK.

Vo všetkých výskumoch si všímame aj sympatizantov HZDS, napriek tomu, že strana už v súčasnosti nie je v parlamente. Po celé desaťročie (1992-2002) však vyhrávala voľby, napriek tomu, že od roku 1998 už nebola schopná zostaviť vládnú väčšinu. Chceme sa pozrieť na to, kto sú najvernejší voliči HZDS, ktorí pri strane zostali napriek kontinuálnemu úpadku voličskej podpory. Zmeny medzi rokom 2008 a 2009 nám možno dokážu priblížiť, kam smeroval odliv týchto sympatizantov. Za rok 2008 pri výskume Rovnosť a menšiny uvádzame i liberálnu stranu Slobodné fórum (SF), ktorá vo voľbách 2006 získala 3,5% a v uvádzanom výskume s ňou sympatizuje 2,6% respondentov. Táto strana nakoniec vo voľbách 2010 dosiahla minimálny volebný zisk 0,7% (v koalícii s inými menšími stranami vystupovali pod menom Únia).

Strany sú v tabuľkách zoradené podľa výšky podpory, ktorú v tom ktorom výskume zaznamenali. V tabuľkách v prílohe dávame dáta za premenné, ktoré považujeme za nezávislé do riadkov, a dáta za premenné, ktoré považujeme za závislé do stĺpcov.

4.1. Sociodemografické charakteristiky podporovateľov politických strán

Pri opisovaní sociodemografických portrétov sympatizantov politických strán vychádzame primárne z výskumov realizovaných v októbri 2009 a máji 2008, čiže s poldruharočným odstupom. V roku 2009 bol v podpore pohlaví stranám najväčší rozdiel u Smeru a HZDS, kedy Smer výraznejšie podporovali ženy, zatiaľčo HZDS muži. SDKÚ a SaS naopak mierne viac preferujú muži, ženy naopak KDH. V dôsledku malosti vzorku však tieto rozdiely nemožno prehlásiť za štatisticky významné (Príloha 1). Výskume z roku 2008 ukazuje veľmi výrazne väčšie zastúpenie žien medzi sympatizantmi KDH a SF, naopak väčšie zastúpenie mužov u HZDS (Príloha 2). Výskum z roku 2006 ukázal väčšie zastúpenie mužov medzi sympatizantmi SNS (Bútorová, Gyárfášová, Krivý 2007, s. 59), novšie výskumy však tento rozdiel nevykazujú. Určitou konštantou vo všetkých výskumoch je vyššia podpora žien pre KDH. Usudzujeme, že medzi ženami je vyšší podiel silne religiózne založených osôb ako medzi mužmi. Výskum rovnosť a menšiny ukazuje, že medzi ženami je

skutočne vyššie zastúpenie osôb hlásiacich sa ku katolíckej viere oproti mužom (71% ku 60%) a výrazne nižšie zastúpenie osôb nevyznávajúcich žiadnu vieru (15% ku 26%).

Pri preferenciách vekových skupín vidíme medzi rokmi 2008 a 2009 značný posun. Oba výskumy ukazujú, že SDKÚ preferujú ročníky od 18 do 54 rokov, pričom najvyššiu podporu strana vykazuje u skupiny ľudí 25 až 34 ročných. U ľudí nad 55 rokov má naopak podporu podpriemernú. Podľa výskum z roku 2008 (Príloha 4) podpora pre KDĽH je vyššia u ľudí nad 45 rokov a nižšia pod touto vekovou hranicou, výskum z roku 2009 (Príloha 3) však ukazuje posunutie hranice vyššej podpory na 55 rokov, ale potešiteľná podpora sa ukazuje u ľudí 35 až 44 ročných. Pri porovnaní strán Most a SMK, ktoré prevažne podporujú ľudí maďarskej národnosti, nevidieť väčšie rozdiely, azda okrem toho, že stranu Most v menšej miere podporujú ľudia dôchodkového veku. Strana SaS má gro svojich sympatizantov u mladých ľudí vo veku 18 až 24 rokov (podpora 13,5% oproti celkovej podpore 4,7%), v ostatných ročníkoch boduje skôr priemerne. Z radov mladých ľudí čerpala svoju podporu aj strana SF, tú však v najväčšej miere podporol ročník 25 až 34, a rozdiel oproti priemeru nebol taký výrazný.

Najväčšie zmeny vo vekovej stavbe svojich podporovateľov zaznamenali strany, ktoré tvorili vládnu koalíciu v období 2006 až 2010, totiž Smer, SNS a HZDS. Ešte v roku 2008 čerpal Smer najvyššiu podporu u ľudí v stredných rokoch 45 až 54. SNS bodovala výrazne vyššie u mladých do 24 rokov (22% oproti celkovej podpore 12%) a vyššie tiež v ročníku 25 až 34. U dôchodcov mala podpriemernú podporu. HZDS malo podpriemernú podporu u takmer všetkých ročníkov do 55 rokov, v skupine ľudí 55 až 64 ročných mala strana vyššiu podporu a u ľudí nad 65 rokov dokonca výrazne vyššiu (25% oproti celkovej podpore 9%). Tento obraz sa za pomerne krátke obdobie medzi májom 2008 a októbrom 2009 zmenil dramaticky. Strana Smer v oboch výskumoch vykazuje zhodne celkovú podporu 43%, v skupine ľudí nad 65 rokov si však polepšila z 40,5% na 52%. Podobný nárast o 10% zaznamenala u ľudí 55 až 64 ročných. Naopak poklesla u všetkých ročníkov do 55 rokov, najvýraznejšie u skupiny vo veku 45 až 54 rokov z 52% na 42%. Je to pozoruhodný posun u strany, ktorá vo svojich prvých voľbách v roku 2002 mala najvyššiu podporu u mladých do 30 rokov (Exit poll MVK 2006). Dnes tieto ročníky podporujú stranu priemerne až podpriemerne. Na otázku odkiaľ prišli títo noví sympatizanti z radov staršieho obyvateľstva je odpoveď jednoznačná – do veľkej miery sú to bývalí voliči HZDS a v menšej miere i SNS. Výskum z roku 2009 neobsahuje otázku skúmajúcu, ktorú stranu respondenti volili vo voľbách 2006, z iných výskumov však vieme, že stranu HZDS volilo v roku 2010 len 40% voličov, ktorí jej dali svoj hlas v roku 2006. Ostatní sa rozhodli podporiť Smer alebo SNS

(Gyárfášová, Bútorová 2010, s. 2). SNS samotnej však klesla voličská podpora, čo naznačujú už naše výskumy a definitívne potvrdili voľby 2010 (oproti roku 2006, kedy strana získala 11,7%, v roku 2010 zaznamenala prepád na 5,1%. Nemalá časť jej bývalých voličov pravdepodobne tiež podporila stranu Smer.

Podľa našich výskumov zaznamenalo HZDS prepád predovšetkým vo svojej bašte, totiž medzi voličmi nad 65 rokov. Kým v roku 2008 ich podporovalo 25 z nich (oproti celkovej podpore strane 9%), v roku 2009, pol roka pred voľbami 2010 to bolo už len 9%. V ostatných vekových skupinách ostala podpora pre stranu skôr stabilná.¹ Prepád SNS zapríčinil predovšetkým odliv mladých voličov a sympatizantov, ktorí ešte v roku 2008 predstavovali pilier podpory – stranu podporovalo 20% ľudí vo veku 18 až 24 rokov oproti celkovej podpore 12%. V roku 2009 podpora pre stranu klesla na 8,5% a u mladých do 24 rokov na 10%. Ďalší výrazný úbytok nastal v skupine vo veku 25 až 34 rokov a 55 až 65 rokov. U ľudí v dôchodkovom veku má strana dlhodobu podpriemernú podporu. So zdrojmi, ktoré máme k dispozícii je ťažké povedať, kam sa presunuli mladí bývalí voliči a sympatizanti SNS, ale podľa pohoršenia si strany Smer u mladých ročníkov v sledovanom období je málo pravdepodobné, že by sa väčšia časť z nich práve k nej. Vo voľbách 2010 prvýkrát kandidoval extrémne pravicový subjekt Ľudová strana Naše Slovensko, ktorého volebným lídrom bol Marián Kotleba, verejne známy predseda združenia Slovenská pospolitosť, spojovaného s fašistickou ideológiou. Strana vo voľbách zaznamenala podporu 1,33%, a je pravdepodobné, že väčšiu časť voličov tvorili mladí ľudia a časť bývalých voličov SNS.

Z hľadiska dosiahnutého vzdelania svojich sympatizantov strana Smer v roku 2009 zaznamenáva najvyššiu podporu u ľudí so základným vzdelaním, s vyšším vzdelaním podpora klesá a najnižšia (a výrazne podpriemerná) je u ľudí s vysokoškolským vzdelaním (Príloha 5). Rozdiel medzi podporou ľudí so základným a vysokoškolským vzdelaním je až 23 percentuálnych bodov (54,5% podpora u prvej skupiny, 31,5% u druhej). Výskum z roku 2008 podobne výrazné rozdiely neukazuje, gro sympatizantov vychádza z radov ľudí so stredoškolským vzdelaním bez maturity, u vysokoškolsky vzdelaných je podpora mierne

¹ Počas predvolebnej kampane v roku 2010 HZDS prišlo s billboardom zobrazujúcim mladých ľudí so sloganom „aj mladí volia ĽS-HZDS“. Namiesto dopredu prehratého lákania mladých voličov sa mala strana radšej zamerať na mobilizáciu svojej tradičnej voličskej základne, ktorá od strany hŕfne odstupovala.

podpriemerná (Príloha 6). Môžeme teda povedať, že časom Smer strácal najvzdelanejšie vrstvy spoločnosti a naopak výrazne získaval tie najmenej vzdelané. Za rovnaké obdobie pozorujeme významný odliv sympatizantov so základným vzdelaním od HZDS, a rovnako ako u premennej veku môžeme konštatovať pravdepodobný presun k Smeru (podpora HZDS medzi voličmi so základným vzdelaním klesla za pozorované obdobie z 12,6% na 5,5%, pričom celková podpora strany klesla len z 8,9% na 6,5%). Veľmi podobný scenár vidno u SNS, ktorej podpora u ľudí so základnou školou klesla ešte výraznejšie z 13,2% na 5,5%. Už v roku 2008, a v roku 2009 ešte výraznejšie, je pilier sympatizantov u skupiny so stredoškolským vzdelaním bez maturity, podpora vo vysokoškolsky vzdelanom segmente je dlhodobo pod hodnotou celkovej podpory.

U najsilnejšej pravicovej strany SDKÚ sa dlhodobo pozoruje vyššia podpora u vzdelanejších vrstiev spoločnosti (ľudia so stredoškolským vzdelaním s maturitou a predovšetkým vysokoškolsky vzdelaní), a nižšia podpora v menej vzdelaných vrstvách (pričom podpora u ľudí so základným vzdelaním je skutočne minimálna). Strana KDH vo výskume z roku 2008 zaznamenáva prechýlenie základne svojich sympatizantov na stranu ľudí so základným vzdelaním, ľudia so strednou školou s maturitou a do menšej miery i vysokoškolsky vzdelaní sa tu vyskytujú v menšej než očakávanej miere. V roku 2009 sa prechýlenie stáva menej výrazné – strana stratila časť najmenej vzdelaných sympatizantov, ale pribudli jej rady vzdelanejších potenciálnych voličov. Strana krátko pred realizáciou výskumu vymenila svojho predsedu, novým lídrom strany sa stal bývalý eurokomisár Ján Figel', umiernený a konštruktívny politik. Zmena sa udiala 22. septembra 2009, pričom dáta výskumu boli zbierané na konci septembra a v priebehu októbra 2009. Strana zároveň prilákala nových, moderne pôsobiach členov, ktorí už predtým boli verejne známi, a niektorí z nich sa krátko po svojom vstupe stali súčasťou stranického prezídia.

U pravicovoliberalnej SaS by sme intuitívne predpokladali podobný vzorec podpory z hľadiska vzdelanostnej úrovne ako u SDKÚ. Nové strany, hoci aj liberálneho zamerania, svojím poukazovaním na skorumpovanosť alebo zneužívanie moci starými politickými elita často oslovia voličov, ktorí by už etablovanú liberálnu stranu pravdepodobne nevolili. Pozrime sa teda na zloženie sympatizantov SaS – Najnižšiu podporu majú u ľudí so strednou školou bez maturity, najvyššiu u vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Zaujímavá je však podpora u ľudí so základnou školou, a to napriek tomu, že je zdanlivo úplne nezaujímavá – totiž vykazuje hodnotu podobnú celkovej podpore strane. Jedná sa tu však svojím spôsobom o vychýlenie, keďže počnúc stredoškolsky vzdelaným segmentom bez maturity až po vysokoškolsky vzdelaných je badateľná jasná, i keď skôr mierna tendencia narastania podpory

s vyšším vzdelaním (a klesanie so vzdelaním nižším). U ľudí so základným vzdelaním by boli logické hodnoty podpory pod úrovňou priemeru, tým pádom už aj priemerná podpora je vybočením. V ďalšom výklade sa pokúsime dokázať existenciu užšieho, menej vzdelaného a na populistické heslá skôr počúvajúceho segmentu v inak celkovo vzdelanejšom elektoráte SaS (ktorý sa ku strane v nemalej miere pridal aj vďaka už spomínanému Igorovi Matovičovi, ktorý sa svojimi názormi a dnes už aj pôsobením v parlamente často odkláňa od stránickej línie).

Čo sa Mostu a SMK týka, SMK má nadpriemernú podporu u ľudí so základným vzdelaním, Most zasa mierne nižšiu podporu u ľudí s odbornou školou bez maturity. V ostatných vzdelanostných skupinách vykazujú strany hodnoty významnejšie sa nelíšiace od ich celkovej podpory.

Z hľadiska sebazaradenia do spoločenskej vrstvy a preferencií pre politické strany došlo rovnako k výraznej zmene. S menšími zmenami ostáva SDKÚ, ktoré podľa toho čo už vieme logicky podporujú viac ľudí hlásiaci sa k stredným a vyšším stredným vrstvám, menej zasa ľudia považujúci sa za vrstvu nižšiu a nižšiu strednú. V roku 2009 strana oproti roku predošlému posilnila svoju podporu u stredných vrstiev. S KDĽK najčastejšie sympatizujú ľudia hlásiaci sa k nižšej vrstve, za sledované obdobie si však pomerne výrazne polepšila u vyššej strednej vrstvy (z 7,8% na 13,1%). U SMK nastal výrazný pokles podpory u strednej a hlavne vyššej strednej vrstvy (u vyššej strednej zo 14,1% na 3,3%). Tieto vrstvy maďarskej menšiny sa pravdepodobne presunuli k strane Most, tá však prekvapivo vykazuje vyrovnanú podporu sympatizantov naprieč všetkými spoločenskými vrstvami. Strana SaS nadpriemerne boduje u vyššej strednej vrstvy.

U strany Smer nepozorujeme zmenu v podpore z hľadiska spoločenských vrstiev. Vidieť tu miernu tendenciu vyššej podpory v nižších vrstvách a nižšej vo vrstvách vyšších. Jedinou výnimkou je, že všetci štyria respondenti, ktorí sa vo výskume z roku 2009 prihlásili k najvyššej vrstve vyjadrili vôľu hlasovať práve za túto stranu, zatiaľčo vo výskume z roku 2008 sa k tejto vrstve prihlásili dvaja respondenti podporujúci SDKÚ. U strany HZDS pozorujeme pokles podpory u nižšej a predovšetkým nižšej strednej vrstvy (u posledne menovanej z 12,4% na 6,7%). U SNS takmer zrkadlovo zasa nastal pokles podpory u stredných a hlavne vyšších stredných vrstiev (u vyššej strednej z 9,4% až na 1,6%).

Čo sa vzťahu zamestnania a straníckych preferencií týka, máme k dispozícii len výskum z roku 2008, vo výskume z roku 2009 táto premenná nie je použiteľne rekódovaná. Vidíme, že Smer má najväčšiu podporu u kvalifikovaných manuálnych a prevádzkových pracovníkov a u nezamestnaných, čiže u typických podporovateľov starej ľavice. U nekvalifikovaných

manuálnych pracovníkov je podpora tiež mierne nadpriemerná. U ostatných skupín strana boduje skôr priemerne, s výnimkou dôchodcov, u ktorých vykazuje podporu nižšiu ako je celková podpora pre stranu. Keďže je to stav z roku 2008, podľa vekovej štruktúry sympatizantov vieme, že si strana u dôchodcov medzičasom výrazne polepšila. Tých naopak stratilo HZDS. HZDS má zároveň nízku podporu medzi potenciálne najprogresívnejšími zložkami populácie – výkonnými odbornými pracovníkmi a úradníkmi, tvorivými pracovníkmi, podnikateľmi a študentami. SDKÚ má najvyššiu podporu medzi tvorivými odbornými pracovníkmi a podnikateľmi, výrazne podpriemernú naopak medzi dôchodcami. KDĽH je najúspešnejšia medzi dôchodcami a najmenej medzi podnikateľmi (očakávame, že tento stav sa mohol zmeniť, keďže v roku 2009 strana prilákala viac ľudí z vyššej strednej vrstvy). SNS v roku 2008 najviac bodovala medzi študentmi (v roku 2009 však stratila značné množstvo svojich mladých sympatizantov), najmenej stranu podporujú tvoriví odborní pracovníci. Nemôžeme porovnať sympatizantov Mostu a SMK, keďže v roku 2008 ešte Most neexistoval. SMK vykazovala vyššiu podporu u podnikateľov a dôchodcov, nižšiu u študentov a nezamestnaných.

Zhľadiska náboženského vierovyznania má Smer vyššiu než očakávanú podporu u grékokatolíkov a pravoslávnych. K týmto cirkvám väčšinou patria Rusíni, najčastejšie žijúci na severovýchodnom Slovensku (Príloha 10). V tomto regióne mal Smer vo voľbách 2010 skutočne nadpriemernú podporu (www.statistics.sk). Ešte v roku 2008 však grékokatolíci (výskum z roku 2008 neobsahuje kategóriu pravoslávni) podporovali Smer skôr priemerne a vo väčšej miere sympatizovali s HZDS (Príloha 11). Rusíni sú tak ďalšou skupinou voličou, ktorej vernosť HZDS stratilo. Smer zároveň v sledovanom období stratil nadpriemernú podporu evanjelikov, ktorá klesla na priemer strany (z 60,4% na 44%). K SDKÚ sa vo výrazne vyššej miere hlásia ľudia bez vyznania, v mierne nižšej miere katolíci. KDĽH má neprekvapivo najvyššiu podporu u katolíkov, výrazne nižšiu u ľudí bez vyznania a tiež u evanjelikov. SNS, ktorá na konci 19. a začiatku 20. storočia bola prevažne stranou evanjelikov mal ešte v roku 2008 mierne vyššiu podporu u ľudí hlásiacich sa k tomuto vierovyznaniu. V roku 2009 však túto vyššiu podporu stratila (pokles medzi evanjelikmi z 17% na 8,8%). Kalvíni, ktorí sú na Slovensku takmer výlučne maďarskej národnosti (čo potvrdzujú aj naše výskumy) v takmer absolútne väčšine podporujú buď stranu SMK (66,7% z nich) alebo stranu Most (25% kalvínov). SaS má výrazne vyššiu podporu medzi evanjelikmi (14,7% oproti celkovej podpore 4,9%).

Z hľadiska veľkosti obce, v ktorej žijú respondenti vyplýva, že Smer oproti roku 2008 mal v roku 2009 stratil vyššiu podporu väčších miest od 50 do 100 tisíc, naopak posilnil sa u

miest 20 až 50 tisícových, a rovnako je silnejší v obciach od 500 do 1000 obyvateľov (Príloha 12 a 13). SDKÚ má vyslovene mestských potenciálnych voličov, oproti roku 2008 si polepšila u miest 50 až 100 tisícových a u obcí 2 až 5 tisícových. KDH podporujú bez výrazného rozdielu všetky typy obcí zhruba rovnakou mierou, s miernymi prechýlením na stranu menších obcí. To isté sa dá povedať o SNS, ktorá však vykazuje vyššiu podporu u obcí s 1000 a až 2000 obyvateľmi a menšiu u obcí s 2000 až 5000 obyvateľmi. HZDS má vyššiu podporu v menších obciach, najmä s 1000 až 2000 obyvateľmi. Medzi SMK a Mosto je najväčší rozdiel ten, že SMK podporujú v zvýšenej miere ľudia z obcí do 500 obyvateľov, Most zasa obce od 1000 do 2000 obyvateľov. Pripomeňme, že 42,9% obyvateľov Slovenska maďarskej národnosti žilo v obciach do 2000 obyvateľov (Gyurgyík 2008, s. 160). Strana SaS má podporu nižšiu takmer vo všetkých typoch obcí okrem miest nad 50 a nad 100 tisíc obyvateľov, kde má podporu naopak nadpriemernú.

Zo sociodemografických charakteristík sympatizantov jednotlivých strán vidíme, že v období rokov 2008 a 2009 došlo k pomerne významnému preskupovaniu voličskej podpory – k odlevu určitých voličských skupín od HZDS a SNS a k preskupovaniu elektorátu Smeru (podiel jednotlivých skupín sa menil pri stálej celkovej podpore). Presun bývalých voličov HZDS k Smeru je trvalý jav, vo výskume z roku 2008 15% ľudí uviedlo, že v roku 2006 volili HZDS, ale toho času by už dali hlas Smeru.

Došlo k rozdeleniu podpory maďarskej menšiny medzi primárne dva politické subjekty, pričom novú stranu Most nemožno definovať z hľadiska sociodemografických charakteristík jej sympatizantov, ktoré sa skôr držia okolo celorepublikového priemeru. Strane SMK odbudli sympatizanti hlásiaci sa k stredným a vyšším stredným vrstvám. Strana SaS, ktorá nakoniec vo voľbách získala až 12,14% (v našom výskume z roku 2009 má podporu len 4,9%) svojich voličov čepala zo strán vládnych i opozičných (Gyarfášová, Bútorová 2010, s. 2). Mladšie ročníky, ktoré Smer strácal mohli smerovať aj do SaS, zároveň stranu veľmi nečakane volili ja niektorí bývalí voliči SNS (Gyarfášová, Bútorová 2010, s. 2). Výpadok u mladých Smer zaplátal pritiahnutím starších ročníkov od HZDS a časťou bývalých voličov SNS.

4.2. Autoritarizmus a preferencia politickej strany

Z realizovaných výskumov vyvodzujeme, že autoritarizmus najlepšie vyjadrujú premenné týkajúce sa militarizmu, vodcovského princípu, podriaďovania sa autoritám (alebo vyžadovania od druhých, aby sa autoritám podriaďovali), dôraz na patriotizmus, a vyžadovania prísnejších trestov pre zločincov (Inglehart, Flanagan 1987; Evans 1996). V slovenských podmienkach sa zvykne autoritarizmus definovať položkami preferencie pevnej ruky a jednoty národa pred trpezlivým vyjednávaním a pluralitou názorov, či schvaľovaním zasahovania vlády do činnosti médií (Krivý 2001b). Autoritarizmus úzko asocjuje s konzervatizmom, tieto orientácie však nezlučujeme dohromady. Špeciálne v slovenských podmienkach, kde existuje strana založená primárne na konfesionálnom princípe (KDH) a ktorej voliči sú silno religiózni a tým pádom aj konzervatívni, treba preskúmať, nakoľko títo voliči zároveň tiahnu k autoritarizmu, nakoľko samotná strana autoritársky nevystupuje. Z iných výskumov vieme, že medzi voličmi je oveľa viac latentných národnárov (čo je slovenský eufemizmus pre nacionalistov) ako manifestných (12% ku 29% (Krivý 2001b, s. 326). V komunistickom období však došlo k preskupeniu jednotlivých pilierov politiky – kým ešte pred druhou svetovou vojnou bol kresťanský (katolícky) pilier úzko naviazaný na autoritárske tendencie (viď. Hlinkova slovenská ľudová strana, a obzvlášť vojnový režim na čele s kňazom Tisom), počas komunistického obdobia, kedy boli práva cirkví a veriacich potláčané, vyvinul sa pomerne silný katolícky dissent pevne stojaci za demokratickými princípmi. Práve postavy tohto dissentu zakladali KDH (Ján Čarnogurský či František Mikloško). Už v začiatkoch existencie strany prišlo na spor ohľadom miery nacionalizmu, ktorú mala strana prijať; keďže väčšia časť strany presadzovala nenacionalisticky zameranú politiku, od hnutia sa odtrhlo radikálnejšie krídlo, ktoré založilo novú stranu Slovenské kresťanskodemokratické hnutie (SKDH). V nasledujúcich voľbách (a potom už nikdy) sa však nedostalo do parlamentu. O smerovaní SKDH (ktoré sa neskôr premenovalo na Kresťansko-sociálnu úniu) svedčí zlúčenie s SNS v roku 1998. Bude zaujímavé sledovať, nakoľko konzervatívni voliči KDH tiahnu zároveň k autoritárskym názorom.

Na druhej strane voliči strán, ktoré aj svojou rétorikou i praktickou politikou v deväťdesiatych rokoch jasne preukázali autoritárske tendencie (čiže HZDS, SNS a ZRS), sa rekrutovali z priaznivcov komunistického režimu. Vladimír Krivý pri skúmaní manifestných ideových typov ukazuje, že komunisti vykazujú suverénne najvyššiu mieru autoritarizmu a zároveň najnižšiu mieru klerikalizmu (nižšiu ako liberáli a socialisti (Krivý 2001b, s. 321).

Konzervatívci skórujú vysoko na ose klerikalizmu, na ose autoritarizmu skôr nízko (umiestňujú sa medzi liberálmi na jednej strane a národnými a socialistami na strane druhej). Zhľadiska klerikalizmu sú národnári pomerne blízko konzervatívcov. Na ose protimenšinovosti sa najvyššie umiestňujú zhodne národnári a komunisti, konzervatívci zase najnižšie zhodne s liberálmi (treba zmieniť, že pri protimenšinovosti sa skúmal názor na maďarskú a rómsku menšinu žijúcu na Slovensku (Krivý 2001b, s. 298).

Samotné hodnotenie komunistického režimu bolo v deväťdesiatych rokoch dôležitou otázkou, na ktorej sa štiepili prívrženci jednotlivých politických blokov (v hrubých obrysoch bloku „mečiarovského“ a „protimečiarovského“ (Veľšic 2001, s. 21). Na Slovensku sa veľmi dlho držalo naklonené hodnotenie v prospech minulého režimu. Ešte v roku 2005 40% obyvateľov súdilo, že nový režim má viac nedostatkov, 35% tvrdilo, že má viac predností a 20% videlo oba režimy zhruba narovnať (Bútorová 2008, s. 256). V slovenskej spoločnosti tak nenastalo normatívne priklonenie sa k demokratickému režimu ako principiálne lepšiemu spôsobu spoločenského zriadenia bez ohľadu na možné transformačné problémy, oslabenie sociálnych istôt a nárast neistoty. Hodnotenie súčasného a minulého režimu sa skokovo zmenilo v roku 2006, kedy ľudia začali pociťovať plody ekonomickej transformácie – vysoký hospodársky rast vedúci k poklesu nezamestnanosti, rast miezd a prílev zahraničného kapitálu (spolu s veľkými a široko medializovanými investíciami automobiliek Peugeot v Trnave a KIA v Žiline). Reformy sa dočkali mierne väčšinového prijatia, s výnimkou citlivých reforiem sociálneho systému a zdravotníctva (Bútorová 2007, s. 42). Pozitívne hodnotenie súčasného režimu sa v novembri 2006 zvýšilo na 49% a v roku 2008 až na 54%, oproti 23% s negatívnym hodnotením (Kollár 2008, s. 256). Nárast obľuby súčasného režimu v roku 2006 mohol plynúť aj z povolebného optimizmu voličov Smeru, HZDS a SNS, tradične lepšie hodnotiacich komunistický režim ako voliči pravicových strán, keďže práve tieto strany zostavili vládnu koalíciu. Voliči tak videli plnú štátnu pokladnicu, vysoký hospodársky rast a zároveň vôľu svojich reprezentantov zmierniť striktnosť reforiem a nadeliť svojim priaznivcom rôzne pozornosti (napríklad zavedený vianočný dôchodok). Každopádne sa zdá, že väčšinová nostalgia za komunistickým režimom je minulosťou.

Vo výskume z roku 2008 Občianstvo a participácia je sada otázok veľmi dobre reprezentujúcich autoritarizmus. Keď sa majú sympatizanti strán rozhodnúť, či viac súhlasia s výrokom A: v politike je dôležité trpezlivé vyjednávanie; alebo B: v politike je dôležitá rozhodnosť a pevná ruka silnej osobnosti, 61,2% voličov úplne alebo viac súhlasí s výrokom A (Príloha 14). Sympatizanti Smeru a SNS nadpriemerne uprednostňujú pevnú ruku v politike, pričom u podporovateľov Smeru je to tento sklon ešte presvedčivejší, keďže je tu

vysoko podpriemerný podiel tých, ktorí *úplne* preferujú trpezlivé vyjednávanie, zatiaľčo u podporovateľov SNS je nižší len u tých, ktorí *viac* preferujú výrok A. Veľmi prekvapivo medzi podporovateľmi HZDS je najvyššie zastúpenie tých, ktorí rozhodne súhlasia s dôležitosťou trpezlivého vyjednávania (44,2% oproti celoslovenskému podielu 27,5%). Ich postoj však nie je celkom konzistentný, keďže sa tu rovnako vyskytuje mierne vyššie zastúpenie tých, ktorí viac súhlasia s výrokom B. Na opačnej strane stoja sympatizanti SDKÚ, SMK a SF vyššie vnímajúci dôležitosť trpezlivého vyjednávania. Na celorepublikovom priemere sa drží postoj sympatizantov KDH k tejto otázke.

Pri otázke preferencie výroku A: prvoradá je pluralita názorov a demokracia; alebo výroku B: prvoradá je jednota a zomknutosť národa, mierna nadpolovičná väčšina voličov uprednosťuje (52%) uprednostňuje pluralitu názorov (Príloha 15). Sympatizanti Smeru a SNS dávajú prednosť jednote národa, tentokrát sa k nim pridávajú i podporovatelia HZDS a KDH, pričom veľkosť podielu tých, ktorí viac alebo úplne súhlasia s výrokom B u sympatizantov HZDS a KDH predstihne podiel rovnakých kategórií u sympatizantov Smeru a SNS, a vyšší podiel oproti priemeru je tu dosahovaný u kategórie úplného súhlasu, zatiaľčo u Smeru a SNS v kategórii „viac súhlasím“. Keďže vieme, že s KDH a HZDS sympatizujú vo väčšej miere staršie ročníky, skontrolovali sme, ako je rozmiestnený pohľad na túto otázku v jednotlivých vekových kategóriách. Skutočne mladšie ročníky viac akcentujú prvoradosť plurality názorov, zatiaľčo ľudia nad 55 rokov častejšie uprednostňujú jednotu národa. Sympatizanti SDKÚ a SMK nadpriemerne súhlasia s výrokom A. U SF sa pomerne prekvapivo častejšie objavujú tí, ktorí úplne súhlasia s výrokom B.

Pri otázke, s ktorým výrokom súhlasia respondenti viac, či s A: Je neprípustné, aby politik porušoval zákon – ani v prípade, ak chce občanom dobre; alebo B: Politik, ktorý chce pre občanov dobre, môže v záujme toho občas porušiť zákon, 73% respondentov preferuje prvú možnosť (Príloha 16). Výraznejšie vychýlenie k väčšiemu súhlasu s výrokom B je prítomné len u strany SNS. U podporovateľov SMK sú mierne nadpriemerné hodnoty u úplného súhlasu s výrokom A i úplného súhlasu s výrokom B. Jedinou stranou, ktorej sympatizanti nadpriemerne odmietajú možnosť porušenia zákonov politikmi v prípade dobrého úmyslu je SDKÚ.

Pri výbere medzi A: Vláda nesmie riadiť a kontrolovať činnosť televízie, rozhlasu a tlače; B: Vláda by mala riadiť a kontrolovať činnosť televízie, rozhlasu a tlače, 63,5% voličov odmieta zasahovanie vlády do činnosti médií (Príloha 17). Potenciálni voliči Smeru a SNS viac ako ostatní súhlasia s výrokom B, pričom sympatizanti SNS vyjadrujú úplný súhlas s výrokom vo väčšej miere ako sympatizanti Smeru. Podporovatelia KDH sú miene

prevážení v prospech nezasahovania vlády do médií, podporovatelia HZDS a SF sú v tejto otázke roztriešení. Jednoznačne proti zasahovaniu sú sympatizanti SMK a predovšetkým SDKÚ. Druhí menovaní na tejto otázke zatiaľ najvýraznejšie preukazujú libertariánsku orientáciu a odlišnosť od voličov iných strán (52,4% podporovateľov SDKÚ rozhodne odmieta zasahovanie vlády do médií oproti celoslovenskému podielu 27,2%, naopak výskum zaznamenal nulovú rozhodnú podporu pre zasahovanie oproti 8% z celkového voličstva).

Najviac podporovateľov strán rozdeľuje výber medzi A: V Slovenskej republike by mali mať rozhodujúce slovo Slováci; a B: Slovenská republika by mala zaručovať rovnaké práva všetkým, bez ohľadu na ich národnosť, pričom do veľkej miery sa jedná predovšetkým o výkyv dvoch strán – SNS a SMK.

Tabuľka 1

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň“ (november 2008) * „A: V Slovenskej republike by mali mať rozhodujúce slovo Slováci. B: Slovenská republika by mala zaručovať rovnaké práva všetkým, bez ohľadu na ich národnosť.“

	A: rozhodujúce slovo by mali mať Slováci; B: rovnaké práva bez ohľadu na národnosť			
	úplne súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom A	úplne súhlasím s výrokom B	viac súhlasím s výrokom B
SMER	36,3%	30,2%	19,8%	13,7%
SDKÚ	22,6%	31,0%	17,9%	28,6%
SNS	50,5%	30,8%	11,0%	7,7%
KDH	25,7%	22,9%	35,7%	15,7%
HZDS	39,5%	25,6%	20,9%	14,0%
SMK	5,4%	5,4%	23,0%	66,2%
SF	31,0%	20,7%	24,1%	24,1%
Total	32,4%	26,6%	20,6%	20,4%

Zdroj: COPART-KVSBK/IVO, november 2008

Až 59% voličov preferuje možnosť A. Sympatizanti nacionalistickej SNS výrazne viac súhlasia s ideou rozhodujúceho slova slovenského národa na Slovensku. Rovnakú tendenciu dosť výrazne prejavujú tiež podporovatelia Smeru. Na rovnakú stranu sú mierne prevážení i sympatizanti HZDS. Na druhej strane stoja sympatizanti SDKÚ, KDH, SF a predovšetkým

SMK, ktorí pochopiteľne absolútne vybočujú a vyjadrujú jasnú podporu rovnakým právam pre všetkých bez ohľadu na národnosť.

V ďalšom kroku pozorujeme vzťah medzi voľbou politickej strany v posledných voľbách (výskum Európska sociálna sonda 2008 neobsahuje otázku o súčasnej preferencii politickej strany, otázka o výbere strany v posledných voľbách reflektuje stav z roku 2006) a názorom na otázky týkajúce sa prísnejšieho pristupovania k zločincom alebo podozrivým.

Pri otázke, či by sa zločincom mali ukladať oveľa prísnejšie tresty až 86,6% respondentov, ktorí sa v roku 2006 zúčastnili volieb a volili niektorú zo strán, ktoré sa dostali do parlamentu, rozhodne alebo skôr súhlasí (Príloha 18). Vyššia rozhodná podpora tomuto nápadu je u ľudí, ktorí volili Smer, SNS a HZDS. Voliči KDĽH sú tomu tiež nadpriemerne naklonení, vyjadrujú však zvýšený prostý súhlas s výrokom narozdiel od rozhodného súhlasu voličov skôr spomínaných strán. Ako relatívne najumiernenejší sa prejavujú voliči SDKÚ a SMK, nie však výrazne. Celkovo táto otázka nerozlišuje uspokojivo medzi stranami a dá sa povedať, že slovenská populácia ako celok je naklonená prísnejšiemu postihovaniu kriminálnikov.

Otázka, ktorú obsahuje Európska sociálna sonda z roku 2008 ohľadom súhlasu či nesúhlasu s mučením v prípade extrémneho prípadu je cenná, nakoľko sa domnievame, že by mohla prispieť k indikovaní autoritárskeho postoja, jej formulácia je však nanajvýš nešťastná: „Mučenie väzňa vo väzbe na Slovensku nie je nikdy oprávnené, dokonca ani v prípade, že by mohlo priniesť informácie, ktoré by pomohli predísť teroristickému útoku.“ Jednak je otázka v zápornej forme, čiže človek ktorý odpovie, že rozhodne súhlasí, v skutočnosti hovorí, že s mučením rozhodne za žiadnych okolností nesúhlasí. Človek, ktorého sa pýtajú na mučenie, a ktorý s ním zároveň nesúhlasí, má prirodzenú tendenciu automaticky povedať – nesúhlasím. Keďže otázka poplietla aj autora, je možné, že sa to mohlo prihodiť viacerým respondentom. Druhá výhrada k otázke je, že je vysoko hypotetická. Nikto pred aktom samotného mučenia nemôže vedieť, či prinesie informácie, ktoré budú nápomocné pri zmaření plánovaného teroristického útoku. Túto námietku však považujeme za menej závažnú, nakoľko skutočne môžu nastať situácie, kedy majú vyšetrovatelia dôkazy, že zadržaný vie o plánovanom útoku.

Zo všetkých voličov 25,9% vyjadrilo rozhodný alebo prostý nesúhlas s výrokom, čiže podporili mučenie v extrémnom prípade. Sympatizanti Smeru konzistentne vo väčšom počte s výrokom súhlasia a v menšom počte nesúhlasia (Príloha 19). Medzi podporovateľmi HZDS je naopak viac takých, ktorí s výrokom nesúhlasia a naopak menej tých, ktorí súhlasia. Sympatizanti KDĽH sa držia skôr na priemerných hodnotách, aj keď je medzi nimi výrazne

nižšie zastúpenie tých, ktorí mučenie rozhodne odmietajú. Voliči SMK a SNS nevybočujú z celorepublikových podielov. Zaujímavá situácia nastala u voličov SDKÚ – rozloženie na škále súhlasu a nesúhlasu má dva vrcholy – jeden plytší v kategórii rozhodného súhlasu s výrokom a druhý strmší v kategórii rozhodného nesúhlasu. Voliči SDKÚ tak prejavujú najráznejšiu obhajobu mučenia (spolu s voličmi HZDS). Vzhľadom na skôr libertariánsku orientáciu voličov a potenciálnych voličov SDKÚ, ktorú sme videli z predchádzajúcich premenných a ešte uvidíme z premenných nasledujúcich sa nám javí nepravdepodobné, aby práve tento elektorát stál na strane ráznej obhajoby mučenia. Na potvrdenie či vyvrátenie tohto excesu by bolo treba zopakovať dotazovanie s upravenou otázkou. Keďže máme pochybnosti o validite a reliabilite tejto otázky, k jej výsledkom pristupujeme s rezervou.

Ďalšia otázka skúma názor na tvrdenie, že škola by mala učiť deti poslúchať authority. Slovenský preklad pôvodnej otázky „schools must teach children to obey authority“ na „školy musia naučiť deti poslušnosti a disciplíny“ za pomerne nešťastný. Celkom nelogicky pridáva do otázky pojem disciplína, pričom poslušnosť voči autoritám a disciplína sú dve rozdielne veci.

Medzi voličmi 70,4% rozhodne alebo prosto súhlasí s uvedeným výrokom (v slovenskom znení). Voliči Smeru, KDĽ, HZDS a SNS mierne častejšie podporujú úlohu školy pri vedení detí k poslúchaniu autorít (a učeniu disciplíny). Naopak voliči SDKÚ a SMK nadpriemerne často s danou rolou nesúhlasia (Príloha 20).

4.3. Konzervatizmus a preferencia politickej strany

Nasledujúce položky skúmajú viac mieru konzervatizmu, aj keď ako sme už uviedli, zvyknú sa asociovať s premennými autoritarizmu. Budeme sledovať pohľad na homosexualitu a rôzne typy práv ľuďmi homosexuálnej orientácie vyžadovanými, pohľad na interrupcie, eutanáziu a vplyv dvadsiatnikov na zvyky a spôsob života krajiny.

Názor na poslednú menovanú premennú samozrejme súvisí s vekom respondenta – roztriedenie názoru podľa vekových skupín potvrdzuje, že do 35 rokov jasne prevláda pozitívne hodnotenie vplyvu dvadsaťročných na zvyky a spôsob života na Slovensku, od 35 rokov začína dominovať neutrálny až mierne negatívny názor a u ľudí 65-ročných a starších už jasne prevláda negatívny pohľad. Negatívnejšie hodnotenie vplyvu mladých sa tak prirodzene objavuje u elektorátov KDĽ a HZDS, v ktorých majú silnejšie než v iných

stranách staršie ročníky (Príloha 21). Mierne negatívne hodnotenie však prevláda aj u voličov Smeru medzi ktorými ešte v roku 2008 nemali nadpriemerné zastúpenie najstaršie ročníky, aj keď, najlepšie skóre mala vtedy strana u vekovej kategórie 45 až 54 rokov (Príloha 4). Zaujímavá situácia nastáva u voličov SNS, ktorí častejšie hodnotia vplyv dvadsiatnikov ako veľmi negatívny a tiež ako skôr pozitívny. Negatívne hodnotenie u podporovateľov nacionalistickej strany ani tak neprekvapuje, za skôr pozitívne hodnotenie zase najskôr môže mladší vekový profil elektorátu strany (Príloha 4). Voliči SDKÚ ako jediní konzekventne častejšie hodnotia tento vplyv pozitívne a menej často negatívne. Gro voličov tejto strany v roku 2008 tvorili voliči medzi 25. a 44. rokom života, slušnú podporu mala aj u ročníkov 18 až 24 rokov a 45 až 54 rokov (Príloha 4).

Pri názore na homosexualitu a témy s ňou spojené uvidíme rozdiel medzi autoritársky orientovaným voličstvom a voličstvom konzervatívnym (respektíve silne religióznym, akým sa vyznačuje strana KDĽ). Najprv sa pozrime, nakoľko jednotliví voliči súhlasia či nesúhlasia s názorom, že homosexualita je choroba, a nakoľko, že sa jedná o hriech.

S názorom, že homosexualita je choroba sa skôr alebo úplne stotožňuje 38,6% voličov. Výrazne častejšie tento názor zdieľajú sympatizanti KDĽ, v o niečo menšej miere tiež sympatizanti SMK a HZDS (Príloha 22). Pohľad podporovateľov SNS, ktorej predseda Slota mal na adresu homosexuálov niekoľko urážlivých a odsudzujúcich výrokov, majú znovu dva vrcholy – u kategórie rozhodného súhlasu a mierneho nesúhlasu. Druhý vrchol opäť vysvetľujeme vyšším zastúpením mladších ročníkov v radoch podporovateľov strany v roku 2008, čiže v čase, kedy sa realizoval výskum, z ktorého danú premennú čerpáme. Potenciálni voliči strany Smer vykazujú mierne prechýlenie v prospech nesúhlasu s daným výrokom oproti celorepublikovému rozloženiu názorov. U podporovateľov SDKÚ je prechýlenie v rovnakom smere celkom jednoznačné (42,5% z nich vôbec nesúhlasí s tvrdením, že homosexualita je choroba, oproti celoslovenskému podielu 28,8%).

Pri otázke, či je homosexualita hriech vidíme podobný obraz s jednou podstatnou zmenou u podporovateľov SNS a symptomatickou zmenou u KDĽ (Príloha 23). Z celkovej populácie 26,8% voličov s daným názorom úplne alebo skôr súhlasia. Oproti celopopulačným hodnotám sympatizanti SDKÚ s názorom oveľa častejšie nesúhlasia, sympatizanti Smeru s ním nesúhlasia mierne častejšie. U strán, ktorých sympatizanti už predtým prejavili vyššiu tendenciu vnímať homosexualitu ako chorobu, je rozloženie názorov nasledovné – podporovatelia KDĽ vysoko nadpriemerne rozhodne súhlasia s týmto názorom (s najväčšou pravdepodobnosťou tento názor bude zdieľať najkonzervatívnejšie, najreligióznejšie jadro), mierne vyššie zastúpenie tu však majú aj mierni odporcovia tohto

názoru. Postoj sympatizantov HZDS je oproti celoslovenskému rozloženiu prechýlený na stranu väčšieho súhlasu s nazeraním na homosexualitu ako na hriech. Naopak podporovatelia SNS, predtým skôr náchylní vidieť homosexualitu ako chorobu, s tvrdením, že tento jav je hriech nesúhlasia dokonca častejšie ako je populačný priemer. Toto rozlíšenie nám dáva nazrieť do rozdielneho vnímania homosexuality medzi religióznymi konzervatívami a ľuďmi s autoritárskou orientáciou. Kým konzervatívci budú rovnako ako autoritárski, ba ešte zreteľnejšie homosexualitu častejšie vnímať ako chorobu, ešte viac sa budú odlišovať oproti populačnému priemeru v častejšom vnímaní daného javu ako hriechu. Autoritárski spojovanie homosexuality s náboženskou kategóriou hriechu častejšie odmietnu, postačí im jej vnímanie ako deviácie, úchylky. Treba tiež zohľadniť, že silne religiózni sympatizanti KDĽK a tiež sympatizanti HZDS sú vyššieho veku, zatiaľčo autoritárski orientovaní podporovatelia SNS sa v roku 2008 rekrutovali častejšie z mladších ročníkov. Zatiaľčo odsúdenie homosexuality negatívnym označením za chorobu a hriech je častejšie u konzervatívnych skupín, agresívnejšie prejavy a odsudky homosexuálov vychádzajú z autoritárskeho tábora (už spomínaný Ján Slotka či aktivity iných radikálnepravicových skupín, napr. Slovenskej pospolitosti).

Otázka, či by homosexuálom malo byť umožnené žiť život podľa svojich predstáv skúma prostú toleranciu k tejto sexuálnej orientácii, ktorá vlastne kopíruje dnešný stav na Slovensku, kedy homosexuálom nie sú priznané žiadne špeciálne práva, zároveň však nie sú terčom perzekúcií. Je však možné, že niektorí respondenti si otázku mohli vyložiť tak, že k predstávam homosexuálov žiť svoj život slobodne patria aj niektoré práva, ktorých sa dožadujú, a ktoré dosiaľ na Slovensku nemajú.

Z celkového voličstva 40,8% s výrokom skôr alebo úplne súhlasí, 25,3% nevyjadruje ani súhlas ani nesúhlas (Príloha 24). U sympatizantov Smeru je najnižší počet tých, ktorí by s výrokom rozhodne nesúhlasili a väčší podiel tých, ktorí nevyjadrujú ani súhlas, ani nesúhlas. U podporovateľov SDKÚ je mierne vyšší podiel tých, ktorí úplne alebo skôr súhlasia. U podporovateľov KDĽK je jednoznačná tendencia prikláňať sa k nesúhlasu, totiž stáť proti možnosti, že by homosexuáli mohli slobodne žiť život podľa svojich predstáv. Názor sympatizantov HZDS je nejednoznačný, najväčším prekvapením je však pohľad potenciálnych voličov SNS – pri nesúhlase s výrokom majú skôr priemerné hodnoty, naopak väčší než očakávaný je tu podiel ľudí s prostým súhlasom.

Z výskumu z roku 2009 čerpáme názor na tému registrovaných partnerstiev homosexuálnym párom. Vo výskume je už zahrnutá strana SaS, ktorá vo svojom programe

mala presadzovanie uzakonenia inštitútu registrovaného partnerstva. Tento bod nepropagovala ani tak strana sama, ako jej bol skôr vytýkaný kritikmi a tým značne medializovaný (jedná sa predovšetkým o kritiku z radov SNS).

Z celkového súboru ľudí, ktorí boli odhodlaní voliť, 38,8% rozhodne alebo skôr súhlasilo so zavedením inštitútu (Príloha 25). Najvyššiu mieru rozhodného neúhlasu vyjadrujú sympatizanti KDĽH a HZDS, u SNS vysoko prevládajú ľudia vyjadrujúci mierny nesúhlas, naopak rozhodný nesúhlas ju tu zastúpený mierne podpriemerne. Jemné prechýlenie na stranu nesúhlasu je badať u podporovateľov Smeru, podporovatelia SDKÚ naopak o niečo častejšie ideu podporujú. Sympatizanti SMK výraznejšie podporujú zavedenie registrovaných partnerstiev, zatiaľčo sympatizanti Mostu len priemerne. Pri prekontrolovaní intervenovania premennej národnosti sme zistili, že slovenskí občania maďarskej národnosti skutočne podporujú inštitút vo väčšej miere ako etnickí Slováci (52,0% rozhodne alebo skôr za u Maďarov oproti 41,6% u Slovákov). Podporovatelia liberálnej SaS jednoznačne najsilnejšie podporujú zavedenie inštitútu (40% ich rozhodne súhlasí oproti 16% u všetkých voličov). Menej je tu tiež tých, ktorí s ideou skôr nesúhlasia, na takmer priemernej hodnote sa však držia tí, ktorí rozhodne nesúhlasia.

Keď vybereme otázku o adopciách homosexuálnymi pármami z výskumu z roku 2008, uvidíme jednu prekvapivú vec. Sympatizanti KDĽH a HZDS očakávetelne v minimálnej miere súhlasia s uvedenou ideou. U sympatizantov SNS však až 20,0% s myšlienkou rozhodne alebo skôr súhlasí. U strany, ktorá proti homosexuálom vystupuje z pomedzi všetkých najrúdznejšie je to pozoruhodný jav. Pripisujeme to tomu, že v roku 2008 vyjadrilo vôľu voliť SNS veľa mladých ľudí (20,2% voličov vo veku 18 až 24 rokov oproti celkovej podpore pre stranu 11,7%). Títo ľudia nemusia byť politicky vykryštalizovaní a stranu SNS môžu vnímať ako „zábavný“, radikálny a protestný prvok na politickej scéne (excesy predsedu Slotu pod vplyvom alkoholu a jeho vulgárny slovník im vadíť nebude, nakoľko im tento spôsob správania nie je vzdialený). Tento pomerne vysoký a na slovenské pomery mierne nadpriemerný podiel libertariánskych hlasov v tábore priaznivcov SNS v roku 2008 vysvetľuje, ako je možné, že nová liberálna strana SaS s otvorenou podporou registrovaným partnerstvám prilákala časť bývalých voličov SNS (Gyárfášová 2010, s. 2).

Pri otázke interupcií vidíme, že väčšina spoločnosti právo podstúpiť potrat schvaľuje (77,7% voličov). Premenná primárne rozlišuje sympatizantov KDĽH, ktorí sú väčšinovo proti tomuto právu, a sympatizantov ostatných strán, ktorí sú väčšinovo za. Z ďalších strán mierne vyššiu mieru konzervatizmu prejavujú priaznivci HZDS. Sympatizanti Smeru a SDKÚ sú

vychýlení na stranu mierne vyššieho liberalizmu. Suverénne najvyššiu mieru podpory právu na interrupciu vykazujú podporovatelia SMK. Pri rozdelení názoru na právo na interrupcie podľa národnosti sme zistili, že ľudia maďarskej národnosti ho skutočne schvaľujú vo väčšej miere ako ľudia národnosti slovenskej. Sympatizanti SMK však dosiahli u rozhodného súhlasu ešte vyšší podiel ako je jeho zastúpenie u celej maďarskej menšiny. Sympatizanti SaS vykazujú vysokú rozhodnú podporu právu na interrupciu, pri nesúhlase sa však držia na priemerných hodnotách. Zaujímavá situácia je u prívržencov Mostu. Nadočakávane viac vyjadrujú mierny nesúhlas, v ostatných kategóriách sa držia jemne pod priemerom. Sympatizanti Mostu sú tak v pohľade na túto otázku o poznanie konzervatívnejší ako sympatizanti SMK. Most je subjekt, ktorý združuje konzervatívny i liberálny prúd, jeho predseda Béla Bugár bol v rokoch 1991 až 1998 predsedom Maďarského kresťanskodemokratického hnutia, kým sa toto spolu s ďalšími dvomi maďarskými stranami nespojilo do strany SMK, ktorej sa následne stal predsedom. Bugár sa pred voľbami 2010 snažil prilákať na kandidačnú listinu Mostu predstaviteľov menších politických subjektov - Občianskej konzervatívnej strany (OKS), zastávajúcej pozíciu neklerikálneho konzervatizmu a Konzervatívnych demokratov Slovenska (KDS), ktorí sa v roku 2008 odtrhli od KDĽ, v ktorých radoch predstavovali to najradikálnejšie krídlo. Predstavitelia OKS sa s Mostom dohodli, kandidovali, a všetci štyria sa prekrúžkovali do parlamentu, zatiaľčo s KDS dohoda stroskotala. Kresťanský demokrat Bugár ako najsilnejšia postava v strane určil dominantné postavenie konzervatívneho prúdu v strane, pričom prítomnosť predstaviteľov OKS na kadidátke strany mohla pritiahnúť konzervatívnych voličov slovenskej národnosti (8,2% ľudí, ktorí v roku 2010 volili Most dali prednostný hlas predsedovi OKS Petrovi Zajacovi (Štatistický úrad Slovenskej republiky, vlastné výpočty).

V pohľade na eutanázie, konkrétne pri výbere z možností, či by nevyliciteľne chorý mal mať právo požiadať o ukončenie svojho života, alebo by toto právo mať nemal, nadpolovičná väčšina voličov (58,8) je v prospech tohto práva (Príloha 27). Premenná rozlišuje medzi sympatizantmi KDĽ, ktorí sú vo veľkej väčšine proti, a prívržencami ostatných strán. Oproti očakávaným hodnotám sú mierne v neprospech naklonení aj sympatizanti HZDS, podporovatelia SDKÚ a SMK v podpore či odmietaní skôr nevyčnievajú, zatiaľčo najvyššiu priazeň má idea medzi sympatizantmi Smeru, SNS a SF.

Vidíme, že v konzervatívnych položkách na rozdiel od autoritárskych bodujú najvyššie sympatizanti KDĽ, ktorých silný konzervatizmus vychádza z pevného nasledovania náuky katolíckej cirkvi. Podobným spôsobom ako prívrženci KDĽ reagujú tiež sympatizanti HZDS, ktorí majú najvyšší vek z pomedzi elektorátov všetkých uvádzaných strán (to platí

predovšetkým u výskumov z roku 2008, u výskumu z roku 2009 už menej). Potenciálni voliči SNS prejavujú nadpriemerný odpor k homosexuálom a ich požiadavkám, nie však až taký rozhodný ako sympatizanti KDH. Homosexualitu považujú viac za chorobu, zatiaľčo podporovatelia KDH ju považujú za chorobu a navyše veľmi často i za hriech. Pri otázkach týkajúcich sa interrupcií a eutanázie prívrženci SNS prejavujú vyslovene liberálne postoje narozdiel od prívržencov KDH, ktorí v pohľade na tieto problémy zastávajú stanovisko výrazne sa líšiace od prívržencov ostatných politických strán.

4.4. Postoje k minoritným skupinám

V nasledujúcej časti sa zameriavame na postoj podporovateľov jednotlivých strán k etnickým, rasovým, náboženským či subkultúrnym menšinám. Najväčšie vášne v slovenskom politickom diskurze vyvolávajú predovšetkým maďarská a rómska menšina. Takzvaná „maďarská karta“, ako sa na Slovensku hovorí politickému použitiu strachu z úmyslov maďarskej menšiny a Maďarskej republiky, a obviňovaniu protivníkov zo slúženia týmto záujmom, sa neraz stalo ústredným leitmotívom volieb, naposledy pri prezidentských voľbách 2009, v ktorých proti sebe stáli Iveta Radičová a Ivan Gašparovič, kde druhý menovaný a strany, ktoré za ním stáli (Smer a SNS) šírili obvinenie, že Radičová za podporu SMK maďarskej menšine sľúbila podporu politickej autonómii územia väčšinou obývaného Maďarmi (Mesežnikov 2009, s. 95). Bude nás zaujímať nakoľko politika a rétorika politických strán korešponduje s postojom jednotlivých elektorátov ku konkrétnym menšinám.

Pri otázke, či by respondentom vadilo, keby sa do ich susedstva nast'ahuje maďarská rodina, 15,7% uviedlo, že by to pre nich bol problém (Príloha 28). Najviac by to prekážalo sympatizantom SNS (až štvrtine), o niečo viac než iným tiež prívržencom Smeru a HZDS. Menej by to prekážalo podporovateľom SDKÚ, KDH, SF, a samozrejme SMK. Vidíme, že miera sociálnej dištancie voči príslušníkom maďarskej menšiny vcelku dobre diskriminuje medzi utvorenými dvomi politickými blokmi.

Z práce Výskum voličského správania na Slovensku, realizovanej po voľbách 2010 od autorov Gyárfášová, Krivý a Bútorová čerpáme nasledujúcu tabuľku. Pýta sa na otázku, či respondent viac súhlasí s výrokom A, že skrytým cieľom Maďarov na Slovensku je pripojiť južné oblasti Slovenska k Maďarsku, alebo súhlasia s výrokom B, že Maďari na Slovensku

zmenu hraníc odmietajú. V tabuľke sú uvedené hodnoty len za strany, ktoré sa dostali do parlamentu (chýba teda HZDS a SMK), a sú zoradené zostupne podľa súhlasu s výrokom A. Voliči strany Most, ktorí sú väčšinovo maďarskej národnosti v absolútnej väčšine a s viac než dvojnásobným podielom oproti celkovej populácii súhlasia s výrokom A. V ďalšej skupine sú voliči SDKÚ, SaS a Smeru, ktorí sa držia v okolí celopopulačných hodnôt. Výraznejšie väčšiu nedôveru prejavujú voliči SNS, a prekvapivo tiež KDH, pričom nedôvera voličov je dokonca ešte vyššia (vyšší podiel tých, čo súhlasia s výrokom B oproti voličom SNS). Táto tabuľka je zároveň hlavným dôkazom pre existenciu dvoch pólov u voličov SaS, ktoré pracovne nazveme liberálny a populistický. Vidíme, že z pomedzi strán, ktoré väčšinovo podporujú voliči slovenskej národnosti, voliči SaS vykazujú jeden z najvyšších podielov súhlasu s výrokom A. Rovnako však vyjadrujú suverénne najvyššiu mieru súhlasu s výrokom B. Vyššiu ako voliči SNS a Smeru, čiže strán, ktoré „maďarskú kartu“ často (v prvom prípade), alebo občas (v prípade druhom) používajú.

Tabuľka 2

	A: Väčšina Maďarov na Slovensku odmieta zmenu hraníc a pripojenie južných oblastí Slovenska k Maďarsku. B: Skrytým cieľom väčšiny Maďarov na Slovensku je zmena hraníc a pripojenie južných oblastí Slovenska k Maďarsku.			
	Súhlas s výrokom A	Stred	Súhlas s výrokom B	Neviem
Most-Híd	65%	27%	2%	6%
SDKÚ	33%	42%	17%	8%
SaS	32%	33%	23%	12%
Smer	28%	38%	20%	14%
KDH	22%	47%	19%	12%
SNS	21%	47%	16%	16%
Populácia	31%	36%	19%	20,4%

Zdroj: CSES Slovensko, júl 2010, In: Gyárfášová 2010a.

Ako sme už skôr uviedli, za hlavné príčiny prilákania populistických hlasov pripela novosť strany a silná kritika korupčného správania zavedených politických strán, a v ďalšom rade osoba Igora Matoviča. Tento vlastník inzerčnej tlače, rozdávanej zadarmo do schránok po celom Slovensku, mal v danom periodiku vlastný stĺpček, v ktorom šíril svoje názory a

robit kampaň svojej osobe a združeniu Obyčajní ľudia. Tí sa so stranou SaS dohodli na obsadení posledných štyroch miest kandidačnej listiny, a všetci štyria sa vďaka prednostným hlasom do parlamentu dostali. Bolo by zaujímavé urobiť analýzu Matovičových stĺpčiek a zistiť rozsah názorových rozdielov oproti politickej línii SaS. Isté je, že Matovič kvôli opakovaným konfliktom so stranou už nie je členom poslaneckého klubu strany, o ktoré primárne prišiel kvôli hlasovaniu so stranou Smer vo veci úpravy zákona o občianstve, prijatom ešte bývalou vládou ako reakcia na maďarský zákon umožňujúci Maďarom nežijúcim na území Maďarska požiadať o maďarské občianstvo.

V pohľade na Rómov pretrváva veľmi vysoká miera sociálnej dištancie – až 68% populácie uvádza, že by nechcela, aby v jej susedstve žila rómska rodina (Príloha 29). Medzi jednotlivými elektorátmi je vidieť mierne nižšiu mieru dištancie u sympatizantov SF, SDKÚ a Smeru, naopak výraznejšie vyšší odstup u prívržencov SNS, HZDS a KDH.

Pri meraní antisemitizmu použijeme otázku, či by respondentovi vadila prítomnosť židovskej rodiny v jeho susedstve. Celkovo 11,7% voličov to uviedlo ako problém (Príloha 30). Od tejto celkovej hodnoty sa odchyľujú sympatizanti SDKÚ a SF nižšou mierou dištancie od židov, naopak sympatizanti SNS prejavili dištanciu výrazne vyššiu (20% z nich prítomnosť židovskej rodiny v susedstve uviedlo ako neželanú). Zaujímavé je SMK, ktorej prívrženci rovnako vykazujú vyššiu mieru odstup. Keď však skontrolujeme postoj k židom v susedstve podľa národnosti, zistíme, že maďarská národnosť vykazuje mierne nižšiu mieru dištancie. Medzi podporovateľmi SMK je teda vyššie zastúpenie antisemitských postojov oproti ich rozloženiu rozloženi v maďarskej menšine ako celku (16,1% podporovateľov SMK si neželá židovskú rodinu vo svojom susedstve oproti 8,2% u Maďarov na Slovensku ako celku).

V názore na moslimskú rodinu v susedstve 31,6% voličov preferuje mať takýchto susedov (Príloha 31). Menej by vadila sympatizantom Smeru a SDKÚ, naopak viac prívržencom SNS, HZDS, a v o niečo menšej miere SMK a KDH. V tomto prípade voliči maďarskej národnosti ako celok preukázali o niečo vyššiu nevôľu mať moslimskú rodinu v susedstve (ROVMES 2008).

U názoru na černošskú rodinu 23,3% voličov vyjadrilo problém s jej potenciálnou prítomnosťou v susedstve (Príloha 32). Výrazne najmenšiu mieru sociálnej dištancie pozorujeme u prívržencov SDKÚ, naopak najvyššiu u podporovateľov SNS, HZDS a SMK. U tejto otázky maďarská menšina prejavuje významnejšie vyššiu mieru dištancie oproti celkovej populácii (27,9% oproti 21,0% (ROVMES 2008).

Predstavu gejského páru v susedstve 37,5% voličstva odmieta (Príloha 33). Najmenej tak činia sympatizanti SDKÚ, Smeru a SF, Výrazne najviac podporovatelia KDH, a významne viac tiež podporovatelia SMK a SNS. prívrženci HZDS sa nečakane držia na priemere. Sympatizanti SMK prekvapujú, keďže na otázky týkajúce sa registrovaných partnerstiev a ďalších tém súvisiacich s homosexuálmi vyjadrovali skôr liberálnejšie názory, v sociálnej dištancii od gejov sú však na úrovni SNS. Maďarská menšina ako celok vyjadruje mierne vyššiu mieru dištancie, prívrženci SMK však ešte vyššiu (populácia – 34,0%, Maďari – 37,7%, sympatizanti SMK – 46,8% (ROVMES 2008).

Spriaznenosť sympatizantov SNS a SMK je ešte lepšie vidieť na postoji k rodine prisťahovalcov z ekonomicky menej rozvinutej krajiny v susedstve. Pre 22,6% voličstva by to predstavovalo problém (Príloha 34). Prívrženci všetkých politických strán okrem SNS a SMK vykazujú v odmietaní priemernú hodnotu a nižšiu (nižšie u sympatizantov SDKÚ a KDH). Naopak podporovatelia SNS a SMK v dištancii vyčnievajú, pričom tí druhí prvých ešte o percento predstihli (32,3% podporovateľov SMK nechce takéhoto suseda oproti celovoličským 22,6%). Maďarská menšina sa skutočne výrazne odchyľuje od celorepublikovej miery sociálnej dištancie k prisťahovalcov z chudobných krajín (33,6% oproti 20,7%). V tomto prípade však prívrženci SMK nevystupujú nad maďarský priemer (ROVMES 2008).

Ako svojskú „menšinu“, alebo lepšie subkultúru vnímame skinheadov a neonacistov. Nižšia miera sociálnej dištancie voči nim by nám mala indikovať nižšiu mieru odsúdenia ich myslenia a aktivít. Väčšina voličstva 82,9% odmieta skinheadov a neonacistov vo svojom susedstve (Príloha 35). Mierne pod touto hodnotou tak činnia sympatizanti SNS, HZDS a Smeru. Častejšie týchto ľudí vo svojej blízkosti odmietajú prívrženci ostatných politických strán a predovšetkým SMK, keďže pre maďarskú menšinu okrem iného môžu takéto jedinci (pokiaľ nie sú maďarskej národnosti) predstavovať bezpečnostné riziko (ROVMES 2008).

Záver

Za vyše dve desaťročia demokracie sa na Slovensku vyvinuli pomerne presvedčivé politické štiepenia, hodnotové naviazania na politické strany alebo politické bloky vyvierajúce zo socioštrukturálnych pozícií. Videli sme, že sympatizanti bloku strán Smer, SNS a HZDS sa častejšie zaraďujú do nižšej a nižšej strednej triedy, majú nižšiu mieru vzdelanosti, a častejšie sa rekrutujú z radov manuálnych profesií, nezamestnaných, dôchodcov, a u SNS tiež študentov. Častejšie ho podporujú obyvatelia dedín a menších miest. Tento politický blok je tak z hľadiska socioštrukturálneho ukotvenia pomerne jednotný. Druhý blok združuje strany SDKÚ, KDH, maďarské strany (v súčasnosti Most, v minulosti SMK), a strany liberálneho typu (v súčasnosti SaS, v minulosti tiež ANO a SOP). Tento blok nemá natoľko homogénnu sociálnu základňu, nakoľko združuje rôzne typy voľby – prevažne liberálnu u SDKÚ a SaS, konfesijne konzervatívnu u KDH a etnickú u Mostu. Tento blok spojuje jednak pravicová ekonomická orientácia, a pevný záväzok voči liberálnemu charakteru demokratického zriadenia. V kultúrnych otázkach je naopak veľmi nejednotný, keďže obsahuje najvyhranenejšie póly – prevažný libertarianizmus SDKÚ a SaS, a rovnako na slovenskej politickej scéne najsilnejší kultúrny konzervatizmus v podaní strany KDH. Strany SaS majú svoje zázemie v stredných a vyšších stredných vrstvách, vo vzdelanejších vrstvách obyvateľstva, u obyvateľov najväčších miest, vo výkonných a tvorivých povolaniach, u podnikateľov a študentov. Voľba maďarskej menšiny nie je celkom objasnená. Maďari žijúci na Slovensku vo väčšine prípadov volia maďarské politické strany, nepodarilo sa nám však identifikovať deliacu líniu medzi prívržencami Mostu a SMK. Z výskumov realizovaných v roku 2008, kedy bola SMK ešte jednotná a Most neexistoval, vyplýva vyššia miera intolerancie k menšinám u voličov SMK v porovnaní s celkovým postojom maďarskej menšiny. Voliči maďarských strán sú inak vo všeobecnosti silnými odporcami politického autoritarizmu a (slovenského) nacionalizmu. Nevieme však nakoľko sa jedná o hodnotovú orientáciu a normatívny záväzok, a nakoľko o obranu vlastných záujmov, ktoré autoritarizmus a nacionalizmus slovenských strán ohrozuje. Podporovatelia

KDH majú socioekonomický profil do veľkej miery podobný s profilom konkurenčného politického. Voliči strany sa častejšie zaraďujú k nižšej a nižšej strednej vrstve, majú mierne nižšiu vzdelanostnú úroveň, sú častejší z dedín a malých miest (aj keď v poslednej dobe strana posilnila svoju pozíciu vo väčších mestách), a najčastejšie sa rekrutujú z radov dôchodcov.

Dimenziu autoritarizmu verzus politického liberalizmu v našom súbore otázok najlepšie zastupujú položky – trpezlivé vyjednávanie verzus rozhodná ruka v politike, zomknutosťou národa verzus pluralitou názorov, politik nikdy nesmie porušiť zákon verzus politik z dobrým úmyslom môže občas porušiť zákon, vláda by mala verzus nemala riadiť médiá, a škola má učiť poslúchať autority verzus nemala. Jednoznačne možno určiť dva póly voličských skupín na tejto ose – sympatizanti SNS ako najčastejšie zastávajúci pozície autoritarizmu a sympatizanti SDKÚ, a v o niečo menšej miere prívrženci SMK ako najčastejšie podporujúci pozície politického liberalizmu (pripomeňme, že tieto otázky čerpáme z výskumu z roku 2008, kedy ešte neexistovali strany SaS a Most). Strana Smer sa z hľadiska svojich podporovateľov javí ako druhá najautoritárskejšia strana. K duu SNS a Smer sa trochu nejednoznačne pripájajú tiež sympatizanti HZDS. Zaujímavá je pozícia prívržencov KDH. Ich pozícia kolísala od mierneho odporu autoritarizmu na jednej položke k miernemu príklonu na položke inej, niekde zasa zastávajú stredové pozície. Jednoznačnejšie sa k šíku sympatizantov Smeru, SNS a HZDS pridávajú v preferencii zomknutosti národa pred pluralitou názorov a v podpore úlohy školy učiť deti poslúchať autority a správať sa disciplinovane. Naopak k politicky liberálnejšiemu bloku sa pridávajú v miene nadpriemernom odmietaní riadenia a kontroly médií vládou.

V oblasti kultúrneho konzervatizmu verzus liberalizmu sa ako jednoznačne najvyššiu mieru konzervatizmu prejavujú podporovatelia strany KDH. Vidíme teda, že kultúrny konzervatizmus je najsilnejší tam, kde je naviazaný na silnú religiozitu. Ako pomerne konzervatívni sa prejavujú tiež sympatizanti HZDS, čo je pravdepodobne spôsobené faktom, že HZDS má zo všetkých strán najstarší elektorát. Ako kultúrne pomerne liberálni sa ukazujú byť sympatizanti Smeru, ktorí sa v tejto oblasti veľmi nelíšia od sympatizantov SDKÚ. Dost' prekvapivo tiež prívrženci SNS prejavujú vyššiu než priemernú mieru kultúrneho liberalizmu, aj keď nie celkom jednoznačne. V otázkach, ktoré nám zastupujú túto dimenziu napríklad častejšie označujú homosexualitu za chorobu, zároveň však častejšie súhlasia s názorom, že homosexuálom by malo byť dovolené žiť podľa svojich predstáv. K idey registrovaných partnerstiev sa stavajú na úrovni celorepublikového priemeru. V názoroch na interrupcie a eutanáziu sú naopak výraznejšie liberálni. Sympatizanti SMK sa prakticky na

všetkých otázkach držia v strede, s výnimkou práva na interrupciu, ktoré má u nich výraznejšiu podporu.

Z uvedeného vyplýva, že spojitosť medzi autoritarizmom a kultúrnym konzervatizmom je dosť rozmazaná. Videli sme, že konzervatívni sympatizanti KDĽ na niektorých položkách tiahnú k autoritárskej pozícii, rovnako autoritárskejší priaznivci HZDS vykazujú mierne vyššiu mieru kultúrneho konzervatizmu. Naopak elektoráty preukazujúce najvyššiu mieru autoritarizmu, čiže podporovatelia SNS a Smeru sú skôr kultúrne liberálne (u SNS nejednoznačný postoj k homosexuálom). Dovoľme si formulovať hypotézu, že najužšie spojenie autoritarizmu s kultúrnym konzervatizmom bude prítomné v najstarších populačných ročníkoch. Zároveň však nezdielame predstavu niektorých autorov, že súčasťou autoritarizmu bude automaticky aj preferencia kultúrneho konzervatizmu (viď. Inglehart, Flanagan 1987, konkrétne Flanaganova časť článku). Autoritárski a kultúrni konzervatívci sú dve rozdielne skupiny, pričom je možné, že autoritárski budú s väčšou pravdepodobnosťou zastávať kultúrne konzervatívne pozície a konzervatívci zasa pozície autoritárske. Ako nám však ukazujú sympatizanti Smeru, nemusí to vždy platiť – títo voliči vykazujúci vyššiu mieru autoritarizmu prejavujú zároveň vyššiu mieru kultúrneho liberalizmu.

Oblasť intolerancie k menšinám sa tiež javí byť samostatnou sférou, ktorá sa nedá jednoznačne naviazať na zvýšenú úroveň autoritarizmu. Pripomeňme, že sme testovali vôľu/nevôľu prijať v susedstve rodinu maďarskú, rómsku, židovskú, moslimskú, černošskú, homosexuálnu, pochádzajúcu z ekonomicky menej rozvinutej krajiny, a v poslednom rade mal byť susedom skinhead či neonacista. Sympatizanti nacionalistickej SNS preukázali vyššiu mieru odmietania všetkých typov „susedov“ so symptomatickou výnimkou v prípade skinheadov a neonacistov, pri ktorých vykazujú nevôľu naopak nižšiu. Zaujímavá je pozícia prívržencov Smeru, u ktorých vidíme nižšiu mieru intolerancie v prípade takmer všetkých spomenutých skupín s jednou dôležitou výnimkou – maďarskú rodinu by v susedstve nechceli častejšie ako je celorepublikový priemer. V odmietaní Maďarov sa zhodujú všetci priaznivci bloku Smer, SNS, HZDS, ktorí zároveň vykazujú nižšiu mieru odmietania skinheadov a neonacistov. Podporovatelia HZDS prejavujú vyššiu mieru intolerancie, nie však až na takej úrovni ako sympatizanti SNS. Najtolerantnejší sú priaznivci SDKÚ s nižšou mierou odmietania všetkých minoritných skupín, naopak s vyššiou mierou odmietania neonacistov. Kolísavá je pozícia sympatizantov KDĽ, kedy nie až tak veľmi prekvapivo zo všetkých najviac odmietajú vo svojom susedstve gejský pár, taktiež častejšie Rómov, moslimov, potešiteľne tiež neonacistov, naopak pristáhovalcov z ekonomicky menej rozvinutých krajín odmietajú menej často. Maďarov vo svojom susedstve neodmietajú,

zároveň však prejavujú nedôveru ku skutočným cieľom maďarskej menšiny – názor, že v skutočnosti jej ide o odtrhnutie južných území od Slovenska zdieľajú na rovnakej úrovni ako voliči SNS (Gyárfášová 2010). Zaujímavý je postoj priaznivcov SMK – moslimov, černochoch, gejev, prisťahovalcov z chudobných krajín, a v o niečo menšej miere židov odmietajú na rovnakej úrovni ako sympatizanti SNS. U niektorých položiek to kopíruje zvýšenú mieru intolerancie k menšinám u maďarskej menšiny v porovnaní s celoslovenskými hodnotami, inde sú prívrženci SMK ešte netolerantnejší ako maďarská menšina ako celok.

Z uvedeného vyplýva, že miera intolerancie k menšinám je medzi stranami a jednotlivými menšinami rozdelená pomerne difúzne, s výnimkou jasného postoja priaznivcov SDKÚ preukazujúcim najvyššiu mieru tolerancie, a priaznivcami SNS a SMK (v závese s HZDS) prejavujúcim významne vyššiu mieru sociálnej dištancie k všetkým alebo takmer všetkým uvedeným skupinám (sympatizanti SMK logicky neodmietajú Maďarov). Z hľadiska delenia politických blokov je významné rozdielne vnímanie dvoch skupín obyvateľstva – Maďarov a pravicových extrémistov. Z pomedzi všetkých otázok týkajúcich sa kultúrneho konzervatizmu a intolerancie k menšinám sa práve na postoji k týmto dvom skupinám bloky ukázkovo rozdelili. Pri obhliadnutí sa do blízkej minulosti i z pohľadu na súčasnosť skutočne vystupuje postoj k nacionalizmu, Maďarsku a maďarskej menšine ako jeden z kľúčových deliacich bodov slovenskej politickej scény.

LITERATÚRA

- Adorno T. W., Frenkel-Brunswick E., Levinson D. J., Sanford N. R. (et al.): *The Authoritarian Personality: Studies in Prejudice*, The Norton Library, New York, 1969.
- Berglund S., Helén T., Aarebrot F. H. (ed.): *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Edward Edgar, Cheltenham, UK, 1998.
- Brooks C., Nieuwbeerta P., Manza J.: Cleavage-based voting behavior in cross-national perspective: evidence from six postwar democracies, *Social Science Research*, 2006, Vol. 35, No. 1, pp. 88-128.
- Bútorá M., Gyárfášová O., Mesežnikov G., Skladony T. W. (ed.): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2007.
- Bútorová Z., Gyárfášová O., Krivý V.: *Slovakia Votes: Public Opinion and Electoral Behavior*, In: Bútorá M., Gyárfášová O., Mesežnikov G., Skladony T. W. (ed.): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2007. pp. 39-66.
- Bútorová Z., Gyárfášová O.: *Verejná mienka*, In: Kollár M., Mesežnikov G., Bútorá M. (ed.): *Slovensko 2007: Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2008, pp. 253-296.
- Dalton R., Flanagan S, Beck P.: *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?*, Princeton University Press, New Jersey, 1984.
- Deth J. W. V., Scarbrough E. (ed.): *The Impact of Values*, Oxford University Press, Oxford, 1998.
- Evans G., Heath A., Lalljee M.: Left-Right and Libertarian-Authoritarian Values in the British Electorate, *The British Journal of Sociology*, Vol. 47, No. 1, 1996, pp. 93-112.
- Evans G., Whitefield S.: Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe, *British Journal of Political Science*, 1993, No. 4, pp. 521-548.
- Evans G., Whitefield S.: The Structuring of Political Cleavages in Post-Communist Societies: the Case of the Czech Republic and Slovakia, *Political Studies*, 1998, No. 1, pp. 115-139.

Elster J., Offe C., Preuss U. K.: *Institutional Design in Post-Communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1998.

Exit poll MVK pre TV Markíza, Agentúra MVK, jún 2006.

Fazekas J., Hunčík P. (ed.): *Maďari na Slovensku (1989 – 2004): Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2008.

Flanagan S. C., Lee A. R.: The New Politics, Culture Wars and the Authoritarian-Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies, *Comparative Political Studies*, No. 36 (3), pp. 235–271.

Gyárfášová O., Krivý V., Veliš M.: *Krajina v pohybe: Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2001.

Gyárfášová O.: *Voting Behavior*, In: Mesežnikov G., Gyárfášová O., Kollár M. (ed.): *Slovak Elections 2002: Results, Consequences, Context*, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2003, pp. 107–128.

Gyárfášová O., Mesežnikov G. (ed.): *Vláda strán na Slovensku: Skúsenosti a perspektívy*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2004.

Gyárfášová O., Krivý V., Bútorová Z.: *Výskum voličského správania na Slovensku*, 2010.
http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/1237_attach_prezentacia_07_10.pdf

Gyárfášová O., Bútorová Z.: *Tlačová správa*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2010.

Gyurgyík L.: *Zmeny v demografickej, sídelnej a sociálnej štruktúre Maďarov na Slovensku*, In.: Fazekas J., Hunčík P. (ed.): *Maďari na Slovensku (1989 – 2004): Súhrnná správa od zmeny režimu po vstup do Európskej únie*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2008, pp. 155 – 198.

Halman Loek: *The European Values Study: A Third Wave*, Tilburg University, Tilburg, 2001.

Hamill P.: Let's Draft The Yuppies, *Mother Jones Magazine*, jún 1985, pp. 60.

Hloušek V., Kopeček L.: *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*, IIPS, Brno, 2005.

Hobsbawm E. J., Ranger T. (ed.): *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, New York, 1992.

Inglehart R.: Post-Materialism in an Environment of Insecurity, *American Political Science Review*, Vol. 75, 1981, pp. 880-900.

- Inglehart R., Flanagan S. C.: Value Change in Industrial Societies, *The American Political Science Review*, Vol. 81, No. 4, 1987, pp. 1289-1319.
- Inglehart R.: *Modernization and postmodernization: cultural, economic, and political change in 43 societies*, Princeton University Press, New Jersey, 1997.
- Inglehart R., Basanez M., Moreno A.: *Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook*, University of Michigan, Michigan, 1998.
- Karvonen L., Kuhnle S.: *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, Routledge, London, 2001.
- Kitschelt H., Mansfeldová Z., Markowski R., Tóka G.: *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*, Cambridge University Press, Cambridge UK, 1999.
- Knutsen O., The Priorities of Materialist and Post-Materialist Values in the Nordic Countries - a Five-Nation Comparison, *Scandinavian Political Studies*, Bind 12 (New Series), No. 3, 1989, pp. 221-241.
- Knutsen O., Scarbrough E.: *Cleavage Politics*, In: Deth J. W. V., Scarbrough E.(ed.), *The Impact of Values*, Oxford University Press, Oxford, 1998, pp 492-523.
- Knutsen O., Kumlin S.: Value Orientations and Party Choice – A Comparative Longitudinal Study of Five Countries, In: Thomassen J.: *The European Voter: A Comparative Study of Modern Democracies*, Oxford University Press, Oxford, 2005, pp. 125-167.
- Knutsen O.: *Class Voting in Western Europe: A Comparative Longitudinal Study*, Lexington Books, Lanham, 2006.
- Kollár M., Mesežnikov G., Bútorá M. (ed.): *Slovensko 2008: Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2009.
- Kollár M., Mesežnikov G., Bútorá M. (ed.): *Slovensko 2007: Súhrnná správa o stave spoločnosti*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2008.
- Kopeček Lubomír: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2006.
- Kováčová A.: *Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867-1918)*, Pilišska Čaba, Ostrihom, 2006.

- Kraus K. D.: *Populism and the Logic of Party Rotation in Postcommunist Europe*, In: Bútorá M., Gyárfášová O., Mesežnikov G., Skladony T. W. (ed.): *Democracy and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath*, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2007, pp. 141–160.
- Krivý V., Feglová V., Balko D.: *Slovensko a jeho regióny: Sociokultúrne súvislosti volebného správania*, Nadácia Médiá, Bratislava, 1996.
- Krivý V.: *Hodnotové orientácie na Slovensku – skupinové portréty*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 1998.
- Krivý V.: *Politické orientácie na Slovensku: Skupinové profily*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2000.
- Krivý V., Mesežnikov G.: *Politické strany a ich prívrženci*, In.: Gyárfášová O., Krivý V., Velšic M.: *Krajina v pohybe: Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2001, pp. 53–146.
- Krivý V.: *Vývin ľavo-pravého začlenenia*, In: Gyárfášová O., Krivý V., Velšic M.: *Krajina v pohybe: Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2001a, pp. 147–174.
- Krivý V.: *Hodnotové a politické profily*, In.: Gyárfášová O., Krivý V., Velšic M.: *Krajina v pohybe: Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2001b, pp. 297–349.
- Krivý V.: *Kolektívne identity na súčasnom Slovensku*, Centrum excelentnosti „Kolektívne identity“ SAV, Bratislava, 2004.
- Krivý V.: *Hodnotové orientácie, kolektívne identity a hodnotové štiepenia v slovenskej spoločnosti*, *Slovenský národopis*, 53, No. 3, 2005a, pp. 262–284.
- Krivý V.: *Politické orientácie obyvateľov a hlavné deliace línie*, In: Szomolányi S. (ed.): *Spoločnosť a politika na Slovensku: Cesty k stabilite 1989–2004*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2005b, pp. 84–107.
- Lipset S. M.: *Political Man: Social Bases of Politics*, Doubleday & Company, New York, 1960.

- Lipset S. M., Rokkan S. (ed.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, Free Press, New York, 1967, pp. 1–64.
(<http://janda.org/c24/Readings/Lipset&Rokkan/Lipset&Rokkan.htm>)
- Lipset M. S.: *Cleavages, Parties and Democracy*, In: Karvonen L., Kuhnle S.: *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, Routledge, London, 2001, pp. 2–9.
- Lipták Ľ.: *Changes of Changes: Society and Politics in Slovakia in the 20th Century*, Academic Electronic Press, Bratislava, 2002.
- Mesežnikov G., Kollár M. (ed.): *Voľby 2006: Analýza volebných programov politických strán a hnutí*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2006.
- Mesežnikov G., Gyárfášová O.: *Národný populizmus na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2008.
- Mesežnikov G., Gyárfášová O., Smilov D.: *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2008.
- Mesežnikov G.: *Národný populizmus na Slovensku: definovanie charakteru štátu a interpretácia vybraných historických udalostí*. In: Petőcz K. (ed.): *Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006 – 2009*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2009, pp. 41 – 65.
- Mesežnikov G., Gyárfášová O., Kollár M. (ed.): *Slovensko volí: Európske a prezidentské voľby 2009*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2009.
- Moreno A.: *Political Cleavages: Issues, Parties, and the Consolidation of Democracy*, Westview Press, Boulder, 1999.
- Novosád F.: *Útržky o Slovensku. Apolitické úvahy o súčasnosti*, Kalligram, Bratislava, 2010.
- Pašiak J.: Socio-priestorová situácia Slovenska, *Sociológia*, No. 4-5, 1993.
- Petőcz K. (ed.): *Národný populizmus na Slovensku a slovensko-maďarské vzťahy 2006–2009*, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín, 2009.
- Szomolányi S. (ed.): *Spoločnosť a politika na Slovensku: Cesty k stabilite 1989–2004*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2005.
- Szomolányi S.: *The 2006 Parliamentary Elections and the Stability of Democracy in Slovakia*, In: Bútora M., Gyárfášová O., Mesežnikov G., Skladony T. W. (ed.): *Democracy*

and Populism in Central Europe: The Visegrad Elections and Their Aftermath, Institute for Public Affairs, Bratislava, 2007, pp. 39–65.

Šagath Daniel: Hodnotový systém a jeho prejavy v predvolebnej kampani, *Slovenská politologická revue*, No. 4, ročník VII., 2007, pp. 130–142.

Šanderová J.: Vnímání důsledků transformace českou a slovenskou populací, *Sociologický časopis*, 1993, No. 1.

Velšic M.: *Spoločenská atmosféra*, In: Gyárfašová O., Krivý V., Velšic M.: *Krajina v pohybe: Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 2001, pp. 13-52.

Vokoun Jaroslav a kol.: *Megatrendy – dôsledky zmien v demografickom vývoji a urbanizácii na Slovensku*, Ekonomický ústav SAV, Bratislava, 2006.

Whitefield S.: Political Cleavages and Post-Communist Politics, *Annual Review of Political Science*, No. 5, 2002, pp. 181–200.

Wiersma J. M., Swoboda H. (ed.): *Democracy, Populism and Minority Rights*, PSE, Socialist Group in the European Parliament, Brusel, 2008.

Zakaria F.: *Budoucnost svobody: Neliberální demokracie v USA i ve světě*, Academia, Praha, 2005.

Zemko M.: *Tradície slovenskej politiky: demokracia, autoritárstvo, totalitarizmus*, In: Szomolányi S. (ed.): *Spoločnosť a politika na Slovensku: Cesty k stabilite 1989–2004*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2005, pp. 31–44.

INTERNETOVÉ ZDROJE

www.statistics.sk (Štatistický úrad Slovenskej republiky)

www.sme.sk (denník SME)

www.focus-research.sk (agentúra FOCUS)

www.youtube.com

POUŽITÉ DÁTA

ESS 4 - Európska sociálna sonda 2008, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, november 2008 – február 2009.

ISSP Slovensko 2009-2010, Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied, október 2009.

Občianstvo a participácia na Slovensku 2008, Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie SAV, november 2008.

Rovnosť a menšiny na Slovensku 2008, COPART, IVO, Progress, Museion, máj 2008.

PRÍLOHY

Príloha 1

Pohlavie * „Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2009)

Pohlavie * Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň

			Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň							Total	
			SMER	SDKÚ	KDH	SNS	HZDS	Most	SMK		SaS
Q89.	muž	Početnosť	88	39	21	21	21	15	13	14	232
POHLAVIE		% POHLAVIE	37,9%	16,8%	9,1%	9,1%	9,1%	6,5%	5,6%	6,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,1	1,2	-1,3	,3	2,1	,7	,0	1,2	
	žena	Početnosť	159	45	42	28	16	17	19	13	339
		% POHLAVIE	46,9%	13,3%	12,4%	8,3%	4,7%	5,0%	5,6%	3,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,1	-1,2	1,3	-,3	-2,1	-,7	,0	-1,2	
Total		Početnosť	247	84	63	49	37	32	32	27	571
		% POHLAVIE	43,3%	14,7%	11,0%	8,6%	6,5%	5,6%	5,6%	4,7%	100,0%

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 2

Pohlavie * „Ktorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2008)

Pohlavie * Preferencia/vol'ba politickej strany

			Preferencia/vol'ba politickej strany						Total	
			SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK		SF
POHLAVIE muž	Početnosť		153	45	43	20	41	32	3	337
	% POHLAVIE		45,4%	13,4%	12,8%	5,9%	12,2%	9,5%	,9%	100,0%
	Adjust. reziduá		,9	,0	,7	-3,8	3,0	,5	-3,1	
žena	Početnosť		155	49	41	54	21	31	18	369
	% POHLAVIE		42,0%	13,3%	11,1%	14,6%	5,7%	8,4%	4,9%	100,0%
	Adjust. reziduá		-,9	,0	-,7	3,8	-3,0	-,5	3,1	
Total	Početnosť		308	94	84	74	62	63	21	706
	% POHLAVIE		43,6%	13,3%	11,9%	10,5%	8,8%	8,9%	3,0%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 3

Vek * „Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2009)

Vek * Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň

			Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň							Total	
			SMER	SDKÚ	KDH	SNS	HZDS	Most	SMK		SaS
Rok narodenia	18 - 24	Početnosť	18	9	2	5	2	5	4	7	52
		% Rok narodenia	34,6%	17,3%	3,8%	9,6%	3,8%	9,6%	7,7%	13,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,3	,5	-1,7	,3	-,8	1,3	,7	3,1	
25 - 34	Početnosť	32	18	4	8	3	5	7	6	83	
	% Rok narodenia	38,6%	21,7%	4,8%	9,6%	3,6%	6,0%	8,4%	7,2%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,9	1,9	-2,0	,4	-1,2	,2	1,2	1,2		
35 - 44	Početnosť	38	15	14	13	5	8	4	2	99	
	% Rok narodenia	38,4%	15,2%	14,1%	13,1%	5,1%	8,1%	4,0%	2,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,1	,1	1,1	1,8	-,6	1,2	-,8	-1,4		
45 - 54	Početnosť	44	18	9	12	7	8	3	3	104	
	% Rok narodenia	42,3%	17,3%	8,7%	11,5%	6,7%	7,7%	2,9%	2,9%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,2	,8	-,9	1,3	,1	1,0	-1,3	-1,0		
55 - 64	Početnosť	61	14	18	6	11	5	9	5	129	
	% Rok narodenia	47,3%	10,9%	14,0%	4,7%	8,5%	3,9%	7,0%	3,9%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,1	-1,4	1,2	-1,8	1,1	-1,0	,8	-,5		
65 a viac	Početnosť	53	10	16	4	9	1	5	4	102	
	% Rok narodenia	52,0%	9,8%	15,7%	3,9%	8,8%	1,0%	4,9%	3,9%	100,0%	
	Adjust. reziduá	2,0	-1,6	1,6	-1,8	1,0	-2,2	-,3	-,4		
Total	Početnosť	246	84	63	48	37	32	32	27	569	
	% Rok narodenia	43,2%	14,8%	11,1%	8,4%	6,5%	5,6%	5,6%	4,7%	100,0%	

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 4

Vek * „Ktorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2008)

Vek * Preferencia/voľba politickej strany

			Preferencia/voľba politickej strany						Total	
			SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK		SF
Vek	18 - 24	Početnosť	40	12	18	6	3	6	4	89
		% Vek	44,9%	13,5%	20,2%	6,7%	3,4%	6,7%	4,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	,3	,0	2,7	-1,3	-2,0	-,8	1,2	
25 - 34	Početnosť	54	23	21	7	7	12	8	132	
	% Vek	40,9%	17,4%	15,9%	5,3%	5,3%	9,1%	6,1%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,7	1,5	1,7	-2,2	-1,6	,0	2,8		
35 - 44	Početnosť	58	23	12	9	10	14	4	130	
	% Vek	44,6%	17,7%	9,2%	6,9%	7,7%	10,8%	3,1%	100,0%	
	Adjust. reziduá	,3	1,6	-1,0	-1,5	-,6	,7	,4		
45 - 54	Početnosť	70	20	12	19	4	8	1	134	
	% Vek	52,2%	14,9%	9,0%	14,2%	3,0%	6,0%	,7%	100,0%	
	Adjust. reziduá	2,3	,6	-1,1	1,5	-2,7	-1,4	-1,5		
55 - 64	Početnosť	45	13	15	20	17	12	1	123	
	% Vek	36,6%	10,6%	12,2%	16,3%	13,8%	9,8%	,8%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,7	-1,0	,2	2,2	2,1	,3	-1,4		
65 a viac	Početnosť	34	2	3	13	21	11	0	84	
	% Vek	40,5%	2,4%	3,6%	15,5%	25,0%	13,1%	,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,6	-3,2	-2,5	1,5	5,5	1,4	-1,6		
Total	Početnosť	301	93	81	74	62	63	18	692	
	% Vek	43,5%	13,4%	11,7%	10,7%	9,0%	9,1%	2,6%	100,0%	

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 5

Najvyššie ukončené vzdelanie * „Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2009)

Najvyššie ukončené vzdelanie * Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň

			Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň								Total
			SMER	SDKÚ	KDH	SNS	HZDS	Most	SMK	SaS	
Najvyššie ukončené vzdelanie	Základné	Početnosť	30	1	7	3	3	3	6	2	55
		%	54,5%	1,8%	12,7%	5,5%	5,5%	5,5%	10,9%	3,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,8	-2,8	,4	-,9	-,3	,0	1,8	-,4	
Vyučený(-á) a odborná škola bez maturity	Početnosť	93	11	25	25	15	14	11	5	199	
	%	46,7%	5,5%	12,6%	12,6%	7,5%	7,0%	5,5%	2,5%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,3	-4,5	,8	2,5	,7	1,1	,0	-1,8		
Odborná škola s maturitou	Početnosť	24	9	6	4	6	1	3	3	56	
	%	42,9%	16,1%	10,7%	7,1%	10,7%	1,8%	5,4%	5,4%	100,0%	
	Adjust. reziduá	,0	,3	,0	-,4	1,3	-1,3	,0	,2		
Úplné stredoškolské všeobecné	Početnosť	69	31	17	12	10	10	7	10	166	
	%	41,6%	18,7%	10,2%	7,2%	6,0%	6,0%	4,2%	6,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,5	1,8	-,4	-,8	-,3	,3	-,9	,9		
Vysokoškolské	Početnosť	29	31	8	5	3	4	5	7	92	
	%	31,5%	33,7%	8,7%	5,4%	3,3%	4,3%	5,4%	7,6%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-2,5	5,7	-,8	-1,2	-1,4	-,6	,0	1,4		
Total	Početnosť	245	83	63	49	37	32	32	27	568	
	%	43,1%	14,6%	11,1%	8,6%	6,5%	5,6%	5,6%	4,8%	100,0%	

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 6

Najvyššie ukončené vzdelanie * „Ktorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2008)

Vzdelanie * Preferencia/voľba politickej strany

		Preferencia/voľba politickej strany							Total
		SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK	SF	
VZDELANIE ZŠ	Početnosť	71	4	22	26	21	18	5	167
	% VZDELANIE	42,5%	2,4%	13,2%	15,6%	12,6%	10,8%	3,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	-,3	-4,8	,6	2,4	1,9	1,1	,0	
SŠ bez maturity	Početnosť	107	22	33	25	23	19	4	233
	% VZDELANIE	45,9%	9,4%	14,2%	10,7%	9,9%	8,2%	1,7%	100,0%
	Adjust. reziduá	,9	-2,2	1,3	,1	,6	-,4	-1,4	
SŠ s maturitou	Početnosť	102	42	27	18	15	19	8	231
	% VZDELANIE	44,2%	18,2%	11,7%	7,8%	6,5%	8,2%	3,5%	100,0%
	Adjust. reziduá	,2	2,6	-,1	-1,7	-1,6	-,3	,5	
VŠ	Početnosť	28	27	2	6	4	6	4	77
	% VZDELANIE	36,4%	35,1%	2,6%	7,8%	5,2%	7,8%	5,2%	100,0%
	Adjust. reziduá	-1,3	5,9	-2,7	-,8	-1,2	-,3	1,2	
Total	Početnosť	308	95	84	75	63	62	21	708
	% VZDELANIE	43,5%	13,4%	11,9%	10,6%	8,9%	8,8%	3,0%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 7

„Do ktorej spoločenskej triedy by ste sa zaradili?“ * „Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2009)

Spoločenská trieda * Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň

		Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň								Total
		SMER	SDKÚ	KDH	SNS	HZDS	Most	SMK	SaS	
spoločenská nižšia trieda	Početnosť	34	1	12	5	8	5	5	2	72
	%	47,2%	1,4%	16,7%	6,9%	11,1%	6,9%	6,9%	2,8%	100,0%
	Adjust. reziduá	,8	-3,5	1,6	-,6	1,8	,5	,5	-,9	
nižšia stredná trieda	Početnosť	67	12	20	22	11	11	17	5	165
	%	40,6%	7,3%	12,1%	13,3%	6,7%	6,7%	10,3%	3,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	-,7	-3,3	,5	2,5	,2	,6	3,0	-1,3	
stredná trieda	Početnosť	115	56	22	21	14	12	8	13	261
	%	44,1%	21,5%	8,4%	8,0%	5,4%	4,6%	3,1%	5,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	,6	4,0	-1,8	-,5	-,9	-1,0	-2,5	,2	
vyššia stredná trieda	Početnosť	21	15	8	1	3	4	2	7	61
	%	34,4%	24,6%	13,1%	1,6%	4,9%	6,6%	3,3%	11,5%	100,0%
	Adjust. reziduá	-1,4	2,2	,6	-2,1	-,5	,3	-,9	2,6	
vyššia trieda	Početnosť	4	0	0	0	0	0	0	0	4
	%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	2,3	-,8	-,7	-,6	-,5	-,5	-,5	-,5	
Total	Početnosť	241	84	62	49	36	32	32	27	563
	%	42,8%	14,9%	11,0%	8,7%	6,4%	5,7%	5,7%	4,8%	100,0%

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 8

„Do ktorej spoločenskej vrstvy by ste zaradili seba a svoju rodinu?“ * „Ktorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2008)

Spoločenská vrstva * Preferencia/voľba politickej strany

			Preferencia/voľba politickej strany						Total	
			SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK		SF
spoločenská vrstva	Nižšia	Početnosť	17	1	2	7	5	2	0	34
		%	50,0%	2,9%	5,9%	20,6%	14,7%	5,9%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	,7	-1,8	-1,1	2,0	1,3	-6	-1,1	
Nižšia stredná		Početnosť	85	11	23	22	24	23	6	194
		%	43,8%	5,7%	11,9%	11,3%	12,4%	11,9%	3,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	,0	-3,7	,1	,6	2,1	1,7	,1	
Stredná		Početnosť	183	61	51	38	30	28	13	404
		%	45,3%	15,1%	12,6%	9,4%	7,4%	6,9%	3,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	,9	1,5	,8	-9	-1,4	-2,1	,4	
Vyššia stredná		Početnosť	21	19	6	5	2	9	2	64
		%	32,8%	29,7%	9,4%	7,8%	3,1%	14,1%	3,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,9	4,0	-6	-7	-1,7	1,5	,1	
Najvyššia		Početnosť	0	2	0	0	0	0	0	2
		%	,0%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,3	3,6	-5	-5	-4	-4	-2	
Total		Početnosť	306	94	82	72	61	62	21	698
		%	43,8%	13,5%	11,7%	10,3%	8,7%	8,9%	3,0%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 9

Zamestnanie * preferencia politickej strany (2008); Zdroj: ROVMES 2008

Zamestnanie * Preferencia/voľba politickej strany

			Preferencia/voľba politickej strany							Total
			SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK	SF	
ZAMESTNANIE	nekvalfikovaný manuál. pracovník	Početnosť	11	3	4	1	1	3	0	23
		%	47,8%	13,0%	17,4%	4,3%	4,3%	13,0%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	,4	,0	,8	-1,0	-,8	,7	-,9	
	kvalfikovaný manuál./prevádzkový pracovník	Početnosť	94	19	23	14	14	17	3	184
		%	51,1%	10,3%	12,5%	7,6%	7,6%	9,2%	1,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,4	-1,4	,3	-1,5	-,6	,2	-1,2	
	výkonný odborný pracovník, úradník	Početnosť	46	17	13	11	4	8	5	104
		%	44,2%	16,3%	12,5%	10,6%	3,8%	7,7%	4,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	,1	,9	,2	,0	-1,9	-,5	1,2	
	tvorivý odborný pracovník	Početnosť	21	20	1	4	1	2	3	52
		%	40,4%	38,5%	1,9%	7,7%	1,9%	3,8%	5,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,5	5,5	-2,3	-,7	-1,8	-1,3	1,2	
	podnikateľ, živnostník	Početnosť	18	13	6	2	1	8	3	51
		%	35,3%	25,5%	11,8%	3,9%	2,0%	15,7%	5,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	2,6	,0	-1,6	-1,8	1,8	1,3	
	dôchodca	Početnosť	68	9	16	30	35	21	1	180
		%	37,8%	5,0%	8,9%	16,7%	19,4%	11,7%	,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,8	-3,8	-1,4	3,2	5,9	1,5	-2,2	
	študent	Početnosť	26	8	16	5	2	2	5	64
		%	40,6%	12,5%	25,0%	7,8%	3,1%	3,1%	7,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,5	-,2	3,4	-,7	-1,7	-1,7	2,4	
	v domácnosti, MD	Početnosť	7	4	2	3	1	2	0	19
		%	36,8%	21,1%	10,5%	15,8%	5,3%	10,5%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,6	1,0	-,2	,8	-,5	,3	-,8	
	nezamestnaný	Početnosť	18	2	3	4	3	0	1	31
		%	58,1%	6,5%	9,7%	12,9%	9,7%	,0%	3,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,7	-1,2	-,4	,5	,2	-1,8	,1	
Total		Početnosť	309	95	84	74	62	63	21	708
		%	43,6%	13,4%	11,9%	10,5%	8,8%	8,9%	3,0%	100,0%

Príloha 10

„Hlásite sa k nejakému náboženskému vyznaniu, ak áno, k akému?“ * „Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2009)

Náboženské viero vyznanie * Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň

		Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň								Total
		SMER	SDKÚ	KDH	SNS	HZDS	Most	SMK	SaS	
Náboženské viero vyznanie	Početnosť	36	21	0	7	2	5	7	6	84
	%	42,9%	25,0%	,0%	8,3%	2,4%	6,0%	8,3%	7,1%	100,0%
	Adjust. reziduá	-,2	3,0	-3,5	-,2	-1,5	,2	1,2	1,0	
rímskokatolícke	Početnosť	164	49	56	35	25	21	14	16	380
	%	43,2%	12,9%	14,7%	9,2%	6,6%	5,5%	3,7%	4,2%	100,0%
	Adjust. reziduá	-,5	-1,5	4,5	,3	,8	,1	-3,0	-1,2	
evanjelické a.v.	Početnosť	15	6	0	3	3	0	2	5	34
	%	44,1%	17,6%	,0%	8,8%	8,8%	,0%	5,9%	14,7%	100,0%
	Adjust. reziduá	,0	,6	-2,1	,0	,7	-1,4	,1	2,7	
gréckokatolícke	Početnosť	20	3	3	4	3	0	0	0	33
	%	60,6%	9,1%	9,1%	12,1%	9,1%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	2,0	-,9	-,3	,7	,8	-1,4	-1,5	-1,3	
kalvínske	Početnosť	1	0	0	0	0	3	8	0	12
	%	8,3%	,0%	,0%	,0%	,0%	25,0%	66,7%	,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	-2,5	-1,4	-1,2	-1,1	-,9	3,0	9,3	-,8	
pravoslávne	Početnosť	3	0	0	0	0	0	0	0	3
	%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	2,0	-,7	-,6	-,5	-,4	-,4	-,4	-,4	
Jehovovi svedkovia	Početnosť	1	0	0	0	0	1	0	0	2
	%	50,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	50,0%	,0%	,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	,2	-,6	-,5	-,4	-,4	2,8	-,3	-,3	
Total	Početnosť	240	79	59	49	33	30	31	27	548
	%	43,8%	14,4%	10,8%	8,9%	6,0%	5,5%	5,7%	4,9%	100,0%

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 11

„Povedzte, prosím, hlásite sa k nejakej cirkvi? Ak áno, ku ktorej?“ * „Ktorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2008)

Náboženské vierovyznanie * Preferencia/voľba politickej strany

			Preferencia/voľba politickej strany							Total
			SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK	SF	
Náboženské vierovyznanie	K rímskokatolíckej	Početnosť	199	54	55	72	47	44	14	485
		%	41,0%	11,1%	11,3%	14,8%	9,7%	9,1%	2,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,9	-2,3	-,8	5,3	1,0	,3	-,3	
Ku gréckokatolíckej		Početnosť	17	3	6	1	6	1	2	36
		%	47,2%	8,3%	16,7%	2,8%	16,7%	2,8%	5,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	,5	-,9	,9	-1,6	1,7	-1,3	,9	
K evanjelickej a.v.		Početnosť	32	7	9	1	2	2	0	53
		%	60,4%	13,2%	17,0%	1,9%	3,8%	3,8%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,6	,0	1,2	-2,2	-1,4	-1,4	-1,3	
K reformovanej kresťanskej cirkvi (kalvíni)		Početnosť	1	0	0	1	0	5	0	7
		%	14,3%	,0%	,0%	14,3%	,0%	71,4%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,6	-1,0	-1,0	,3	-,8	5,9	-,5	
K inej		Početnosť	3	1	1	0	0	0	0	5
		%	60,0%	20,0%	20,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	,8	,5	,6	-,8	-,7	-,7	-,4	
K žiadnej		Početnosť	52	27	13	0	8	10	5	115
		%	45,2%	23,5%	11,3%	,0%	7,0%	8,7%	4,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	,4	3,6	-,2	-4,1	-,8	,0	,9	
Total		Početnosť	304	92	84	75	63	62	21	701
		%	43,4%	13,1%	12,0%	10,7%	9,0%	8,8%	3,0%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 12

Počet obyvateľov obce * preferencia politickej strany (2009); Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Počet obyvateľov obce * Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň

			Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň								Total
			SMER	SDKÚ	KDH	SNS	HZDS	Most	SMK	SaS	
D36. POČET OBYVATEĽ OV OBCE	do 500	Početnosť	14	3	4	5	2	3	7	0	38
	obyvateľov	%	36,8%	7,9%	10,5%	13,2%	5,3%	7,9%	18,4%	,0%	100 %
		Adjust. reziduá	-,8	-1,2	-,1	1,0	-,3	,6	3,6	-1,4	
501 - 1 000	obyvateľov	Početnosť	28	4	7	5	2	0	4	1	51
		%	54,9%	7,8%	13,7%	9,8%	3,9%	,0%	7,8%	2,0%	100%
		Adjust. reziduá	1,8	-1,5	,6	,3	-,8	-1,8	,7	-1,0	
1 001 - 2 000	obyvateľov	Početnosť	31	5	10	13	9	9	2	2	81
		%	38,3%	6,2%	12,3%	16,0%	11,1%	11,1%	2,5%	2,5%	100%
		Adjust. reziduá	-1,0	-2,3	,4	2,6	1,8	2,3	-1,3	-1,0	
2 001 - 5 000	obyvateľov	Početnosť	25	13	10	1	5	3	2	1	60
		%	41,7%	21,7%	16,7%	1,7%	8,3%	5,0%	3,3%	1,7%	100%
		Adjust. reziduá	-,3	1,6	1,5	-2,0	,6	-,2	-,8	-1,2	
5 001 - 10 000	obyvateľov	Početnosť	12	4	4	5	5	5	8	1	44
		%	27,3%	9,1%	9,1%	11,4%	11,4%	11,4%	18,2%	2,3%	100%
		Adjust. reziduá	-2,2	-1,1	-,4	,7	1,4	1,7	3,8	-,8	
10 001 - 20 000	obyvateľov	Početnosť	30	7	7	5	4	2	3	4	62
		%	48,4%	11,3%	11,3%	8,1%	6,5%	3,2%	4,8%	6,5%	100%
		Adjust. reziduá	,9	-,8	,1	-,2	,0	-,9	-,3	,7	
20 001 - 50 000	obyvateľov	Početnosť	46	11	5	4	3	7	6	3	85
		%	54,1%	12,9%	5,9%	4,7%	3,5%	8,2%	7,1%	3,5%	100%
		Adjust. reziduá	2,2	-,5	-1,6	-1,4	-1,2	1,1	,6	-,6	
50 001 - 100 000	obyvateľov	Početnosť	33	17	9	5	4	1	0	7	76
		%	43,4%	22,4%	11,8%	6,6%	5,3%	1,3%	,0%	9,2%	100%
		Adjust. reziduá	,0	2,0	,2	-,7	-,5	-1,7	-2,3	2,0	
nad 100 000	obyvateľov	Početnosť	28	20	7	6	3	2	0	8	74
		%	37,8%	27,0%	9,5%	8,1%	4,1%	2,7%	,0%	10,8%	100%
		Adjust. reziduá	-1,0	3,2	-,5	-,2	-,9	-1,2	-2,2	2,6	
Total		Početnosť	247	84	63	49	37	32	32	27	571
		%	43,3%	14,7%	11,0%	8,6%	6,5%	5,6%	5,6%	4,7%	100%

Príloha 13

Počet obyvateľov obce * „Ktoej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ (2008)

Počet obyvateľov obce * Preferencia/voľby politickej strany

			Preferencia/voľby politickej strany							Total
			SMER	SDKÚ	SNS	KDH	HZDS	SMK	SF	
POČET OBYVATEĽ OV OBCE	menej ako 2 tisíc	Početnosť	95	18	19	25	26	28	8	219
		%	43,4%	8,2%	8,7%	11,4%	11,9%	12,8%	3,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	,0	-2,7	-1,8	,4	1,9	2,5	,7	
2 - 5 tisíc		Početnosť	49	10	14	15	11	8	1	108
		%	45,4%	9,3%	13,0%	13,9%	10,2%	7,4%	,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	,4	-1,3	,4	1,2	,5	-5	-1,4	
5 - 20 tisíc		Početnosť	44	20	16	15	5	9	6	115
		%	38,3%	17,4%	13,9%	13,0%	4,3%	7,8%	5,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	1,4	,7	,9	-1,9	-4	1,6	
20 - 50 tisíc		Početnosť	55	18	19	11	9	12	4	128
		%	43,0%	14,1%	14,8%	8,6%	7,0%	9,4%	3,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,1	,3	1,2	-,9	-,8	,3	,1	
50 - 100 tisíc		Početnosť	40	11	8	5	9	0	1	74
		%	54,1%	14,9%	10,8%	6,8%	12,2%	,0%	1,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,9	,4	-,3	-1,2	1,0	-2,8	-,9	
nad 100 tisíc		Početnosť	25	17	8	5	3	5	1	64
		%	39,1%	26,6%	12,5%	7,8%	4,7%	7,8%	1,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,8	3,3	,2	-,8	-1,2	-,3	-,7	
Total		Početnosť	308	94	84	76	63	62	21	708
		%	43,5%	13,3%	11,9%	10,7%	8,9%	8,8%	3,0%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 14

„Ktoorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „A: V politike je dôležité trpezlivé vyjednávanie. B: V politike je dôležitá rozhodnosť a pevná ruka silnej osobnosti.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * A: trpezlivé vyjednávanie B: pevná ruka

		A: v politike je dôležité trpezlivé vyjednávanie B: pevná ruka silnej osobnosti				Total	
		úplne súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom B	úplne súhlasím s výrokom B		
Preferencia/ voľba politickej strany	SMER	Početnosť	87	116	100	51	354
		%	24,6%	32,8%	28,2%	14,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,7	-,5	,6	2,5	
	SDKÚ	Početnosť	31	35	16	3	85
		%	36,5%	41,2%	18,8%	3,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,0	1,5	-1,9	-2,4	
	SNS	Početnosť	27	23	30	15	95
		%	28,4%	24,2%	31,6%	15,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	,2	-2,1	1,0	1,4	
	KDH	Početnosť	19	22	22	8	71
		%	26,8%	31,0%	31,0%	11,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,2	-,5	,7	,0	
	HZDS	Početnosť	19	8	14	2	43
		%	44,2%	18,6%	32,6%	4,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,5	-2,2	,8	-1,4	
SMK	Početnosť	19	35	19	6	79	
	%	24,1%	44,3%	24,1%	7,6%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,7	2,1	-,7	-1,1		
SF	Početnosť	6	16	5	1	28	
	%	21,4%	57,1%	17,9%	3,6%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,7	2,7	-1,1	-1,3		
Total	Početnosť	208	255	206	86	755	
	%	27,5%	33,8%	27,3%	11,4%	100,0%	

Zdroj: COPART-KVSBK/IVO, november 2008

Príloha 15

„Ktoorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „A: Prvoradá je pluralita názorov a demokracia; B: Prvoradá je jednota a zomknutosť národa.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * A: pluralita názorov B: jednota národa

		A:prvoradosť plurality názorov B: prvoradosť jednoty národa				Total	
		úplne súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom B	úplne súhlasím s výrokom B		
Preferencia/ voľba politickej strany	SMER	Početnosť	51	109	125	59	344
		%	14,8%	31,7%	36,3%	17,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-3,6	,1	2,5	,6	
SDKÚ		Početnosť	31	36	11	6	84
		%	36,9%	42,9%	13,1%	7,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	4,0	2,4	-3,9	-2,4	
SNS		Početnosť	20	18	38	13	89
		%	22,5%	20,2%	42,7%	14,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	,5	-2,4	2,4	-,4	
KDH		Početnosť	12	15	25	16	68
		%	17,6%	22,1%	36,8%	23,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,6	-1,8	,9	1,7	
HZDS		Početnosť	4	12	14	11	41
		%	9,8%	29,3%	34,1%	26,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,8	-,3	,3	1,9	
SMK		Početnosť	25	31	12	5	73
		%	34,2%	42,5%	16,4%	6,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	3,1	2,1	-3,0	-2,3	
SF		Početnosť	6	8	6	8	28
		%	21,4%	28,6%	21,4%	28,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	,1	-,3	-1,2	1,8	
Total		Početnosť	149	229	231	118	727
		%	20,5%	31,5%	31,8%	16,2%	100,0%

Zdroj: COPART-KVSBK/IVO, november 2008

Príloha 16

„Ktoorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „A: Je neprípustné, aby politik porušoval zákon – ani v prípade, ak chce občanom dobre; B: Politik, ktorý chce pre občanov dobre, môže v záujme toho občas porušiť zákon.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * A: politik nikde nemôže porušiť zákon; B: politik s dobrými úmyslami môže porušiť zákon

		A: politik nikde nemôže porušiť zákon; B: politik s dobrými úmyslami môže porušiť zákon				Total	
		úplne súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom B	úplne súhlasím s výrokom B		
Preferencia/ voľba politickej strany	SMER	Početnosť	130	120	75	19	344
		%	37,8%	34,9%	21,8%	5,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,3	1,1	1,1	-1,4	
SDKÚ		Početnosť	45	22	12	4	83
		%	54,2%	26,5%	14,5%	4,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,8	-1,3	-1,4	-,8	
SNS		Početnosť	29	27	23	11	90
		%	32,2%	30,0%	25,6%	12,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,7	-,6	1,4	2,1	
KDH		Početnosť	29	21	14	5	69
		%	42,0%	30,4%	20,3%	7,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	,3	-,4	,1	,1	
HZDS		Početnosť	14	18	8	2	42
		%	33,3%	42,9%	19,0%	4,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,9	1,4	-,2	-,6	
SMK		Početnosť	35	22	10	8	75
		%	46,7%	29,3%	13,3%	10,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,2	-,7	-1,5	1,4	
SF		Početnosť	11	9	4	1	25
		%	44,0%	36,0%	16,0%	4,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	,4	,3	-,5	-,6	
Total		Početnosť	293	239	146	50	728
		%	40,2%	32,8%	20,1%	6,9%	100,0%

Zdroj: COPART-KVSBK/IVO, november 2008

Príloha 17

„Ktoorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „A: Vláda nesmie riadiť a kontrolovať činnosť televízie, rozhlasu a tlače; B: Vláda by mala riadiť a kontrolovať činnosť televízie, rozhlasu a tlače.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * A: vláda nesmie riadiť a kontrolovať činnosti médií; B: vláda by mala riadiť a kontrolovať médiá

		A: vláda nesmie riadiť a kontrolovať činnosti médií; B: vláda by mala riadiť a kontrolovať médiá				Total	
		úplne súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom A	viac súhlasím s výrokom B	úplne súhlasím s výrokom B		
Preferencia/ voľba politickej strany	SMER	Početnosť	65	132	118	31	346
		%	18,8%	38,2%	34,1%	9,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-4,9	1,0	3,2	,9	
SDKÚ		Početnosť	44	26	14	0	84
		%	52,4%	31,0%	16,7%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	5,5	-1,1	-2,5	-2,9	
SNS		Početnosť	18	32	29	13	92
		%	19,6%	34,8%	31,5%	14,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,8	-,3	,7	2,3	
KDH		Početnosť	16	29	16	3	64
		%	25,0%	45,3%	25,0%	4,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,4	1,6	-,6	-1,0	
HZDS		Početnosť	14	15	6	5	40
		%	35,0%	37,5%	15,0%	12,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,1	,2	-1,9	1,1	
SMK		Početnosť	31	24	13	5	73
		%	42,5%	32,9%	17,8%	6,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	3,1	-,6	-2,1	-,4	
SF		Početnosť	10	6	11	1	28
		%	35,7%	21,4%	39,3%	3,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,0	-1,7	1,3	-,9	
Total		Početnosť	198	264	207	58	727
		%	27,2%	36,3%	28,5%	8,0%	100,0%

Zdroj: COPART-KVSBK/IVO, november 2008

Príloha 18

„Ktorú stranu ste volili v posledných parlamentných voľbách?“ * „Ľudia, ktorí porušujú zákon, by mali dostávať oveľa tvrdšie tresty, ako dostávajú teraz.“ (2008)

Strana volená v posledných voľbách * Oveľa prísnejšie tresty pre zločincov

			Oveľa prísnejšie tresty pre zločincov				Total	
			Rozhodne súhlasí	Súhlasí	Ani súhlas ani nesúhlas	Nesúhlasí		Rozhodne nesúhlasí
Strana volená v posledných voľbách	SMER	Početnosť	239	204	55	7	4	509
		%	47,0%	40,1%	10,8%	1,4%	,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,9	-1,7	-,3	-1,1	1,6	
	SDKÚ	Početnosť	75	91	30	6	0	202
		%	37,1%	45,0%	14,9%	3,0%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,1	,7	1,9	1,3	-1,0	
	KDH	Početnosť	38	56	12	3	0	109
		%	34,9%	51,4%	11,0%	2,8%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,0	1,9	,0	,7	-,7	
	SMK	Početnosť	38	52	16	2	0	108
		%	35,2%	48,1%	14,8%	1,9%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,9	1,2	1,3	,0	-,7	
	HZDS	Početnosť	52	40	6	1	1	100
		%	52,0%	40,0%	6,0%	1,0%	1,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,7	-,6	-1,7	-,7	,9	
	SNS	Početnosť	53	40	6	2	0	101
		%	52,5%	39,6%	5,9%	2,0%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,8	-,7	-1,7	,1	-,7	
Total		Početnosť	495	483	125	21	5	1129
		%	43,8%	42,8%	11,1%	1,9%	,4%	100,0%

Zdroj: ESS 4 – 2008

Príloha 19

„Ktorú stranu ste volili v posledných parlamentných voľbách?“ * „Mučenie väzňa vo väzbe na Slovensku nie je nikdy oprávnené, dokonca ani v prípade, že by mohlo priniesť informácie, ktoré by pomohli predísť teroristickému útoku.“ (2008)

Strana volená v posledných voľbách * Mučenie neospravedlniteľné ani v prípade predídania teroristického útoku

			Mučenie neospravedlniteľné ani v prípade predídania teroristického útoku					Total
			Rozhodne súhlasí	Súhlasí	Ani súhlas ani nesúhlas	Nesúhlasí	Rozhodne nesúhlasí	
Strana volená v posledných voľbách	SMER	Početnosť	108	160	112	89	27	496
		%	21,8%	32,3%	22,6%	17,9%	5,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,2	,0	-,3	-,1	-2,6	
	SDKÚ	Početnosť	44	59	35	35	26	199
		%	22,1%	29,6%	17,6%	17,6%	13,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,3	-,9	-2,0	-,2	3,1	
	KDH	Početnosť	9	35	28	22	7	101
		%	8,9%	34,7%	27,7%	21,8%	6,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,7	,5	1,2	1,0	-,3	
SMK	Početnosť	17	41	22	21	5	106	
	%	16,0%	38,7%	20,8%	19,8%	4,7%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,8	1,5	-,6	,5	-1,2		
HZDS	Početnosť	9	30	30	14	13	96	
	%	9,4%	31,2%	31,2%	14,6%	13,5%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-2,5	-,2	2,0	-,9	2,2		
SNS	Početnosť	20	28	25	17	7	97	
	%	20,6%	28,9%	25,8%	17,5%	7,2%	100,0%	
	Adjust. reziduá	,5	-,7	,7	-,1	-,2		
Total	Početnosť	207	353	252	198	85	1095	
	%	18,9%	32,2%	23,0%	18,1%	7,8%	100,0%	

Zdroj: ESS 4 – 2008

Príloha 20

„Ktorú stranu ste volili v posledných parlamentných voľbách?“ * „Školy musia naučiť deti poslušnosti a disciplíny.“ (2008)

Strana volená v posledných voľbách * Školy musia naučiť deti poslušnosti a disciplíny

			Školy musia naučiť deti poslušnosti a disciplíny					Total
			Rozhodne súhlasí	Súhlasí	Ani súhlas ani nesúhlas	Nesúhlasí	Rozhodne nesúhlasí	
Strana volená v posledných voľbách	SMER	Početnosť	157	205	97	46	6	511
		%	30,7%	40,1%	19,0%	9,0%	1,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,0	-1,5	1,4	-1,5	-1,5	
	SDKÚ	Početnosť	51	82	35	31	5	204
		%	25,0%	40,2%	17,2%	15,2%	2,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,0	-,8	,0	2,4	,7	
	KDH	Početnosť	27	62	15	4	1	109
		%	24,8%	56,9%	13,8%	3,7%	,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,7	3,2	-1,0	-2,5	-,8	
SMK	Početnosť	24	46	20	17	3	110	
	%	21,8%	41,8%	18,2%	15,5%	2,7%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,5	-,2	,3	1,8	,7		
HZDS	Početnosť	23	51	14	12	3	103	
	%	22,3%	49,5%	13,6%	11,7%	2,9%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,3	1,5	-1,0	,4	,8		
SNS	Početnosť	34	39	15	10	3	101	
	%	33,7%	38,6%	14,9%	9,9%	3,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,4	-,9	-,7	-,2	,9		
Total	Početnosť	316	485	196	120	21	1138	
	%	27,8%	42,6%	17,2%	10,5%	1,8%	100,0%	

Zdroj: ESS 4 – 2008

Príloha 21

„Ktorú stranu ste volili v posledných parlamentných voľbách?“ * „Dobry alebo zly vplyv dvadsiatnikov na slovenské zvyklosti a spôsob života.“ (2008)

Strana volená v posledných voľbách * Aký vplyv majú dvadsiatnici na zvyky a životný spôsob života krajiny

			Aký vplyv majú dvadsiatnici na zvyky a spôsob života krajiny					Total
			Veľmi negatívny vplyv	Skôr negatívny vplyv	Ani negatívny ani pozitívny vplyv	Skôr pozitívny vplyv	Veľmi pozitívny vplyv	
Strana volená v posledných voľbách	SMER	Početnosť	18	184	151	93	3	449
		%	4,0%	41,0%	33,6%	20,7%	,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-4	1,9	,0	-1,6	-1,0	
	SDKÚ	Početnosť	3	54	64	53	5	179
		%	1,7%	30,2%	35,8%	29,6%	2,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,9	-2,3	,6	2,3	2,6	
	KDH	Početnosť	4	42	22	19	1	88
		%	4,5%	47,7%	25,0%	21,6%	1,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	,1	2,0	-1,8	-,4	,1	
	SMK	Početnosť	2	34	35	21	1	93
		%	2,2%	36,6%	37,6%	22,6%	1,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,1	-,3	,8	-,1	,1	
	HZDS	Početnosť	7	34	33	16	0	90
		%	7,8%	37,8%	36,7%	17,8%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,7	,0	,6	-1,3	-1,0	
	SNS	Početnosť	8	25	28	26	0	87
		%	9,2%	28,7%	32,2%	29,9%	,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,4	-1,8	-,3	1,6	-1,0	
Total	Početnosť	42	373	333	228	10	986	
	%	4,3%	37,8%	33,8%	23,1%	1,0%	100,0%	

Zdroj: ESS 4 – 2008

Príloha 22

„Ktorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Do akej miery súhlasíte s nasledujúcim názorom: homosexualita je choroba.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * Súhlas s názorom: homosexualita je choroba

		Súhlas s názorom: homosexualita je choroba				Total	
		Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím		
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	41	52	91	86	270
		%	15,2%	19,3%	33,7%	31,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,1	-1,2	,5	1,5	
SDKÚ	Početnosť	10	13	27	37	87	
	%	11,5%	14,9%	31,0%	42,5%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,5	-1,6	-,3	3,1		
SNS	Početnosť	19	10	31	15	75	
	%	25,3%	13,3%	41,3%	20,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	2,0	-1,8	1,7	-1,8		
KDH	Početnosť	16	25	15	10	66	
	%	24,2%	37,9%	22,7%	15,2%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,6	3,4	-1,8	-2,6		
HZDS	Početnosť	7	14	16	13	50	
	%	14,0%	28,0%	32,0%	26,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,6	1,2	,0	-,4		
SMK	Početnosť	10	15	15	12	52	
	%	19,2%	28,8%	28,8%	23,1%	100,0%	
	Adjust. reziduá	,4	1,4	-,6	-,9		
SF	Početnosť	3	4	7	5	19	
	%	15,8%	21,1%	36,8%	26,3%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,2	,0	,4	-,2		
Total	Početnosť	106	133	202	178	619	
	%	17,1%	21,5%	32,6%	28,8%	100,0%	

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 23

„Ktoej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Do akej miery súhlasíte s nasledujúcim názorom: homosexualita je hriech.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * Súhlas s názorom: homosexualita je hriech

		Súhlas s názorom: homosexualita je hriech				Total	
		Úplne súhlasím	Skôr súhlasím	Skôr nesúhlasím	Vôbec nesúhlasím		
Preferencia/ voľba politickej strany	SMER	Početnosť	19	42	86	121	268
		%	7,1%	15,7%	32,1%	45,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,1	-,7	,3	1,5	
SDKÚ		Početnosť	1	7	27	48	83
		%	1,2%	8,4%	32,5%	57,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,9	-2,2	,2	3,2	
SNS		Početnosť	7	11	17	37	72
		%	9,7%	15,3%	23,6%	51,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	,0	-,4	-1,5	1,8	
KDH		Početnosť	17	14	26	11	68
		%	25,0%	20,6%	38,2%	16,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	4,4	,9	1,3	-4,5	
HZDS		Početnosť	10	12	15	13	50
		%	20,0%	24,0%	30,0%	26,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,5	1,4	-,2	-2,4	
SMK		Početnosť	5	10	17	19	51
		%	9,8%	19,6%	33,3%	37,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	,0	,6	,3	-,7	
SF		Početnosť	2	7	4	7	20
		%	10,0%	35,0%	20,0%	35,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	,0	2,2	-1,1	-,6	
Total		Početnosť	61	103	192	256	612
		%	10,0%	16,8%	31,4%	41,8%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 24

„Ktorú stranu ste volili v posledných parlamentných voľbách?“ * „Homosexuáli a lesbičky by mali mať možnosť slobodne si žiť svoj život spôsobom, akým chcú“ (2008)

Strana volená v posledných voľbách * Homosexuáli by mali mať možnosť žiť podľa svojich predstáv

			Homosexuáli by mali mať možnosť žiť podľa svojich predstáv					Total
			Rozhodne súhlasí	Súhlasí	Ani súhlas ani nesúhlas	Neúhlasí	Rozhodne nesúhlasí	
Strana volená v posledných voľbách	SMER	Početnosť	57	148	141	93	56	495
		%	11,5%	29,9%	28,5%	18,8%	11,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	,3	,2	2,2	,2	-3,4	
	SDKÚ	Početnosť	27	67	39	35	31	199
		%	13,6%	33,7%	19,6%	17,6%	15,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,2	1,4	-2,1	-,4	,1	
	KDH	Početnosť	1	13	30	27	30	101
		%	1,0%	12,9%	29,7%	26,7%	29,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-3,4	-3,9	1,1	2,2	4,2	
	SMK	Početnosť	14	26	23	18	17	98
		%	14,3%	26,5%	23,5%	18,4%	17,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,0	-,7	-,4	,0	,6	
	HZDS	Početnosť	14	29	20	13	19	95
		%	14,7%	30,5%	21,1%	13,7%	20,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,1	,2	-1,0	-1,3	1,3	
	SNS	Početnosť	8	37	21	14	13	93
		%	8,6%	39,8%	22,6%	15,1%	14,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,8	2,3	-,6	-,9	-,4	
Total		Početnosť	121	320	274	200	166	1081
		%	11,2%	29,6%	25,3%	18,5%	15,4%	100,0%

Zdroj: ESS 4 - 2008

Príloha 25

„Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň“ * „Homosexuálny pár, ktorý žije spolu dlhodobo, A: by mal mať možnosť získať úradné uznanie svojho partnerstva (tzv. registrované partnerstvo), B: nemal by mať možnosť získať úradné uznanie svojho partnerstva.“ (2009)

Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň * Súhlas/nesúhlas s registrovanými partnerstvami

		Súhlasíte alebo nesúhlasíte s registrovanými partnerstvami pre homosexuálne páry				Total
		Rozhodne súhlasí	Skôr súhlasí	Skôr nesúhlasí	Rozhodne nesúhlasí	
Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň	SMER Početnosť	30	51	56	86	223
	%	13,5%	22,9%	25,1%	38,6%	100,0%
	Adjust. reziduá	-1,4	,0	,2	,9	
SDKÚ	Početnosť	16	19	21	22	78
	%	20,5%	24,4%	26,9%	28,2%	100,0%
	Adjust. reziduá	1,2	,4	,5	-1,6	
KDH	Početnosť	7	10	12	30	59
	%	11,9%	16,9%	20,3%	50,8%	100,0%
	Adjust. reziduá	-,9	-1,1	-,8	2,4	
SNS	Početnosť	4	9	17	13	43
	%	9,3%	20,9%	39,5%	30,2%	100,0%
	Adjust. reziduá	-1,2	-,3	2,3	-,9	
HZDS	Početnosť	3	7	7	14	31
	%	9,7%	22,6%	22,6%	45,2%	100,0%
	Adjust. reziduá	-1,0	,0	-,3	1,0	
Most	Početnosť	5	6	8	7	26
	%	19,2%	23,1%	30,8%	26,9%	100,0%
	Adjust. reziduá	,5	,0	,7	-1,0	
SMK	Početnosť	7	10	4	7	28
	%	25,0%	35,7%	14,3%	25,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	1,3	1,7	-1,3	-1,3	
SaS	Početnosť	10	5	2	8	25
	%	40,0%	20,0%	8,0%	32,0%	100,0%
	Adjust. reziduá	3,4	-,3	-2,0	-,5	
Total	Početnosť	82	117	127	187	513
	%	16,0%	22,8%	24,8%	36,5%	100,0%

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 26

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň“ * „V prípade neželaného tehotenstva... A: žena by mala mať právo rozhodnúť sa, či si plod ponechá alebo podstúpi interrupciu; B: interrupcia by nemala byť povolená za žiadnych okolností“ (2009)

Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň * A: malo by existovať právo podstúpiť interrupciu B: interrupcie by nemali byť povolené

			A: malo by existovať právo podstúpiť interrupciu B: interrupcie by nemali byť povolené				
			Úplne súhlasím s výrokom A	Skôr súhlasím s výrokom A	Skôr súhlasím s výrokom B	Úplne súhlasím s výrokom B	Total
Ktorú stranu by volili, keby sa voľby konali tento týždeň	SMER	Početnosť	111	81	17	24	233
		%	47,6%	34,8%	7,3%	10,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	,1	2,0	-2,3	-,8	
SDKÚ	Početnosť	43	22	9	6	80	
	%	53,8%	27,5%	11,2%	7,5%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,2	-,6	,1	-1,2		
KDH	Početnosť	11	16	11	19	57	
	%	19,3%	28,1%	19,3%	33,3%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-4,5	-,4	2,2	5,5		
SNS	Početnosť	27	16	3	2	48	
	%	56,2%	33,3%	6,2%	4,2%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,3	,5	-1,1	-1,7		
HZDS	Početnosť	12	12	5	6	35	
	%	34,3%	34,3%	14,3%	17,1%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,6	,5	,7	1,1		
Most	Početnosť	13	6	8	3	30	
	%	43,3%	20,0%	26,7%	10,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-,5	-1,3	2,9	-,3		
SMK	Početnosť	21	8	2	0	31	
	%	67,7%	25,8%	6,5%	,0%	100,0%	
	Adjust. reziduá	2,3	-,6	-,8	-2,1		
SaS	Početnosť	17	2	3	2	24	
	%	70,8%	8,3%	12,5%	8,3%	100,0%	
	Adjust. reziduá	2,4	-2,4	,3	-,5		
Total	Početnosť	255	163	58	62	538	
	%	47,4%	30,3%	10,8%	11,5%	100,0%	

Zdroj: ISSP Slovensko 2009

Príloha 27

„Ktoorej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Keď človek trpí veľmi ťažkou a nevyliciteľnou chorobou... A: mal by mať právo požiadať o ukončenie života B: nemal by mať právo rozhodovať o ukončení svojho života.“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * A: nevyliciteľne chorí by mali mať právo požiadať o ukončenie života B: nemali by mať na to právo

			A: nevyliciteľne chorí by mali mať právo požiadať o ukončenie života B: nemali by mať na to právo		
			výrok A (vystihuje názor respondenta)	výrok B (vystihuje názor respondenta)	Total
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	193	108	301
		%	64,1%	35,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,6	-2,6	
	SDKÚ	Početnosť	44	33	77
		%	57,1%	42,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,3	,3	
	SNS	Početnosť	59	26	85
		%	69,4%	30,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,1	-2,1	
	KDH	Početnosť	11	54	65
		%	16,9%	83,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-7,2	7,2	
	HZDS	Početnosť	20	21	41
		%	48,8%	51,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,3	1,3	
	SMK	Početnosť	39	23	62
		%	62,9%	37,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	,7	-,7	
	SF	Početnosť	20	6	26
		%	76,9%	23,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,9	-1,9	
Total		Početnosť	386	271	657
		%	58,8%	41,2%	100,0%

Zdroj: COPART-KVSBK/IVO, november 2008

Príloha 28

„Ktoej strane by ste dali svoj hlas, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nast'ahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali. - Maďarská rodina“ (2008)

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: maďarská rodina

			Nechcel by za suseda: maďarská rodina		Total
			Uviedol	Neuviedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	55	253	308
		%	17,9%	82,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,4	-1,4	
	SDKÚ	Početnosť	11	83	94
		%	11,7%	88,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	1,2	
	SNS	Početnosť	21	63	84
		%	25,0%	75,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,5	-2,5	
	KDH	Početnosť	8	66	74
		%	10,8%	89,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	1,2	
	HZDS	Početnosť	13	50	63
		%	20,6%	79,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,1	-1,1	
	SMK	Početnosť	1	61	62
		%	1,6%	98,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	-3,2	3,2	
	SF	Početnosť	2	19	21
		%	9,5%	90,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-8	,8	
Total		Početnosť	111	595	706
		%	15,7%	84,3%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 29

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali - rómska rodina“

Preferencia/voľby politickej strany * Nechcel by za suseda: rómska rodina

			Nechcel by za suseda: rómska rodina		Total
			Uviedol	Neuviedol	
Preferencia/voľby politickej strany	SMER	Početnosť	203	105	308
		%	65,9%	34,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,1	1,1	
	SDKÚ	Početnosť	59	35	94
		%	62,8%	37,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	1,2	
	SNS	Početnosť	65	20	85
		%	76,5%	23,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,8	-1,8	
	KDH	Početnosť	55	19	74
		%	74,3%	25,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,2	-1,2	
	HZDS	Početnosť	49	14	63
		%	77,8%	22,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,7	-1,7	
	SMK	Početnosť	40	22	62
		%	64,5%	35,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,6	,6	
	SF	Početnosť	10	11	21
		%	47,6%	52,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,0	2,0	
Total		Početnosť	481	226	707
		%	68,0%	32,0%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 30

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali – židovská rodina“

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: židovská rodina

			Nechcel by za suseda: židovská rodina		Total
			Uvedol	Neuvedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	34	274	308
		%	11,0%	89,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,5	,5	
	SDKÚ	Početnosť	5	89	94
		%	5,3%	94,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,1	2,1	
	SNS	Početnosť	17	68	85
		%	20,0%	80,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,5	-2,5	
	KDH	Početnosť	7	67	74
		%	9,5%	90,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,6	,6	
	HZDS	Početnosť	9	54	63
		%	14,3%	85,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	,7	-,7	
	SMK	Početnosť	10	52	62
		%	16,1%	83,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,1	-1,1	
	SF	Početnosť	1	20	21
		%	4,8%	95,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,0	1,0	
Total		Početnosť	83	624	707
		%	11,7%	88,3%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 31

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali – moslimská rodina“

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: moslimská rodina

			Nechcel by za suseda: moslimská rodina		Total
			Uvedol	Neuvedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	81	227	308
		%	26,3%	73,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,7	2,7	
	SDKÚ	Početnosť	19	75	94
		%	20,2%	79,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,5	2,5	
	SNS	Početnosť	38	46	84
		%	45,2%	54,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,9	-2,9	
	KDH	Početnosť	28	46	74
		%	37,8%	62,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,2	-1,2	
	HZDS	Početnosť	27	36	63
		%	42,9%	57,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,0	-2,0	
	SMK	Početnosť	24	38	62
		%	38,7%	61,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,3	-1,3	
	SF	Početnosť	6	15	21
		%	28,6%	71,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,3	,3	
Total		Početnosť	223	483	706
		%	31,6%	68,4%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 32

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali – černošská rodina“

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: černošská rodina

			Nechcel by za suseda: černošská rodina		Total
			Uviedol	Neuviedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	65	243	308
		%	21,1%	78,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	1,2	
	SDKÚ	Početnosť	9	85	94
		%	9,6%	90,4%	100,0%
		Adjust. reziduá	-3,4	3,4	
	SNS	Početnosť	28	57	85
		%	32,9%	67,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,2	-2,2	
	KDH	Početnosť	18	56	74
		%	24,3%	75,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	,2	-,2	
	HZDS	Početnosť	21	42	63
		%	33,3%	66,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,0	-2,0	
	SMK	Početnosť	21	41	62
		%	33,9%	66,1%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,1	-2,1	
	SF	Početnosť	3	18	21
		%	14,3%	85,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,0	1,0	
Total		Početnosť	165	542	707
		%	23,3%	76,7%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 33

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vašho susedstva nasťahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali – gejský pár“

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: gejský pár

			Nechcel by za suseda: gejský pár		Total
			Uviedol	Neuviedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	102	206	308
		%	33,1%	66,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,1	2,1	
	SDKÚ	Početnosť	26	68	94
		%	27,7%	72,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	-2,1	2,1	
	SNS	Početnosť	38	46	84
		%	45,2%	54,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,6	-1,6	
KDH	Početnosť	41	33	74	
	%	55,4%	44,6%	100,0%	
	Adjust. reziduá	3,4	-3,4		
HZDS	Početnosť	24	39	63	
	%	38,1%	61,9%	100,0%	
	Adjust. reziduá	,1	,0		
SMK	Početnosť	29	33	62	
	%	46,8%	53,2%	100,0%	
	Adjust. reziduá	1,6	-1,6		
SF	Početnosť	5	16	21	
	%	23,8%	76,2%	100,0%	
	Adjust. reziduá	-1,3	1,3		
Total	Početnosť	265	441	706	
	%	37,5%	62,5%	100,0%	

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 34

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nast'ahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali – prist'ahovalci z ekonomicky menej rozvinutých krajín“

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: rodina prist'ahovalcov z ekonomicky menej rozvinutých krajín

			Nechcel by za suseda: rodina prist'ahovalcov z ekonomicky menej rozvinutých krajín		Total
			Uviedol	Neuviedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	68	240	308
		%	22,1%	77,9%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,3	,3	
	SDKÚ	Početnosť	15	79	94
		%	16,0%	84,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,7	1,7	
	SNS	Početnosť	26	58	84
		%	31,0%	69,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,9	-1,9	
	KDH	Početnosť	13	62	75
		%	17,3%	82,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,2	1,2	
	HZDS	Početnosť	14	49	63
		%	22,2%	77,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	,0	,1	
	SMK	Početnosť	20	42	62
		%	32,3%	67,7%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,9	-1,9	
	SF	Početnosť	4	17	21
		%	19,0%	81,0%	100,0%
		Adjust. reziduá	-,4	,4	
	Total	Početnosť	160	547	707
		%	22,6%	77,4%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

Príloha 35

„Ktorú stranu by ste volili, keby sa voľby konali tento týždeň?“ * „Predstavte si, že by sa do Vášho susedstva nasťahovala osoba patriaca do niektorej z uvedených skupín. Aká by bola Vaša reakcia? Uveďte, prosím, ktoré z nich by Vám prekážali – skinheadi a neonacisti“

Preferencia/voľba politickej strany * Nechcel by za suseda: skinhead, neonacista

			Nechcel by za suseda: skinhead, neonacista		Total
			Uviedol	Neuviedol	
Preferencia/voľba politickej strany	SMER	Početnosť	249	59	308
		%	80,8%	19,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,3	1,3	
	SDKÚ	Početnosť	84	11	95
		%	88,4%	11,6%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,5	-1,5	
	SNS	Početnosť	64	20	84
		%	76,2%	23,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,7	1,7	
	KDH	Početnosť	65	9	74
		%	87,8%	12,2%	100,0%
		Adjust. reziduá	1,2	-1,2	
	HZDS	Početnosť	48	15	63
		%	76,2%	23,8%	100,0%
		Adjust. reziduá	-1,5	1,5	
	SMK	Početnosť	58	4	62
		%	93,5%	6,5%	100,0%
		Adjust. reziduá	2,3	-2,3	
	SF	Početnosť	18	3	21
		%	85,7%	14,3%	100,0%
		Adjust. reziduá	,3	-,3	
Total		Početnosť	586	121	707
		%	82,9%	17,1%	100,0%

Zdroj: ROVMES 2008

